

arschalkóLajos

I
N
D
H
A
L
Á
L
I
G

örténelmi
elbeszélések

MARSCHALKÓ LAJOS

MINDHALÁIG

TÖRTÉNELMI ELBESZÉLÉSEK

MÜNCHEN 1962

P/62/2107

E L Ő S Z Ó

A magyarságot, a magyar népet, a nemzeti multat soha sem gyalázták annyit, mint az utolsó másfél évtized alatt. Mártírjairól letépték a glóriát, államférfiaitól, hadvezéreitől és közvitéseitől elvitatták még a becsületet is. Ifjúsága és gyermekei lelkéből ki akarták lopni a nemzeti öntudatot és önbecsülést is.

Ez a könyv mégsem vitairat, de elsősorban szól annak a szabad földön nevelkedett ifjúságnak, amely már nem ismeri az elveszett ott-hont és szól azoknak a fiataloknak, akik a pánszláv bolsevik elnemzetlenítés elől menekültek ide, de akiknek lelkén nem hagyott nyomot a szovjet vitriol.

Lássák meg ők, akik utánunk jönnek s akik egy szabad Magyarorszag gazdái, vezetői lesznek, hogy a magyar ezeresztendőben sok volt az árny, de több volt a fény. Sok volt a hiba, de több a siker, az emberiség, hősiesség. S ekként gátlás nélkül mondhatjuk el Reményik Sándor örökszép hitvallásával: „Szeretlek népem — mindhalálíg!”

A magyar betű szolgálatában eltöltött negyven esztendő szépségével és keservével mondom el hát: ne kívánjuk vissza a multból ami rossz volt, de százszorosán becsüljük meg a jót, a szépet.

Mert ez a nemzetvédő harc nem elveszett és nem reménytelen. Hiszen nem véletlenség az sem, hogy a Mikes Kelemen Kör keretében olyan fiatal magyar teszi lehetővé e könyv megjelenését, aki 1956 dicsőséges szabadságharca után jött Nyugatra, aki velünk idősebbekkel és október huszonhárom halhatatlan „srácainak” áldozatkészségével hirdeti: „Szeretlek népem — mindhalálíg!”

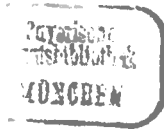
Két élő és sok-sok holt magyar nemzedék találkozik tehát az ezután elkövetkező sorokban: a kereszt előtt letérdelő Vajk, a magyarokat kereső Julián barát, az országért imádkozó szent királylány, a halhatatlanságba vágótázó Petőfi, a doni és budai harcos és az októberi szabadsághős.

S ha csak egy igaz akadt is a hazátlanság nagy pusztaságában, aki megértette a magyar lélek nagy folytonosságát és örökkévalóságát, akkor a tollforgató nyugodtan elmondhatja: Nem éltünk hiába! Harcolni kell tovább!

Mindhalálíg!

A szerző.

Minden jog fenntartva.

A müncheni Mikes Kelemen Kör keretében
a szerző barátainak (USA) kiadása.

A borítólapot Osváth Klára tervezte és rajzolta.

T A R T A L O M

A láthatatlan birodalom	7
Keleti szél	12
A király bosszút áll	16
Mathias Rex	21
Mohács felé	26
Honfoglalók	30
Budavár alatt	35
A szabadító	39
A város becsülete	44
Rákóczi huszárja	50
Mikes Kelemen ismeretlen levele	55
Királyasszony testőr katonája	58
Kétórás szabadrablás	62
Magyar rapszódia	71
Hazamennek a huszárok	75
Éjszaka Lőcsén	80
Karácsony Kolozsvárott	85
Örök fény	89
A költő és a halál	95
A katona és a hóhér	101
Éjszaka Vidinben	106
Önkéntesek tengerentúlról	113
Döblingben	116
A schönbrunni rózsák	121
Az aranyásó	125
Az apostol	129
Csak egy éjszakára	134
Karácsony Európában	139
Két október	146
Októberi dal — a Volgáról	151
Mindhalálíg	157

A lovasok mégegyszer visszanéztek a hajnali párába takart messzi hegyekre, a Duna másik partján távolbavesző Regensburg tornyaira és szürke várfalaira, amikor a szél a reggeli harangszó foszlányait hozta utánunk.

Még két nap és Bambergben leszünk! mondta Pilgrim püspök, aki Passautól kezdve ott léptetett nehéz német lovával a fejedelemsfi mellett. Elébe jött, aztán elkísérte, hogy fogadja a leánykérőt és díszes hadinépét.

Vajk hallgatott, nézte a ködös tájat, majd a nyeregből visszafordult, hogy mégegyszer szemügyre vegye lovasait. Mert vagy kétezer vitéz léptetett ott az ő hófehér csődöre mögött... Elöl az ősz Bekény, aki három varkocsba font ezüstös hajával, párdubőr kacagányában, kivont kardjával olyannak látszott, mintha maga az Öreg Isten ült volna lóhátra. Feje fölött csattogott a szélben az Árpádok piros-fehér sávós lobogója, körötte pedig a sok fekete lófarkas zászló. Ragyogott a napfényben a lovak fényesre kefélt szőre, az urak boglárjaiban a gyémánt, türkiz és opál s úgy szikráztak a kivont görbe-kardok, mintha kétezer villám ragyogná körül a napkeleti királyfit, aki most lánykérőben jött messzi napnyugatra.

Bekény úr odaugratott Vajk mellé s csak a szeme villanása mondomta: Kíséretnek megjárja, ugy-e!

— Kell is! — folytatta fennszóval Vajk a szemvillanással mondott gondolatot. — A lech-mezei csata óta errefelé azt hiszik rólunk, hogy amolyan hitvány, koldus nemzetség vagyunk. Barbárok, akik már el is tűntünk a föld színéről. Most pedig nekifordítva fejét a szélnek, kihúzta magát a nyeregben és büszkén mondomta itt vagyunk, Nyugat!

A püspök, aki csak az utolsó szavakat hallotta, németesen tört magyarsággal mondomta rá: Vártunk már szeretett fiunk az Urban! Gizella herceglány is vár. Mindenekelőtt azonban vár a mi Krisztusunk.

Vajk homloka elborult. Szemében valami sötét villámlás lobogott fel a megfeszített Isten nevére.

— Atyáddal, Geyza úrral nem egyszer beszéltem róla — folytatta a püspök. Te még kis fiú voltál, talán nem is emlékezel rá: Fejedre tette a kezét s azt mondomta: a fiam majd akkor határoz végleg, ha felnőtt. Neki is elérkezik az órája...

Vajk tudta, hogy a szent embertől nem szabadulhat meg egykönnyen. Készült rá, hogy a leánykérés előtt, mint ahogy édesanyja is sokszor tette, sort kerít erre a beszédre. Az Istenre, akinek a nevében már Istvánra keresztelték.

— Elhagyni egészen az ősök hitét, a Hadurat, — mondta, mintha csak önmagával vitázna, — kioltani végleg a táltosok tűzét, talán a testvérem, a népem vérével locsolni szét az ősi lángot!? Elhiszed-e pispek úr, hogy nehéz óra lenne ez nekem?

— Tudom! — bólintott a püspök. — De már az atyádurad is érzi, hogy nincs más utatok. Látod, fiam, én írtam a Niebelungokról, Siegfriedről, Attiláról. Ismerem sorsotokat. Nagy király volt. Talán a leg-hatalmasabb mindenek között, akik e földön jártak. És hol van a hatalma? Hol a hun birodalom? Eltűnt, elvitte a szél, mert ő még nem tudta, hogy a kard,tűz, vér istenénél van egy megtartóbb Isten. Az igazi! Ő, a mi urunk Jézus Krisztus, akit megfeszítettek. — És a püspök bütykös ujaival odamutatott a nyakában függő barna fakeresztre.

— Halovány, szomorú Isten. Aligha az én népemnek való. Nem ezeknek a katonáknak. Nem a dacos, büszke magyarnak!

— Látod fiam, — mondá rá nyugodtan a püspök — az én Krisztusom azt tanítja: „aki fegyvert fog, fegyver által vész el”. Ha ti mindig a Hadurat fogjátok követni, ha mindig harcoltok, egyszer elfogtok a világból, mint Attila hunjai... Augsburgnál már láthattátok, ha egyszer megün benneteket ez a másik világ, ha összefog ellenetek, — mint ellene Catalaunnál — akkor vége! Egy évszázad, vagy kettő, de elfogtok a világból. Visszaüznek valahová a Don mellé, Lebédiába. És nem fog emlékezni rá senki, hogy vagytok, voltatok e földön!

— Korcs népek lennénk. Sápadt, vértelen imádkozók. És ha eldobjuk a kardot, talán minket is megfeszítenek. Talán mégjobban eltűnünk e világból.

— Tévedsz fejedlemfi! — ragyogott fel a püspök égszínkék szeme. Én mondom neked, te sokkal nagyobb hódító lehetsz, mint az ükapád volt. Te meghódíthatasz a népednek egy olyan birodalmat, mely sokkal nagyobb, mint a föld kerekége. Ebben a birodalomban nagyobb kincsek állanak, mint a napkeleti császárok kamaráiban. Templomok, kőcsipkéből rakott dómok, bibliothékák arany iniciálés tudománya! Ebből a birodalomból örökké száll a szépség, az ének és imádság a dicsőséges Egek Urának trónusa elé. Költők írják a rigmusokat, ötvösök vésik az oltárok arany kelyhét, festők másolják az égi szépségüvé a Szűz Anya arcát. Ez a felfedezetlen ország a te birodalmad!

— Hol van? Merre van? — parázslott fel a királyi szem.

— Itt a lélekben! — mondta a püspök —, a te néped és minden nép lelkében.

Vajk hallgatott. Nézte a kicsiny, sovány öregembert. Hiszen sokat hallott már róla. Tudta, hogy verseket ír, csodálatos tudományokkal

foglalkozik és éjszakánként szerzetesek egész hada másolja körötte a kódexeket. Körmükre ragasztják a faggyúgyertyát, de akkor is írnak, midőn az már ráég a hüvelykujjukra. Igen, ők írják Napnyugat tudományát, amely úgy pattan elő abból a kicsiny, ősz koponyából, mint e világnak világoSSága.

Most, a nagy német ló hátán, mintha nőtt, növekedett volna a kicsiny, törekeny alak.

— Érted-e már fiam? — sürgette a püspök idegesen csengő, tört magyar beszéde. — Látod-e már az utat, amelyet Ő mutat neked a keresztfáról? Látod-e már a te szent királyságotat?

Az erdők, patakok felszálló ködén talán erősebben tört át a hajnali sugár, de Vajk hirtelen úgy érezte, hogy, hogy ennél is csodálatosabb fényesség ragyog a szeme előtt. Az otthoni tájakat látta; Esztergom dombját, Veszprémet, Visegrád hegyét s róla a nagy Duna-kanyart, Budát — és ismét csak a folyó széles hömpölygését. — A szállásokat látta, a kerek børsátrakat, amelyeket mindig fel lehet szedni, a gulyákat, méneseket, amelyeket mindig tovább lehet hajtani: folyótól folyóig, hazától hazáig, hogy soha ne legyen egy népnek hazája, soha ne legyen állandósága. És egyszerre, szemei előtt mindez elhomályosodott, a me-rengésből pedig kibontakozott a másik birodalom. Esztergom dómját látta most, Visegrádon a kastélyt, Budán a Várat, amely majd megkoronázza a kopasz ormokat, a házakat, a monostorokat, amelyek örökké földhöz kötik a népet. Az országot látta, amely igazi haza lesz, mert a sáfrat fel lehet szedni, de a házat, a templomot, a várat majd védeni kell.

— Kard nélkül, fegyver nélkül, gyenge imádsággal, hogy védhetem meg az én birodalmamat?

— Van óra, mikor imádkozni kell és jön a nap, amidőn harcolni, — mondta halkán a püspök. Lél és Bulcsu vitézei még valami másért harcoltak Augsburg alatt: zsákmányért, aranyért és rabszolganőért. Ezért pusztultak el. De ezek a katonák, a Te katonáid, — ha úgy akard Vajk fiam, — megint másért fognak harcolni: eszméért, melynek jelképét itt látod a szőracsuhám fölött. Akkor jogos lesz a harc, szent a küzdelem és örök a birodalmad, te büszke magyar vezéri sarj.

— És mi az az út, amely az én birodalmamhoz vezet Pilgrim úr?

— Alázat, fiam! Alázat az Úristen előtt!

— Vezérnek születtem, püspök! — futotta el a tűz. — Az alázat a koldusoknak és vert ellenségnek való! Én Attila unokája nem alázom meg magam egy birodalomért sem.

A püspök nézte a kigyúlt királyi arcot, de szeme már szelid diadalommal ragyogott a sudár termetű lovas felé, aki most odakiáltott Bekény úrnak:

— Vágtat! s a lovas tömeg alatt feldübörgött a föld.

+

A bambergi várkapu előtt, az út két oldalán már feltűntek Henrik bajor fejedelem lovasai. Nagy, otromba állatokon ültek, mellükön csillogott az ezüstös vért, lándzsáikon röpködött a háromszögletű fehér zászlócska és a halvány kék kereszt. Aranyos kürtök rivallottak az égre és szóltak, énekeltek a bambergi harangok.

A fehér lovas pedig úgy vágtatott be a bíbor szőnyegekkel borított várkapun, mint egy pogány istenfi. Nyomában, az ámuló népek között vadul és fényesen száguldott a kíséret, mint valami tündökletes keleti álom.

A dóm ajtaja előtt a lovas vas-keze megrántotta az aranyos kantárt. Az állat megtorpant, patkója szikrázott, sercegett a kövezeten. A fejedelemfi még bevárta a püspököt, de ő maga nem szállott le a lóról. A mén, egy újabb kézmozdulatra megindult a dóm kapuja felé s a kívülálló nép borzadva nézte a hunt, a barbár herceget, aki lóháton indul a szent oltár felé. Szeme sarkából még odalángolt a dac a töpördött, kicsi püspökre:

— Az alázat csak koldusnak való!

A hófehér mén már ott állt a templom ajtajában. Belülről szállt, szállt az ének, a síp-harmónium bűgása, lány-hangok csilingeltek, mintha angyalok daloltak volna az egek kórusán. S a következő pillanatban a mén patája már ott csattogott a templom márvány kövein. de a lovas már egyre bizonytalanabban fogta a kantárt. A tömjén kék füstjével elfátyolozott oltárt látta, a lobogó gyertyákat és a csodálatos fényt — Nyugat fényét — amelyet ezerszínű ablakok szűrtek az ónkereteken át. A mén csak ment, nagy lassan léptetett még, szembe az oltárral, amelyről ugyanaz az arc, a Megfeszített szenvedő és mégis dicsőségben sugárzó arca nézett rá, amellyel oly sokszor találkozott, mióta átlépte a dévényi gyepűt. Azóta ez az égi arc kísérte. A véres-testű, megfeszített Isten-ember. S most, ahogy léptetett a fehér mén, Vajk egyszerre csak látta, amint az oltár előtt ott térdelnek a hercegi család tagjai. A fiatal uralkodó, aki olyan alázatosan hajtotta le a fejét, mint a koldus, aki kint csúszott az utca porában, a fejedelem-asszony, aki úgy belemélyedt az imába, hogy nem is figyelt a lóháton érkező szentségtörőre. Balszélről egy szőke, szinte még gyermek kissasszony térdelt, aki megfordult a patkó csattogására és ibolyakék szeme odaragyogott a lovasra. És ez a ragyogó szempár parancsolt. Neki is! Kér, követel, ígér és hangtalanul is azt kiáltja: Szállj le! Szállj le te büszke és térdelj le ide, énmellém. Hajtsd meg fejedet azelőtt, aki királya a királyoknak is.

Angyalok énekeltek fent az égben, sípzene bűgött a templom falai között. Lobogtak a gyertyák, kigyúltak a lelkek s ő, a napkeleti királyfi érezte, hogy egyszer csak nesztelenül lesiklik a ló hátáról s ott áll, vagy talán már ott is térdel a szőke királykisasszony mellett.

Valaki óvatosan elvezeti a templomba tolaodott fehér mént, aztán az oltárnál már is ott áll Pilgrim, a sovány, agg püspök, de a hangja úgy szárnyal, mint az égi harsonák: Christus regnat! Christus vincit!

A sápadt megfeszített Isten már győzött. Hiszen nézd, nézd csak Gizella, — a mátkád nem az a dacos, gőgös idegen, aki jött. Arcán az alázat fénye, fején talán már a szentek glóriájának kezdődő ragyogása. A te jövődöbelid már végleg meglátta az Istent s most mikor letérdelt, megindult a te szíved felé. — Aki végleg rálépett az útra, amely a keresztény lovagoké, a szenteké, az országalapítóké. Az alázat útjára. És angyalok énekelik már: Gloria in excelsis Deo!

= + =

Negyednap hajnalán, mikor eljött a búcsúzás órája, Pilgrim az ősz püspök mégegyszer megcsókolta a fejedelemfit.

— Gizella küldi, az arád — mondta meghatottan, amikor átadta a hatalmas elefántcsont keresztet, rajta Krisztus képmásával.

— Augsburgi mester faragta! — tette hozzá. — Feledésként és engesztelésül . . .

István szeme előtt még utoljára feltűnt a Lech-mező, a regensburgi kapura akasztott két magyar arca, aztán már csak a püspök hangját hallotta:

— Vidd magaddal fiam. Haza, a magyarok földjére ezt a keresztet. Talán súlyos kereszt lesz, amelyet hordani kell a Golgotháig, vagy a megváltásig. Egy szerzetes testvérünk elkísér.

A menet megindult. Kétezer lovas kardja villogott. Az Úr Jézust vitték Napkeletről jött daliák. Vitték, haza egész az otthoni határig.

= + =

S abban a pillanatban, ahogy a fehér mén átlépte a gyepűelve határát, valahonnan vihar kerekedett az égből. Megrázta a fákat. A berkekben eloltotta a táltosok tüzét. De István és a kétezer vitéz léptetett villámon, viharon át. Mert a vihar mögött látta már a napfényt, a megnyílt eget, az új birodalmat. Ők már tudták, mi oltotta ki az áldozók lángját.

Kardok falanxa közt igaz Isten jött. Az Úr Krisztus végleg megérkezett a magyarok földjére.

(Egy Bamberg-környéki régi legenda és népi ballada nyomán.)

Visegrád fölött lassan ragyogni kezdtek a májusi csillagok. Bele-
néztek a Dunába s onnan mosolyogtak vissza a Várra, ahol a márvány-
teremben már türelmetlenkedni kezdtek az urak.

— Mit akar odabent ez az ostoba fráter? — kérdezte Kende úr.
— Hamis szóval rontja a kerált. Még a nádorispánt se hívták.

Odabent pedig a nagy tölgyfa-asztalra könyökölt Béla. Előre ha-
jolt és úgy szólt a baráthoz.

— No, most aztán szólj, Julián fiam, mit láttál odaát Magna Hun-
gariában? Elnek-e? Megvannak-e még?

— Láttam őket — ragyogott fel a szerzetes szeme. — Beszélék
velük, felséges kerál úr. És ha szóltam, magyarul szóltam. A Bjelája
Volga tükrébe belevilágítottak a tábortüzeik. Magyarul szól az énekük,
a beszédük. Hajnalonta magyarian imádkoztak az Urnapistennek.

— És mondtad-e nekik Julián fiam, hogy várjanak rám. Mondtad-e,
hogy a magyar király egyszer kivonja a kardot, felemeli a keresztet,
hogy mindkettőt elvigye a Bjelája Volga mellé?

— Mondottam, felséges kerál úr. — Elmondtam az üzenetedet,
hogy egy napon a Volga mentén is port vernek a lovas-tömények s
hogy István kerál urunk birodalma ott fog végződni, ahol a Bjelája
Volvába néznek a messzi csillagok.

— Nos, mi volt a válasz?

— A nagy tűz mellől, melyen pirult a kövér toklyó, egymásután
emelkedtek fel a törzsek vénei s szinte valamennyien azt mondták: Mi
tudjuk, hogy nagy király a ti királyotok, de azt is tudjuk, hogy messze,
nagyon messze van mi tőlünk. Talán száz nap, száz éjjel is beletelik,
amig ellovagolhatna ide mihozzánk.

— Hm... Tehát ezt mondták!

— S aztán azt is mondták, Buda és Visegrád messze van. Az
itteni csillagok nem látszanak a Volga tükrében. De ha az ő előőrseik
egy napi járó földet lovagolnak, akkor már látják a mongolok tábor-
tüzeit s ha füllüket a gyepük földjére szorítják, akkor hallják nagy-
uram, hogy tíz és tízezer harci paripa patája alatt dobog a steppe. - -
Uram! Felsőkerál úr! ahol én jártam, ott reng a föld, a mongol
seregek léptétől. Ott nincs nyugodt nappal és pihentető éjszaka. Ott
minden percben attól remeg az ember, hogy a tábortüzeiket nem ta-
possa-e szét a mongol kán harci paripája, nem oltja-e ki a keleti vihar.
— Pedig a mongol jönni fog! Egész bizonyosan jönni fog. Ez bizonyos
mint a halál, — mondta a király és pillanatra a tenyerébe hajtotta
fejét. — Jönni, mert nem állhat fent egymás mellett Krisztus úr és

Batu khán országa. Jönni, mert, — és a király itt a szerzetes felé mu-
tatta kezét, rajta a titokzatos hatodik ujjal — én is táltosok ükun-
kája vagyok. Krisztus úr hú szolgájaként is tudom, hogy odaát Kara-
korumban mit álmodik a fehér farkas leszármazottja, aki a régi hitet
hiszi. Babona? Ábránd? Lázbeteg álom? — De nekik el kell foglalni
a földkerekséget, hogy megtarthassák a maguk szolgabirodalmát...
És ez ellen nincs más gyógyír, nincs más menekvés csak egy...

Julián hallotta, amint megszakad a királyi szó s csak a király meg-
szépült arcának fénye mondotta el neki, hogy mi történik most. Mert
e pillanatban, mint a mesében, a táltosok ükunokája alatt mintha emel-
kedni, nőni kezdett volna az egyszerű tölgyfa-karosszék, a visegrádi
várhegy. Nőtt, egyre nőtt. Fel, csaknem a csillagok magasságáig. De
már el lehetett látni róla Rómába, Lutéciába. Augsburgba és Britan-
niába is. És a táltos fejedelem most látta Rómát, honnan száll az imád-
ság az Úristen trónusa elé, látta a velencei gályákat, amelyek árút
szállítanak a kéklő tengeren és francia seregeket, amelyek talán éppen
azért vonulnak a provencai országúton, hogy tönkreverjék az angol
keresztény királyt. — És aztán látta az Ural sötét-kék hegyvonulatát,
amelyen belül már itt van a mongol, a kivont kard, a vas-ököl, a táma-
dásra felvont íjj. S ebben a pillanatban a lázszerű pir eltűnt a király
arcáról. Hangja újra a régi volt. A szeme tisztán, nyugodtan világított
a barátra.

— Csak egy menekvés van, Julián fiam! Egy magyar és keresz-
tényi birodalom. Az Adriától a Volgáig.

A király háta mögé, Nyugat felé bökött a hüvelykujjával:

— Mit várhatok én ezektől?

A királyi kéz az asztalon álló ébenfa ládika felé nyult. Türelmetle-
nül felcapta a tetejét, mely alatt egy csomó pecsétetes pergament te-
kercs feküvék. A finom, fehér ujjak közéjük turkáltak s aztán most
már lángolt az uralkodó hangja, mintha pokoltűz gyúlt volna ki a
visegrádi éjben.

— Azt írja a Pápa úr Őszentsége, hogy imádkozni fog értünk,
csak ne hívjuk ki magunk ellen a mongol haragját. Felelt a francia
kerál is, hogy ő az angolokkal szövetséget kötött pár nagy úr letörése után
a szentföld visszahódításával, meg a szerezsenyekkel lesz elfoglalva.
Üzent a római-császár, meg a fejedelmei, hogy nekik előbb egymást
kell agyonverniök, nem pedig a mongolt, aki különben sem meri az ő
földjükre, vagy mienkre tenni a lábát.

A barát elfelejtette egy pillanatra, hogy király-urával áll szemközt.

— De nekem megmondta Batu úr követe, hogy úgy fognak első-
pörni, mint megrothadt őszi levelet a tavaszi vihar.

A király felkapta a fejét.

— Beszélj tovább! — parancsolta. — Miként történt ez?

— Akként felséges uram, hogy harmad nap, mikor megérkezém, összejövének a vezéri jurtában. Ott voltak a törzsek főnökei, a vének, hogy meghallgassák Felséged üzenetét. S én szólottam hozzájuk magyarul, hiszen értették. Mondván, hogy a Volgától a Kámáig, le a Kaukázusig nem csak ők vannak magyarok, hanem sokan, még nagyon sokan. Beszéltem nekik Budáról, Visegrádról, Esztergomról, keráli urunk fényességes hatalmáról. S megmondám, hogy IV. Béla urunk, Krisztus Úr első vitéze egyetlen birodalomba fogja össze a minden magyaritörzseket. István kerálunk jogara és királyi koronájának abroncsa a Volgáig fogja egybetartani a magyarokat s minden népeket, a polákokat, az ukránokat s akkor egy olyan hatalom lesz itt, amely erősebb, hatalmas lesz Batu úr és Kína minden nagyságánál.

— Szólj tovább! — sürgette a király.

— S akkor, felséges kerál úr, valahonnan a nagy vezéri jurta sőtétjéből kilépett egy férfi. Ősz kecskeszakálla volt, csavaros bajusza, ferde szeme és kínai selyem pompázott a testén. S ez a férfi előbb latinul szólt hozzám, majd magyarul a többiekhez. Csak később tudtam meg, hogy ugyanúgy beszéli a germánok nyelvét, vagy akár a görögökét is. A mongol kán követe volt... uram kerálom!

— Te pedig előtte fecsegted ki az én akarásomat? — hördült fel a király.

— Nem volt mit fecsegnem, keráli uram. Mert a mongol azt mondta: Te hitvány papi szolga! Túl Magyarhomon azt hitték a főpapak és a kerálok, hogy békében élhettek, hogy ihatjátok boraitokat, imádatjátok a halvány Isteneteket, tele zabálhatjátok magatokat a földkerekség minden javával. Nekünk elég volt öt-hat év, amíg azt mutatuk, hogy a nagy khán halála után gyengék vagyunk, hogy a birodalmunk széthull. És ti balgák, mind elhittétek ezt.

— Hitték is sokan.

— De tudd meg, te hitvány — szólt hozzám latinul a mongol — hogy mi többet tudunk tirólatok. A mi embereink ott voltak a kerálok udvarában, a lakomáitokon, az asszonyaitok ágyában, a kolostoraitok szolgálói és fejedelmeitek udvaroncai között. Mi megismertük a gyengeségeket, az állhatatlanságtokat. Mi megtudtuk, hogy mit forral ellenünk a ti uratok, Béla kerál. Hát most térj haza és mondd meg neki: lakolni fogtok a poklok tüzével és a halálok halálával. Nemcsak ti, de a többiek is.

— Sejtettem, vagy talán tudtam is, hogy így van! — mondta a király. Ezek a Thyka urak, a muzulmán izmaeliták, a görög kalmárok szüntelen vitték, hordták innen a hírt. De majd most leszámolunk! — és a királyi ököl csapása alatt felnyögött a tölgyfaasztal lapja.

A király felállt az asztaltól és a palota ablakához ment. Nézte a habokban tükröződő csillagokat, a holdfény villódzásait a Duna hullámain s most már nem is Juliánhoz szólt, inkább önmagával beszélt.

— Mielőtt a mongol összeszedi magát mégis meg lesz a Birodalom. Itt vagyunk mi és amott a Káma mellett szintén jó magyar vérek. Ami közben van az már mind semmi. Nekem hódolnak már a kún fejedelmek, az alán törzsek és az orosz fejedelmek némelyike is. Ha a két magyar ág összefog a fejük fölött, akkor többet nincs szükségünk ezekre az óvatosokra, marakodókra. Akkor egy olyan Magyar Birodalom fog állni itt a Káma vizétől az Adriáig, hogy nem döntheti meg földi hatalom. Te fiam, még pihensz pár szusszanást és megmondod nekik, hogy nem telik bele év, vagy talán fél sem és én ott vagyok náluk. Minden hadaimmal.

— Most pedig szólítsd a nádorispánt.

A barát kihátrált s pár perc múlva ott állt a nádorispán.

— Határoztam! — mondta neki a király. A barát megtalálta Magna Hungariát és beszélt velük. — Véreink élnek ott a Káma vize mellett. Kétszáz, de talán háromszázezer magyar. És ha magyar vérek állnak szemben Batu úrral, akkor nincs veszve semmi. Akkor esküszöm az Istennek, hogy megcsináljuk a Magyarok Birodalmát... Akar-e segíni nekem, nádorispán uram? A nádornak csak a szeme villantotta az igen szót.

— Akkor hát verje fel nekem az íródeákokat. Levelet küldök a pápának, a német lovagoknak, a susdali fejedelemnek, a kúnok királynak.

A nádor az asztalon álló klepszidrára tekintett.

— Későn van, felséges király úr! — mondta a nádor. — Későn...

* * *

Egy év is mult már, mikor a palotaórség egy féligfagyott férfit terelt maga előtt a királyi lakosztály felé. Szőrcsuhája szakadt volt. A teste elcsigázott, szeméből kihunyt a fényesség s már inkább csak árnyék volt, mint eleven ember.

— A barát visszajött! — jelentették a királynak.

Ami még aligha történt meg Visegrádon, a király sietett eléje az egyszerű szerzetesnek!

A rongyos, fáradt embert odaölelte a kebelére.

— Isten hozott, hűséges fiam, Julián!

S csak mikor kemény karjai rákulcsolódtak a vállára, érezte, hogy a barát testét rázza a szokás.

Eltolta magától a szerzetest. Az arcába nézett és elfultan kérdezte:

— Mi történt velük?

— Későn... Későn érkeztem felséges király úr. Már nem él közülük a csecsemő sem. Elvitte őket a véres, tüzes szél. Magna Hungaria nincs többé uram. És a mongol jön. Jönni fog... Tavaszra itt lesz...

Valahonnan kivágódott egy ablak. A Krisztus kép alatt eloltotta az örökmécs lángját. S a királyi termekbe besüvöltött a vihar. A jeges, vérszagú, keleti szél.

A KIRÁLY BOSSZÚT ÁLL

A teremben fellobogtak a fáklyák. Rőt fényük odavetődött a király arcára, amely fehér volt, mint a márvány, de bőrén keresztül a pokol tűzfénye égett. Előtte illetlenül állott a serleg s úgy hallgatta az urak beszédét, mint egy zord, vérszomjas bálvány. Csak néha vetett oda egy-egy kérdést, amely meggyújtott kénköként sistergett.

— És Balassa úr? — kérdezte hirtelen.

— Neki jó vót! — csavarta meg a bajuszát a várispán. — Elvette az aranyat azoktól, akik a mongol elől futottak. Vendégelte a tatárt. Hajnalig folyt a csobánkai bor és hajnalig sikoltoztak a tatár urak karján a szép jobbágy-lányok.

A püspök, aki ott ült a király mellett, szelíden az ökölbegyűrt kézre tette a kezét.

— Türtőztesd magad uram. Emberek valának csupán és megkísérté őket a sátán.

A király elrántotta a kezét, mintha tűz égetné a békés szó nyomán.

— Nem, pispek úr! Trau várában sokat emésztém magam, hogy mit cselekszem, ha még egyszer hazasegít az Isten. Elsőbben úgy hittem, hogy magam köré gyűjtöm a magyart, ami még megmaradt. Ha aztán elment a tatár, akkor épülni fog a templom, monostor, vár a hegyeken, talán egy palota is a budai ormon. De most már tudom, mit teszek előbb.

A teremben csend volt s a szövétnek sistergését túlszíkrazta a királyi hang.

— Én megállom a bosszút!

A püspök háta megborzongott a királyi szótól, az urak egymásra néztek. Volt olyan, aki némán bólintott, de akadt olyan is, akinek tor-káig dobbant a rémület, mikor a király melléből eléhördült a hang:

— Most pedig tudni akarok mindent!

Sokan már megbánták, hogy napszálltakor oly igen siettek, mikor híre futott, hogy megjött a király. Egmaga vágatott be a várudvarra egy kicsi, kócos magyar lovon. A kíséret csak jóval utána jött. Néhány úr, akik vele voltak Trau várában, az új nádor, aztán a király kisasszony batárja a szoptatós-dajkával, körötte pedig a horvátok hercegének könnyű lovasai. Királyné asszony meg Horvátország felől igyekezett haza. Beke Bálint, a várúr jóformán arra sem ért rá, hogy kitekintsen az udvarra. Csak látta, amint a királyi lovas leugrik a nyereg-ből és odadobja a kantárt az udvar-ispánnak.

— Ki vagy te, uram? — kérdezte amaz.

— Béla, a magyarok királya!

S amint szétfutottak Beke úr hírvívói, egyre jöttek, csak jöttek az emberek. Urak a lerombolt szállásokból, papok, akik a Vértes barlangjaiban rejtegették a szentséget, jobbágyok, akik nádor, erdőn bujdokoltak. Kiszikkadt mellű jobbágy asszonyok hozták karjukon a csecsemőiket, üres tekintetű gyermekek kucorogtak a hideg estében a várudvar hűvös kövein. A király végig nézett az embereken, akiknek szemében még ott bujkált a félelem, az űzött vad rettentő rémülete. És ez volt a legborzalmasabb! Hiába lobogtak újra a lovashadnagyok előtt a királyi standárok, hiába villogtak a horvátok széles fringái, a magyarok görbe kardjai, az emberek még mindig reszkettek. Csakugyan elment a tatár? Nem újra Thyka úr követői csalogatják a bujdosó népet, hogy aztán legyen kit eladniok tatár rabszolgának?

— Én népem! Magyarai véreim! — fult el a király hangja, amint szólni akart a rongyos, éhes embersokasághoz. Aztán csak megfordult és feldübörgött a nyiszorgó falépcsőn. A nádorispánt hívatta elsőbbed.

— Megjöttek a szekeresek? — kérdezte tómpán.

— Valamennyien, uram, — bólintott a nádor.

— Akkor süttessen nagyságod annyi kenyeret, amennyit csak tud.

Beke úr szalajtatta a cselédjeit, hogy nyissák a sütőházat, hívják a dagasztó asszonyokat, fűtsék a kemencéket.

— Elsőbbed a gyermekek kapnak! — rendelkezett a király. — Holnap délre, meg ha behajtják a csordákat, le kell vágatni annyit, hogy legyen bőséggel.

Beke úr lesütötte a szemét, mint a szegénylős gyermek.

— Hát ezt is megértem uram! — simította el sűrűn ősz haját a homloka fölött. — Más adja az étket, ha enni akarnak Bekéék portáján.

— A király adja! — mondta szelíden Béla. — Te csak egy pint tejet keríttess Beke úr!

Az öreg megint csak megvakarta a fejét.

— Nehéz lesz uram, ebben a sivatag országban. Mert a marhát elhajtotta a mongol. De azért tej, az lesz! A mi kis királykisasszonyuk-

nak, már hogy is ne lenne. Lesz a föld alól is. Valahol Palota táján még maradt egy tehén. Magnak őrizték a várjobbágyaim.

És mire besötétedett a lovaslegény valóban el is hozta a friss meleg tejeckét. Beke úr arany kannába töltötte, mert hát az még megmaradt a pincébe ásva, aztán a király maga vette kezébe a kannát, meg a serleget. Benyitotta a toronyszoba ajtaját. A kis királykisasszony ott feküdt a pelyhes pólyában s fölötte a szoptatós dajka dúdolta az altatót.

— No, virágocskám! — mosolygott a király a nyolc hónapos aranyvirágra. — Ennyit már sikerült visszaszereznem az országomból. Egy pohár tej...

A dajka mosolygott:

— Uram, király! — Az én csöcsömből még jut az aranyágacskának. Addig míg én vagyok, nem hervad el a mi kis szentünk.

A király odakinálta a tejet a dajkának.

— Idd meg jányom. Szükséged vagy az erőre.

A dajka eltolta az aranykupát, noha ez nem nagyon illett királyi urával szemben.

— Kerál úr! — mondta — mikor feljöttünk ide, két éhes gyereket láttam lent az udvaron. Ha már a mi Margit kerálkisasszonyunk eszmélkedhetne, bizony mondom, odaadná nekik. Majd leviszem én.

— Maradj! — parancsolta a király. — Én nemcsak királya, hanem szolgálja is vagyok a magyar népnek.

A király lebotorkált az aranyserleggel, meg a tejjel s azon nyomban megtalálta a két éhes, reszkető surmót.

— Igyátok! — mondta nekik. — Királykisasszonyotok nevében...

* * *

Beke úr, aki a kötornácról nézte a műveletet, hogy mit csinál az ő ura királya, igen-igen elcsodálkozott, midőn újra meglátta a cinterem fáklyáinak rőt világában. Komoran, zordonan, mint a bosszú arkangyala emelte a harag lángpallosát az urak feje fölé.

Már meg is bánta, hogy olyan őszintén felelgetett a király kérdéseire, amikor még kettesben voltak. Elmondta, hogyan hűtlenkedtek a jobbágyok és urak, hogyan igyekeztek a mongolt, az új gazdát szolgálni és hogyan jósolták, hogy nincs már Magyarország, nem jön vissza soha a király. És lám, Béla ajkán most itt sistergett a kegyetlen ítélet.

— Én pedig megállom a bosszút!

Szemközt vele már ott ült az íródeák is, a lúdtollal, pergamenttel és nyakában sok-sok kalamárissal. A király pedig diktálta a rettentő írást.

— Balassa Ábris úr, — megrabolta a futót, tatárral cimborált. — Karóba huzattassék.

— Bosszút! Bosszút! — hördült fel az urak egy része — Szenvedénk, míg a latrok tobzódtak.

— Idegenben bujdosánk, míg a hitványok a mongollal együtt rabolták a hont, — kiáltották a Trau várából jöttek.

A király intett, aztán folytatta.

— Orkus fia Márton, megtagadta a bebocsátást a menekülőktől. Kerékbe töressék.

És így jött sorra a hittelen jobbágy, a szökött csatlós, a parázna nemes-kisasszony, a szívtelen földesúr. S mindegyik neve után piros téntával írta a deák: halál.

— Thyka urat, pedig hozzátok elem! — parancsolta végül Béla.

A kalmár lent ült a vártömlöc legsötétebb lyukában, ahova idején befogatta Beke úr, mikor nesztét vette, hogy el akar futni a mongollal együtt. Négy markos dalmata kísérte be a pénzváltót, aki gögösen lépett a cinterembe. De mikor megismerte a királyt reszketni kezdett és jajgatva borult térdre.

— Uram! Királyom!

— Az ítélet órája eljött! — kondult meg a király hangja.

— Én nem tettem semmit! — jajdult fel a kalmár.

— Patkány voltál. Szétrágtad az országot!

— Uram, én csak egy tisztos kereskedő voltam... Hív szolgáló.

— Ném elég, hogy elloptad a vámot, nem elég, hogy tizszeres adót szedtél be a néptől, de nem adtad be azt sem, ami a kincstárt illette.

— A beste paraszt nem akart adót fizetni!

— Bosszút! Bosszút! — verték kardtukjukkal a padlót a haragos urak!

— Hallgass! — lángolt rá a királyi ítélet. — Amikor azt hitted, hogy örökre Szubotáj lesz az úr magyar földön, hozzá pártoltál.

— Tévedsz, jó uram! — nyögött a kalmár.

— Eladdig is az ő kémje voltál, — mordult közbe valamelyik úr.

— Előcsaltad a barlangból a bujdosót, mongol rabnak adtad el a nemest, tatár-rabnőnek a pórlányt.

— Uram király! Százötvenezer aranyat ástam el a Vértes alján. Odaadom mind. Csak az életem...

A király intett az íródeáknak.

— Visszavitetik a tömlöcbe és addig marad ott, míg a patkányok le nem rágják a húsát. Utána sebeibe só hintessék, szeme kiontassék, majd tüzes karóba huzassék.

— Isten! Isten! — ordított a pénzváltó, de a királynak szempil-lája se rezdült.

— Vigyétek! Mikor meghalnak ott akarok lenni.
— VÉR! Megint csak vér! — sóhajtott a püspök.
— En ennek az országnak nemcsak királya vagyok, hanem bírása is atyám. Ha a hitványnak megbocsátunk, akkor hitvány lesz a nép is.
— Ha tovább öli magyar a magyart, akkor elfogyunk Isten világából! — szólott a püspök.
— Inkább, mint hogy árulók által döglettessé fertőzött levegőben éljünk.

A püspök nézte a királyt, a feldúlt rángatózó arcot, a kigyúlt árpádi vért, amely úgy süttött keresztül a pergament-bőrön, mintha a táltosok bosszuló lelke sűrűsödött volna beléje. Még megpróbálta az utolsó érvet.

— A mi urunk, Jézus azt hirdeté, bocsáss meg még az ellenségednek is. Téged királlyá tett. Bocsáss meg hát a magyarai vérenek.

— Istennél a kegyelem! — hördült vissza a király. Aztán csak felpattant és kicsörtetett az ajtón. Az urak ott maradtak. A király pedig szinte futott a sötét várfolyosókon át, fel a toronyszoba felé, ahol haloványan pislogott az olajmécs és a keresztről a megfeszített Isten arca nézett le a békésen alvó királykisasszonyra és a szendergő dajkára.

A király csak odabukott a térdeplőre és lehajtotta forrongó fejét. Az országra gondolt, a népre, melyet ott hagytak hitvány urai, megcsaltak kalmárai, hogy megcsókolják a mongol korbácsot.

— Nekem? Nekem ne lenne jogom bosszút állani Éretted? — lázadt fel a királyi lélek. — Nekem, aki urukká, királyukká lettem Általad?

A király felnézett a keresztre, de a porfirból faragott Krisztus-arc nem mozdult. Nem adott jelt. Nem hajolt le hozzá, hogy lecsendesítse a korbácsolt lelket. De a szívbe lassan már belopakodott a kétség.

— Vajjon, igazság-e Istenem, hogy akik ott haltak Muhinál, akik egy szálig elestek, azoknak csontjai temetetlenül heverjenek a pusztán, — igen — a jók, a hűek szenvedjenek és a bitang csak éljen, gazdagodjék? Ez nem a te igazságod, Istenem, szegények és királyok Istene.

A toronyszobában csend volt, amelybe csak a király hangja jajdult bele.

— De mi hát az igazság, Isten?

És ebben a pillanatban világos lett. Olyan, mint mikor az angyalok kigyujtják az égben a csillag-lángokat s valami titokzatos égi sugárzással telt meg a kis torony szoba. A király megfordult. És a szeme szinte elkáprázott a nagy-nagy világosságtól. A kis ágyacskában ott aludt Margit királylány és mosolygott. Szelíden, mint az ég angyalai, de talán az is lehet, hogy az ő mosolyától sugárzott ez a csillagfény.

— Kicsi virágom! Kicsi szentem! — sóhajtott fel a király.

Kint nyikordult a falépcső, neszezett a zár. Az ős veszprémi püspök állt a küszöbön.

— Bocsáss meg uram, hogy utánad jöttem!

— Tudom, a kegyelemért... — bólintott a király és most már az ő mosolya is olyan szelid volt, mint a Margit királylányé.

— A kalmár nem kap kegyelmet. Ő az országból kiűzetetik. A magyarai vétkek azonban bocsánatot nyernek.

— Miképpen? — kérdezte a püspök.

— Látnod atyám, — hajtotta le fejét a király. — Nagyon szegény királya vagyok népemnek. Nincs koronám, országom, hatalmam. En nem adhatok az ő bűneikért semmi váltságot, csak a magam imádságát és azontúl a legkedvesebbet... — Az ágyra mutatott. — Ezt a királyi aranyágacskát.

— Margit kisasszonyt?

— Igen! — mondta a király. — A Nyulak szigetén újra felépítjük majd a klostrot, aztán ez a kislány elmegy oda az Úr Jézus menyasszonyának, szolgálni és leimádkozni a bűnösök bűneit és szeretni... szeretni talán egy egész nemzet helyett. Nézd pispek atya... Őt ajánlom fel ezért az országért.

A püspök letérdelt az ágyacska elé. S ő is fényt látott. Talán a holnap világosságát. Egy csecsemő, magyarországi Margit kisasszony feje körül világítani kezdett a szentek glóriája...

MATHIAS REX

A bécsi kapucinus zárda cellájában meggyult a faggyúmécs és Öszentsége legátusa maga elé terítette a pergament ívet. A novicius behozta az óntányérra rakott vacsorát: kenyeret, egy darab sajtot s valami retket hozzája. A pápai legátus egy darabig még hegyezte a lúdtollat és hallgatta, amint az utcán kopognak a magyar ijjasz-örjárat léptei, majdan belemártotta a tollat a kalamárisba és megkezdte az írást, amelyet nem bízhatott íródeákra.

— Szentséges Atyám! — Amikor idáig jutott, hirtelen megtorpant a toll. Mindazt, amit ma megélt és végigszenvedett, semmiesetre sem lehet ilyen egyszerűen, szinte nyersen megírni Krisztus helytartójának... Még egyszer végig kellett gondolni a nap eseményeit.

A bécsi palotában délután még egy szőkehajú, vidám kedves férfit látott tudósai körében. Galeotti Marcio magyarázta, hogy miként is fog száz év múlva állani a világhistoria. Bonfini pedig arról a Genová-ból kapott hírről beszélt, hogy valami Columbus nevű tengernagy a spanyol királytól támogatást kapott és hogy a jámbor tengerész már megkezdte a hajói építését. Azt képzelte a szerencsétlen, hogy nyugat felé hajózva jut el a mesés Indiába...

Amíg csak magánszemélyként volt jelen a királyi szórakozásnál, addig egész másként képzelte a hivatalos fogadtatást. Hiszen Mathias Rex nem az a haragvó Mars, akinek előtte lefestették. Amikor azonban este a trónteremben, a hivatalos fogadtatásra került a sor, alaposan megváltozott a véleménye.

A küszöbön ott állt a ceremóniárius s fehér-piros ruhás király test-örök ezüst alabárdja villant a gyertyák és muránói kristályos csillárok ragyogásán át. A király már a trónteremben ült, oldalán Beatrixal és a márványterem padlóján hidegen, szinte fenyegetően koppant az udvarmester aranyos botja:

— Öfelsége, Mathias Rex várja Öszentsége magas követét.

A monsignore most érezte meg, hogy a megbízatás, amit magára vállalt, sokkal nehezebb, mint Rómában gondolta. Neki kellett volna a király hozzájárulását elnyerni, hogy Dsem herceget a velenceiek kiszolgáltassák az egyiptomiaknak. Valamint — ami ennél is rosszabb volt, — közölni kellett a királlyal a hírt, hogy a török elleni hadjáratra kért pápai segély az ígért kétszáz ezer dukát helyett a felére fog csökkenni...

Csak azt nem hitte, hogy a trónteremben nem a vidám mecénással, a tudományok pártfogójával fog találkozni, hanem „az oroszlánál, aki tüzet fuj orrlyukaiból.”

S ez a tűz most úgy csapott feléje, mintha az Aetna kráterjéből jött volna. Azért mindenesetre megpróbálta fennhangon és világosan olvasni a pápa üzenetét.

— Legkedveltebb Fiunk az Urban! — jutott el az első latin mondatig. — De a trónra ültetett tűz már is belelángolt a megkezdett latin orációba.

— Legátus uram! Hagyjuk az ékes szavakat. Jól tudom mit üzen nekem Öszentsége. Azonban feleljen nekem: miként lehetett engem így elárulni?

A pápai legátus nyelt egyet.

— Felséged, aki a kereszténység pajzsa és kardja, Magyarország, amely az Egyház leghűbb oltalmazója, feltételezheti-e...?

En semmit sem tétélezek fel, Monsignore. En csak a tényeket mondom, miután legyen meggyőződve róla, hogy nekem is meg vannak az értesüléseim Rómából. Arra feleljen mi történik Dsem herceggel?

— A velenceiek... nyögött a legátus.

— Ismerem jól a velenceiek diplomáciáját, — kétszáz ezer aranyat ajánlottak fel Öszentségének, ha ezt a túszt kiszolgáltatja az egyiptomiaknak. Nos, tudja meg legátus uram, hogy ez a Dsem herceg nekem valamiféle rokonom. Egy nénémet a szultán háremébe hurcolták annakidején és ő szülte a mostani szultán féltestvérét, ezt a herceget. Ha Dsem herceg az én királyi fennhatóságom alatt él, akkor én a Kaukázusig úzom az ozmánt és keresztény hitre parancsolok minden törököt. De ha most nyomorult kétszáz ezer aranyért eladják a velenceieknek, akkor értsék meg Rómában, hogy ilyen politikával vége lehet a kereszténységnek, Európának és Itáliának is. Magamnak nincs erőm ahhoz, hogy helytálljak az egész keresztény világért.

A pápai legátus úgy tudta, hogy a királynak elég pár békítő szót mondani s akkor a tüzet fújó oroszlánból pillanatok alatt ismét Krisztus szelíd báránya válik.

— Királyi Felséged jól tudja, — mondta —, hogy Öszentségénél nincs hívebb támogatója Felséged trónjának és Magyarországnak. — III. Callixtus Szentatyánk írta Felséged trónralépésekor: „Téged az Istennek mintegy különös rendelkezése úgy teremtett, hogy az egész kereszténység Beléd helyezze bizalmát.” — S a kereszténységnek van egy másik neve is, amit ma már kezdenek úgy hívni: Európa...

— Nos — csapott közbe a király hangja — higgye el Monsignore és ezt közölheti a mi Szentséges Atyánkkal is, akinek nálam nincsen hívebb fia, hogy én ebben a Dsem hercegen nem a saját rokonomat látom. Ez az ember azonban az én politikámban szimbólum lett. Mert tudom, hogy a szultánnál is nagyobb népszerűsége van a török birodalomban. Ha egyszer itt áll az én királyi jogaram alatt, akkor segítségével fellázítom a janicsárokat, leveretem a trónról Bajazedet, visszafoglalom Byzancot. — De nekem jelképpé vált ez a fél-magyar, fél-török herceg más vonatkozásban is. Nekem ő és az ő sorsa próbakő. Rajta keresztül mérem le, hogy mi az amit keresztényi, európai összefogásnak neveznek.

A legátus nem mert felelni.

— Nos, én megmondom Önnek, Monsignore. Magánérdek, királyok és fejedelmek piszkos kis marakodása nagyobb hatalomért, nagyobb koncért. A velencei kalmárok flottákat szerelnek fel a hátamban, hogy megakadályozzák a nagy leszárolást és besöpörjék a szultán aranyait. A legkatolikusabb francia király a szultán titkos szövetségese. A csehek — és itt a levegőbe sujtott az ököl — megszállják a váraimat és

nekem arra kell fordítani az erőmet, hogy kipofozzam a rablókat Felső-Magyarországról. A német-római császár Ófelsége, meg a regensburgi birodalmi gyűlés évről-évre azzal vannak elfoglalva, hogy halasztgassák a török elleni segílyt.

— Felséges Uram! — merészkedett közbe a pápai követ remegő hangja — Szentséges Atyánk mindezekben a viszálykodásokban mindig is Felséged oldalán állott s áll ma is.

— Igen, de az esztergomi javaimat olyanoknak próbálja eladományozni, akiknek személye nem nyerte el az én placetemet. De amíg én élek, az ország amíg fönt áll, fenntartja szabadságát is. Ha tehát Oszentsége azt akarja, hogy húségesen ragaszkodjak a Szentszékhez, akkor tartsa tiszteletben ezt a szabadságot. Egyébként ismét csak azt kérdezem: mi lesz Dsem herceggel?"

— Hódolatteljesen be kell vallanom, hogy a velenceiekkel kötött egyezség értelmében a legnagyobb valószínűség szerint átadják őt az egyiptomiaknak.

— Tehát lényegében kiszolgáltatják a török szultánnak, — ordított fel a király. — Akkor pedig én akár Itáliáig vezethetem a török szultánt.

A szépséges királyné most már halálsápadtan ült a trónon. S talán a király is érezte, hogy haragjában túllépett azon a határon, amelyet mindig is megőrzött az egyház fejével szemben. Kissé halkabbra fogta a hangját:

— Legátus úr is tudja, hogy a magyarok önfeláldozó vitézsége nélkül Itália és a Szentszék sorsa régesrégén el volna döntve. — De ha végignézek azokon az évtizedeken, amelyeket Magyarország trónján töltöttem — higgye el, sír a lelkem. — Miért éltem én, aki azért jöttem e világra, hogy a kereszténység kardja, ha kell bosszuló angyala legyek? A tisztelt keresztény fejedelmekkel kellett harcolnom, hogy végre egy-ségre szorítsam őket. Ebben az imaginárius valamiben, amit Ön Európának nevez, csak ököllem s buzogánnyal lehetett rendet, békét teremteni. Ez azonban azt is jelenti, hogy az igazi célra sohasem volt idő és alkalom. Ha én indulni akartam Byzánc felé, akkor mindig azt kellett latolgatnom: nem támad-e hátba a császár Ófelsége, nem adnak-e el a velencei kalmárok, nem ütnek-e be országomba a cseh rablólovagok s nem kell-e félnem a lengyel király intrikáitól és a franciák ármányától?

— Krisztus Urunk szent védőpalástját mindig is ráterítette Mária országára! — mondta a legátus — csak azért, hogy mondjon valamit.

— És ez a velencei kalmár Európa mindig az én hátamba döfte a tört, — csikordította össze a király a fogát. — Hol volt Európa és hol voltak a segítő seregek, a kereszties lovagok, amikor ki kellett ostromolnom Jajcát, meg kellett rendszabályoznom a huszita eretnekeket?

Hol volt ez a keresztény világ, amidőn Otrantót megszállta a török? Hatszáz magyar volt ott. Az én katonáim. Húszezer ozmánt üztek ki Itália szívéből. Hol volt, Monsignore, az Ön Európája akkor?

— Sehol! — hajtotta le fejét a legátus.

— És sehol sem volt akkor, midőn én még fiatal kölyökként vártam a hírt: győze az édesapám Nándorfehérvárnál? Európa adott imádságot, áldást, biztatást, a vért azonban csak mi adtuk: árva magyarok. Mit kaptunk érte? A tettekben, az áldozatban, vérben és halálban hol van Monignore, az Ön és a mi Szentséges Atyánk keresztény világa?

— Intra Hungariam! — mondta a pápai követ. Ott ahol Magyarország kezdődik. S a király most maga elé nézett, úgy mintha egyszerre látna a multba és a jövőbe.

— Ebben az egyben igaza van legátus uram. Keresztény világ, európai hivatástudat ma talán csak ott van, ahová az én keresztm és kardom élér. Innen Béctől le a Havasalföldig. Az én tízezer fekete vitézem és kétszázezer katonám az utolsó gát itt. Intra Hungariam — mint Ön mondta — magyarok, románok, szerbek, tótok állanak késszen a nagy támadásra. Ott, ahol mi élünk, még van valami, ami összetartja ezt a széteső világot... a közös ellenség, közös sors tudata... a művelődés utáni vágy... a könyvtáram, a tudósaim: Budán, Pozsonyban az új egyetem, amely nagyobb lesz, mint a francia királyé...

S ebben a pillanatban Mathias Rex haragtól piros arca halálsápadtra vált. Kezét összeszorította a görcs. Homlokán kiült a fájdalom verejtéke. S miközben Beatrix simogató keze, szinte észrevétlenül átfogta a köszvénytől merev ujjakat, a királyból kitört a rapszódikus kín fájdalma:

— Értse meg Monsignore, jelentse ezt az én legszentségesebb Atyámnak is: nincs időm! Nincs már nagyon sok időm! Ha én meghalok, nincs aki helyemre üljön a trónra. Ha én elmegyek ebből az árnyékvilágból, mi marad utánam? Marakodó ország, pártos főurak. Felszabdalt Európa, megosztott keresztény világ. S a San Pietro kapujába odaállhat az ozmán hóhér, amint ott állt a Hagia Sophia előtt, midőn elesett Byzánc.

A király hirtelen felemelkedett a trónról:

— Monsignore! Nézze, a testem tele van sebekkel. A vállamat cseh nyíl ütötte át, amikor vissza kellett ostromolnunk az elveszett felvidéki várakat. Szívem alatt német lovag dárdadöfése sötétlik, — amit nem fogott fel a páncél. A testemet rágja a köszvény, amelyet Jajca ostrománál szereztem. — Monsignore! — higgye el, mindez nekem nem fáj. Csak tudom, hogy már kevés az időm.

A pápai legátus ráemelte a szemét s úgy látta, hogy a trónon most nem a király áll, hanem maga az árva, vérező, szegény Magyarország. A teste tele van sebekkel. Szívében a dárdadöfés, hátában a cseh, velencei, vagy francia tör!

S nem a király, hanem a vérező Hungária hangját hallotta:

— Mivel fog nekem fizetni, Monsignore, az Ön Európája?

— .. —

— Egy fűgével? ... Lehetetlen, sőt hihetetlen, hogy egyetlen fűgével mérgezték volna meg! — mondta a pápai legátus, midőn egy évvel később ott állt a király arany-koporsója előtt.

S hol termett ez a mérgezett fűge? Spanyolországban? Itáliában? A francia partokon? Egyiptomban?

S a kivont kardú magyar vitéz, aki szobormereven állt a koporsó mellett, amely most készült hazafelé, Székesfehérvárra, hidegen és hűvösen mondta:

— Valahol ... Európában. — Igen, Európában, amely felett már újra felvillantak a görbe jatagánok, amelyre már kezdett ráborulni a halál fekete árnya.

(Fraknói V.: „Mátyás király“ c. tanulmánya nyomán, Magyar Történelmi Életrajzok, 325—455. oldal.)

MOHÁCS FELÉ

Kint fegyverzaj hallatszott a csillagos estében. Tomory érsek úr kíséretének lovasai, meg a nemes-urak bandériumainak lemaradt csepatai vonultak a bái poros földúton. A kastély cin-termében pedig állott a nagy haditanács. Zajzon úr szolgálai hordták a vörösbort, az ón-kupákat, amelyekben úgy sötétlett a megerjedt szőlőlé, mint Krisztus és a harcosok vére, amely kicsordulni készül.

A király leemelte fejéről az ezüst sisakot. Szőke haja szétomlott a vállán, aztán egy kis lengyeles kiejtéssel fordult az érsekhez:

— Nos, érsek-atyám! — Mondja el az uraknak: mi a haditerv.

Tomory rámosolygott az ő felséges urára. Úgy miként az apa szokott rátekinteni egy szőke, kedves és boldog ifjúra.

— Felsőleges Úr! — mondta az érsek, aki most nem a papok ruháját hordozta, hanem a vitézekét, — én csupán Krisztus szolgája vagyok. — Krisztus Urunkért én felöltöm a vértet és a kardot. Az én tervem:

megvárni Zápolyát, megvárni Frangepánt. Az erdélyieket, a horvátokat, akik velünk tartanak. Azután, ha együtt vagyunk, akkor ütni, akkor győzni. Kiseperni ezt a buta Szulejmánt innen a földünkről.

A király nézte az érseket. Ősz feje, harci egyenruhája úgy tűnt fel előtte, mint maga az ország, amelynek ura s királya volt.

— Érsek úr! — szólt a király, — talán magyarázza meg az uraknak, hogy miként képzeli ezt a hátrálást. Az ozmán bevette Péterváradot. A főserg meg szállta Újlakot, Erdődöt, meg Eszéket. Hidat is vert Dárdánál és a Dráván át már árad felénk a török sereg.

— Megvárni, amíg beérkeznek a segédcapatok! — mondta az érsek. Zápolya negyvenezer harcossal jön és talán már Szegednél van. Frangepán tizenötezer harcost ígért. Ronggyá nyuvasztjuk ezt a Szulejmánt, ha magunk is úgy akarjuk.

És akkor megszólalt a nádor:

— Zápolya nem fog eljönni. Ő megvárja, hogy meghaljon az ország és a halott országnak ő legyen királya.

— És Frangepán? — kérdezte az érsek.

— Talán beérkezik, talán nem. — Ezek a horvátok soha sem voltak megbízhatók! — szólt közbe egy ősz varkocsos úr.

Az asztal végéről hirtelen felemelkedett egy fiatal nemes úr. Övé volt a legnagyobb bandérium, amely most vonult be Szekszárd felől a bái táborba. Lehet, már megártott neki a villányi bor.

— Uram! Felsőleges király! — kezdte —. Akárhova mégy, ez a csata elvész. Ha megjön Frangepán úr és megérkezik Zápolya, felséges király úr, akkor is meghalunk. A te seregeid mögött nem áll ott az ország.

— Mit mond? Mit mond? — kérdezte a király.

— Azt mondom, — felelte az ifjú Perényi, — mi meghalunk érted és az országért, felséges király úr. De az ország nem hal meg értetek. Két napi járóföldre már ott üvölt az ozmán farkas, és nincs aki befogja a száját. Hát hol vannak a nemes urak bandériumai? Hol vannak a borsodi, gömöri nemesek, a főurak, a bandériumok? Felsőleges Úr! — rikoltott az ifjú Perényi, — Magyarország talán holnap elvész. Mi meghalunk érte. De miért halunk meg?

— A hazáért! — mondta a somogyi bandériumok kapitánya. — Csak éppen azt nem tudjuk, mi a haza. A nagyurak földje, a Werbőczy uramék gazdasága, a Zápolyák italos éjszakái? A jobbágy kunyhója? Szerentsés Imre urunk vámjövendelmei?

— Hát akkor ki az oka annak, hogy itt állunk sereg nélkül, ország-talanul, pénz nélkül? — kérdezte a király.

— A lutheránusok! — vágott az asztalra az érsek kemény ökle. A lutheránusok, akik most osztják, fosztják Krisztus úr egyházát.

— Hazugság! — gyúlt bíborba Hadházy uram, a tiszántúli ezredes kapitány ábrázatja. — A pápisták az okai mindennek. Nem jöttek el. Otthon tartják a bandériumaikat.

Egy őszbecsavarodott hajú zászlós úr is felemelte a kezét, hogy szólni akar:

— Felséges Úr! — mondá. — Ne hallgass ezekre a bődült urakra, akik ma azon veszekszenek, hogy ki katolikus, ki meg luteránus. A ténféléged országát nem a keresztények tették tönkre, hanem az izmaeliták, a budai kalmárok. A Szerentsés Imrék. Ellopták a vámjövédelmet, az adókat, a hídvámokat.

A király ránézett az idősebb Perényire:

— De nádorispán uram, miért nem jelentette mindezt énnekem? — kérdezte szomorúan.

— Azért felség, — hangzott a válasz, — mert nem igaz, amit az urak mondanak. Nem azért halt meg az ország, mert a Szentsés Imrék és a kalmár népség ellopta a pénzt. Fugger uraimék többet loptak el a bányajövédelmekből Selmeceen, Körmöcön, mint a Szerentsés Imrék. Nímet pénz lett a magyar vérből! Ez az igazság!

— És nem igaz ez sem! — mordult fel Ráskay Gáspár. — Mindennek a paraszt az oka. Én ott voltam, amikor Bakócz Tamás uram, fegyverbe szólította őket. Hát jöttek is. Nem az ozmán ellen, hanem azért csak, hogy legyilkolják az urakat, hogy meggyalázzák a nemes kisasszonyokat, hogy tűzcsóvát vessenek a kastélyok tetőzetére. Hát ezt a gyalázatos csócseléket kellett volna kiirtani akkor, hogy ne maradjon írmagja. És Zápolya uram is rosszul tette, hogy csak azt a Dózsát ültette a tüzes trónra. Lám a nímetek tepsiben sütötték meg a maguk lázongó parasztjait. Százakat. Ezreket.

Az asztal végéről megint csak felugrott az ifjú Perényi:

— Mit? — Hogy a paraszt volt azt oka? — kérdezte. Felséges úr! Ezek az urak voltak az okai minden szenvedésnek. Ők nem engedték, hogy a jobbágy szabadon éljen, hogy egyik úrtól a másikhoz költöz-hessék. — Ők szolgálták ki Bakócz érsek urat, hogy púposra tölthessék a hasukat.

A király hallgatott egy darabig. Polóniából ő is ismerte ezeket a veszekedő nemeseiket, a nagyurakat, akik szerették másra tolni a maguk hibáját és akik mindig a mások szemében keresték a gerendát.

— Úgy hiszem urak, hogy a magyarok királya többé vagy kevésbé mindig katona is. Mikoron pedig 50 mérföldre van Szulejmán, akkor itt azon vitázunk, aminek semmi köze nincs a holnap, vagy holnaputáni harchoz. Volt, ami volt! Bakócz uram, Zápolya uram és Werbőczy uram, meg az a Dózsa. Most az országról van szó, amelynek királya vagyok.

— Az ország mi vagyunk! — csapott tiszteletlenül az asztalra egy öreg főnemes.

— S ki vagyok én? — meredt maga elé a király. — Marakodó ebek fejedelme, árnyék seregek királya, akinek az ezüstjeimet kell zálogba tenni, ha lóra akarom ültetni a királyi bandériumokat...

Szemben a szőke királyi lovaggal felemelkedett most az asztal mellől a szikár, tonzurás agg. Szemében Itália fekete tüze lángolt, s a haja fehér volt, mint mikor az Aetnát beborítja a ritka hó:

— Én a mi Szentséges Urunk nevében szólok itt! — mondta ékes latinsággal. — A futár már elvitte a levelem neki. De megírtam neki az ítéletet és a halált: „Ha Magyarországot a veszélyek örvényéből három forint árán ki lehetne menteni, nem akadna három ember, aki ezt az áldozatot meghozná.” — Ezért fog elveszni a te országod, felséges király úr. Megromlott és hitvány lett ez a nemzet, amelynek pispekjei Krisztus nevében sarcolják a szegényt. Megromlott az a magyarai vér, amely annyit omlott a mi Urunk Jézus Krisztusért. Meghal az az ország, amelynek fiai, urai az arany borjú elé térdelnek és ahol a jobbágynek urat kell ölnie a kenyérért, ahol a főúr megégeti a jobbágyot, hogy megmaradjon a sarca. Én adtam a pogány ellen 40.000 aranyat, király őfelsége ezüstjeinek zálogját. De mit adtatok ti, urak? Akiknek én már nem adhatok mást, legfeljebb a holnap hajnalon a szent olajat, a haldoklók szentségét.

A cin-teremben csend lett. Halálos, néma csend. A király arca fehér volt s az urakén most jelent meg az ónszínű rémület. Most először érezték meg a halál lehetőségét. Csak az asztal végéről egy fiatal bandérista-kapitány lázadt fel a villányi vörös mámorától:

— A pap urak az ezüstjeinket kérik, az aranyainkat, a várainkat? Hát miért? Hogy legyen mit többet zabálni a pórnak és kövérebbre hízni a kanonok uraknak? Amink van, az kell magunknak is!

— Gondolod fiam, hogy a szultán nem fogja elvenni mindezt? A templomot, az oltárt, a kastélyt és az aranyaidat is, — kérdezte Tomory érsek. — A nuncius megírta: három forint Magyarország ára. Hallottad. Mit adhat még ez a nemzet a saját életéért?

— Az életünket és a vérünket! — kiáltotta a nádor. S Antonio Burgio, a pápa nunciusa most megborzongott.

— Életünket és vérünket a királyért! — kiáltották az előbb még marakodó nagyurak.

— Különös nép! Csodálatos nemzet! — súgta latinul az érseknek. — Öt perccel előbb még talán egymás torkának estek volna. Aranyat nem! Áldozatot nem! De vért mindig: — igen! S majd mindig hiába!

Kint paripák nyerítettek az éjszakában. Aztán a cinterem ajtaján inkább bebukott, mint belépett egy vértess, sisakos vitéz. A király félig

felemelkedett az asztaltól. Megismerte az ifjú Báthoryt, aki lóhalálában jött most valahonnan a drávai füzesekből.

— Szulejmán átkelt a Dráván! S holnap megindul. El is érheti az utolsó védelmi vonalat. A Karasica mocsaras füzeseit.

— Akkor hát, — mondta a király — nincs időnk megvárni se Fransepánt, se Zápolyát. Mert én nem vezetem vissza Buda felé ezt a sereget, ahogy a két úr követői tanácsolták.

— S ugyan, minek is várnánk felséges úr? — kérdezte az egyik Perényi. Nyolcvanezer török? De itt van tizennyolcezer jó magyar vitéz, ehhez jön még az érsek úr előreküldött hatezer harcosa. Megesszük. Megfrüstököljük holnapután hajnalban ezt a mozlimot.

— És ha mégsem? — kérdezte az érsek úr.

— Akkor meghalunk, mert magyarok vagyunk!

A haditanácsban kirepültek a kardok és a görbe szablyák, úgy álltak ezek most II. Lajos előtt és feje fölött, mint a halálbamenő ország töviskoronája.

Igen! — bölintott Perényi nádor. — Ha meg kell halni, akkor a halálban egyek vagyunk valamennyien.

— És az életben? —

A két apród a király felé nyújtotta a kardot, az ezüst sisakot. Az érsek-fővezér megvárta, amíg a fiatal királyi lovag magára csatolja a kardot, a vértet s szőke fejébe nyomja a csúcsos sisakot.

— Éjfél jóval elmúlt, királyi felség! Úgy gondolom, hogy talán induljunk.

— De hová? Merre érsek úr? — kérdezte kissé tétován a király.

A két apród felcsapta a tanácskozó terem ajtaját. Aztán az érsek előbb kinézett a csillagos éjszakába, majd visszatekintett az urakra s úgy mondta:

— Arra délnek. Mohács felé. Mindig Mohács felé!

HONFOGLALÓK

Hajnalban csodát látott a pusztaság s a felkelő nap. Jöttek a tizedek, a századok. A koratavaszi sárban nagyot cuppantak a menetelők sarui. Kontyos vitézek, akiket már török módra nyírt a táborig borbély, öreg sasok s fiatal legénykéek, lovasok, gyalogosok vonultak a lakatlan semmiségen át.

A négy tized élén ott lovagolt Somossy Sándor, a főkapitány. Nézte a pusztaságot, a gyatra erdőket, a homokdombok között fel-feltűnő zsiros fekete földet, olykor meg a kartografiát, amelyet kirajzolt a huncut íródeák. Még vagy egy félóra, — mondta magában — és helyben leszünk.

* * *

— Jau főd ez! — mondta a lelkipásztor, aki maga is úgy lovagolt a főkapitány mögött, mint ha nem az Úristen szolgálja lett volna, hanem a hadistené. Iszákjában ott rejtette ugyan Károli Gáspár uram bibliáját, meg az Úrvacsora-kelyhet, de az oldalán neki is ott lógott a fringia. Ami biztos, az biztos! Az Urat karddal is kell szolgálni, nemcsak imádsággal.

S akik a főkapitány, meg a prédikátor után vonultak, bizony-bizony inkább karddal szolgáltak, mint imádkozással. Bakóczi prédikátor uram azt is tudta róluk, hogy egész bizonyosan többet káromkodtak, átkozódtak, mint amennyit valaha imádkozának. Viszont arról is meg volt győződve, hogy mindezt már előre megbocsátotta nekik a kegyelmes Úristen. — Mert hát milyen sorsok, milyen emberéletek voltak ezek? A török szétdulta a falut, aztán a suttyó legényke ott nőtt fel a csikaszkok között a nádor, éren. Futott Erdélyből, Halasról, több halált látott, mint életet. Többet vágyakozott, mint szeretetet kapott. Fosztotta erejét török és német s a neve is csak olyan volt, mint a kutyaé. Ha szóltak hozzá németül, úgy mondták: héj du. Így ragadt volna rájuk a hajdú név? — ki tudja. De amikor a bihari főispán megfuvatta a kürtöket, meg szerte küldte a hírvívőit, akkor megmozdultak a nádasok, a kipusztult falvak utolsó, rogyadozó patics kunyhói. A pákászból, bujdosóból, az elűzött halasi kisnemesből, a szökött jobbágyfiból katona lett, az erdélyi szegénylegényből harcos. A nyomorult emberből megint magyart csinált a zsinóros kékposztó mundér, a sasztollas sapka, amit a bihari főispán hadnagyai nyomtak a fejükbe. Istennel talán soha nem találkoztak ezek a bujdosásban, nyomorúságban és üzőttségben és mégis Isten és a szabadság katonái levének!

S az Úristen bizonyosan látta, hogy méghozzá milyen katonák!

Somossy főkapitány uram kissé hátra fordult a nyergében és szeretettel simogatta a szeme a barázdásarcú legényeket.

— Hát ma utoljára menetelünk ilyen hadrendbe prédikátor uram! Most már egy kicsit eltesszük ezt a véres fringiát. Tudom, hogy nehezükre fog esni, ha nem verekedhetnek többé. De hát tudja még — és a főkapitány szeme nedves lett az emlékezéstől, — Kassa, Tokaj, Erdélyföld... Úgy rohamoztak utánam, mint az ördögök.

— Nem jól mondja nagyságod! — igazította ki a prédikátor, — mint az angyalok! Magam, valahogy így képzelem az Isten angyalkáit.

Nem mindig énekelnek ám azok sem, hanem ha kell, járnak pallóssal, lángoszloppal, mint kérubin. Mígnem megszületik a földön a szabadság!

— Megszületék! — mondta a főkapitány. — A romhazából megint hazát teremtetted ez a nép. A mi nagyságos jó urunkból — ímé fejedelem lett — a rabságból szabadság. És a jobbágy szökevényből nemes ember.

— Mit mond nagyságod? — ámult el a prédikátor.

A főkapitány hamiskásan mosolygott.

— Valamit nem tud kegyelmed. Még nem tudják ők sem! De az én tarsolyomban nemcsak a fejedelem adománylevele van, amellyel ezeknek a katonáknak adja birtokait, Videt, Pródot, Óhátot, Szentgyörgyöt, Bodát s mindazt a pusztaságot, ameddig el sem lát a szem. Itt van a számukra a nemesi levél. Mert tudja meg, hogy a mi nagyságos urunk mind nemessé tette a katonáit!

Az ősz református lelkész, szemében megcsillant a könny.

— Dicsőség az Istennek, aki szabad emberré tevő azokat, akik ki-vívták az ő szabadságát!

A fátlan pusztaságon felragyogott a nap s az egyforma síkságon most hirtelen sátrak, majd útjelző cölöpök tűntek fel. Az inzsellérek már kimérték a helyet, ahol állani fog a város, a templom, az iskola. És a reggeli napsütésben utoljára meglendült a főkapitány fényes kardja — „állj”-t parancsolt a kürtész s utoljára hangzott a sereg előtt a hadnagyok kiáltása: — Lóról szállj!

Csak a főkapitány, meg a nagytiszteletű úr maradtak nyeregben, meg a zászlótartó, akinek feje fölött a márciusi szélben csattogott a fejedelem kék-fehér lobogója. — A főkapitány elvágatott a gyalogosok, lovasok hadrendjei előtt, majd középen felsorakoztak mögötte a hadnagyok, a tisztesek s főkapitány uram érces hangja úgy szólt most mintha valóban az angyalok kürtje harsant volna a pusztaság fölött.

— Fiaim! A mi nagyságos urunk, vezérlő fejedelmünk nevében szólok. Utoljára szállunk ma táborba ezen a földön. A háborúnak vége és ez a föld a ti táborotok marad mindörökkéig! A mi jóságos nagyurunk úgy parancsolta, hogy ez a föld, ez a határ, — ameddig a ti szemetek ellát, — saját tulajdonotok a mai naptól kezdve.

Talán hosszú évek óta először szakadt meg a fegyelem acél-lánca. A sorokból halk moraj tört fel. Itt-ott még meg is mozdultak a rendek. A főkapitány azonban nem mondta el az ilyenkor szokásos dörgedelmeket.

— A fejedelem is tudja, hogy karddal nem lehet barázdát szántani. Hát ne féljete. A debreceni kalmároknál már készen van az eke, a Mátráról terelik már a gulyát, a nyáját. Csengő arannyal fizetett érte azoknak a törökkel cimboráló, németnek adózó debrecenieknek — Bocskay apánk.

Nagybajszú Fegyveres Andris, meg a sok horpadtfejú Fekete, vágottpofájú Nagy, no meg Nyuvasztott Kis János szeméből úgy záporozott most a könny, mint nemrég még az ereikből kiontott vér, hogy megtermékenyítse a néptelen pusztát, amelyből haza, otthon lett.

— Ahonnan kihalt a nép, — folytatta a főkapitány, — nektek kell életet teremteni. Az inzsellérek már kijelölték a tizedeknek, századoknak a helyet. A pusztából ország lesz, fiaim. — Szoboszló, Dorog, Bőszörmény, Nánás, Sámson, Vámospércs. Akarjátok-e?

— Akarjuk! — riadtak fel a hadrendek.

A pusztta fölött talán magát a kék égben megjelenő jóságos Atya-úrístent látta Bakóczy András uram, midőn imádság helyett csak a zsoldtárra gyujtott rá:

„Te benned bízunk eleitől fogva...”

S a katonák most mint Jézus orgonái énekeltek harsányan, vagy reszketős hangon:

„Uram Téged tartottunk oltalmunknak!”

S mikor elhangzott Isten dicsérete, megegyeszer megszólalt a főkapitány.

— Fiaim! Én veletek maradok ezután is, mikor nem harcolni, hanem szántani kell. Nagyságos urunk nemessé tett mindnyájatokat, akik a zászlója alatt harcoltatok. A szabadságot, a földet, amelyet megvív-tatok magatoknak a mi szentséges Úristenünk sem veheti el tőletek többé, ha magatok megtartjátok!

— Megtartjuk! — zúdult fel az eskü és a „vivát” a sorokból.

— Van-e valakinek valami kérése, panasza? — kérdezte a főkapitány. Lépjen ki a sorból!

Szálfaegyenes legény lépett egyet előre, szemben, nyíltan a főkapitánnyal.

— Tisztelettel mondom: igenis van!

Erre már a főkapitány uram, meg a hadnagyai is felkapták a fejüket, de Szalkai Andris folytatta:

— Az Isten áldja a mi nagyságos fejedelmünket. Adott hazát, adott földet, marhát, szabadságot a vitézeinek. Csak egyről feledkezett meg a mi jó urunk. Honnan a ménkűből vegyünk magunknak ebben a pusztaságban asszonyt, feleséget, kedvest?

Hát osztán ilyesmi még aligha esett a nagy háború során. Mert a rendeket és a sorokat úgy rázta most a kacagás, hogy még a főkapitány uram szeméből is kihullt a nevetés könnye.

— Sok ürge van az új birtokok földjében Szalkai fiam. De olyan ürge egy sincs, mint te vagy. Nem ember az, aki nem tud magának asszonyt szerezni. Különben is...

Valahonnan a hadnagyok, lovak háta mögül előlépett egy szőke-hajú kislány. Ő is ugyanazt a kék munda hordozta, mint a katonák. Fejében kicsit kackiásan állt a sastollas sapka. Somossy főkapitány csak úgy félszeggel kacstintott neki, hogy kezdheti az orációt.

— Emberek! — mondta, — ennek a Szalkai fiúnak nincsen igaza. Mert tudjátok meg, hogy Erdélyországban, Biharban, Szabolcsban összeirattattak a leányzókat, a menyecskéket, az özvegyeket, hogy legyen, aki eljöjjön közéték, — meggyújtani a tűzhelyet, édesanyjának lenni, bölcsőt ringatni... Bocskay apánk nem feledkezett meg semmiről sem. Én tudom, mert nekem ő az édesapám. Én Bocskay Erzsébet vagyok!

Hát ha járt még tavaszi vihar a pusztán, az semmise volt ahhoz, ami most kitört a katonák szívéből. Úgy csattogott a vivát, meg az éljen, hogy elszégyelhették volna magukat az ég villámai.

A főkapitány pedig most leugrott a nyeregből, kézenfogta a szőke kislányt s immár gyalogosan kiáltotta az új polgárok fel:

— Verjétek fel a sátrakat! Pirítsátok az ökröt! Üssétek csapra a hordókat!

* * *

A puszta fölött már kigyultak a tavaszi csillagok, mikor külön-sátrába vezette a fejedelmkisasszonyt s odaállította elé a fringias öregét. Azután maga is bement a sátorba, ahol már prédikátor uram horkolt nagyhangosan. Kint még dübörgött a hajdútánc, szóltak a dobok, a csimpolyák. Foguk között a karddal, lobogó tűzvilágnál talán utoljára járta a haditáncot a négy tized.

Bakóczi uram csak úgy felriadt az álomból, de a főkapitány már nem is hallotta, amint azt morogta:

— Isten angyalkái! Csak táncoljatok!

A szalmán azonban már elnyugodott a nagyságos főkapitány is. Szemét lezárta az álom. De az olyasmit mutatott, mint a hortobágyi délibáb. Nem szűnő jövendőt... Hiszen a szegénylegényből újra meg újra ember lett, a holt földből haza. A pusztából Hajdúság. És Somossy Sándor főkapitány úr még az álomban is látta, hogy még csak pár év, aztán lengedezni kezd a búzamezők aranykalásza, égre szökik az öregtemplom tornya s majd, majd lesz egyszer a bodai erdőn is, hófehér akác, hogy Isten illatával töltsse bé a harcos szíveket.

Mert aki igazat álmodik, annak az álma bételjesedik.

Buda körül, mint égő tűzgyűrű lobogtak a keresztény seregek tábortüzei. A napnyugati herceg pedig ott ült egy levágott fatörzsön s nézte hol a Várat, hol meg a hajduk kapitányát, aki átvérzett kötést hordott a homlokán. Azok ott — gondolta magában — Maximilián bajorjai, odébb Özsentsége zsoldosai, majd a velencei ágyúsok, Marlborough angoljai, mellettük a svédek, spanyolok.

Itt, — szemben a bécsi kapuval — valami másfajta tábortűz lobogott bele a Dunába. Roppant fahasábokból, odvas gerendákból máglyaként hordták össze ezek a barna, kontyos katonák. Most meg úgy ugrottak a rőt lángok fényében, mint a veszekedett ördög. Furcsa, lázító, jajgató, panaszló hangszer, a hajdú-síp sírt fel a szeptemberi csillagokhoz. S itt a porban, a tölgyfaparázs füstjében tombolt a hajdu-tánc. Ezek a szíjjas-arcú, napbarnult vitézek, hófehér farkasfoguk közé kapták a görbe kardot s olyan legényesen, olyan utólérhetetlen méltósággal ropták a haditáncot, hogy a napnyugati herceg, aki bíborhajtokás fehér malaclopóban ült a fatönkön, alig-alig tudta róluk levenni acélkék szemét.

— Csodálatos! — mondta.

Petneházy ezredes-kapitány kissé megvetően legyintett.

— Testvérgyilkosok!

Lotharingiai Károly elmosolyodott.

— Ne legyen hozzájuk ilyen szigorú, ezredes-kapitány! Magam is tudom, hogy tegnap éjszaka verekedés volt. A protestáns és katolikus hajduk, azzal a fokosch-sal, vagy mivel bevették egymás koponyáját.

— Huszonhat sebesültem volt! — dühöngött csendesesen Petneházy.

— De a falakon — villant fel a herceg szeme — legalább háromszáz ozmán vérét csapolták ki a tegnapelőtti rohamnál.

Egy pillanatig csend volt. Csak a táncoló hajdu-talpak verték a port, csak a sípok jajgattak és a dobok tompa hangja hallatszott. Aztán Károly herceg mondta:

— A lányt akarom látni.

Mint a mesében szokás, egy szempillantás alatt már ott is állott előtte a vékonyka alak. A diákok szűk nadrágját, rövid kabátkáját hordozta s fején egy sapkácska lapult. A hátracsapott színes madártoll mögül kilobogtak a szőke, lányos tincsek.

— Mi a neved? — kérdezte latinul a herceg.

És a „diák” latinul felelt.

— Nem tudom, fenség! Van neve a puli kutyának, a harmadfű csikónak és odafent a csillagoknak is. Nekünk már nincs nevünk sem.

Az anyámat, amikor még csecsszopó voltam, elhurcolták az ozmán rab-szolgakereskedők. Az apám nem tudom ki volt. Katona. Talán rabló, esetleg bujdosó. Fenséges herceg, értsd meg, nekünk már nevünk sincs. Nagyon hosszú volt a százötven esztendő...

— De most eljöttünk értetek! — mondta inkább Petneháznak, mint a lánynak a herceg. — Az én táboromban itt van e földrész minden keresztény vitéze.

— Későn jöttetek, napnyugati herceg — mondta folyékony latin-sággal a szőkehajú lány. — Nézz szét a mi földünkön, fenséges herceg úr. Ti palotákat építettetek odaát, városokat, dómokat emeltetek. Itt pusztaság, mocsár lett Szent István országa. Nádon-éren bujdosó a nép. Úzótt farkas az ember fia. Nézd meg uram a katonáidat. Ezeknek talán egyike sem aludt még vetett ágyban, soha nem ismerte azt a szót, hogy édesanyám, vagy hitese feleségem...

A lotharingiai herceg belemerengett a tűzbe. Mögötte látta a táncoló árnyakat: az őszhajú, kontyos, sasorrú magyart, aki lehetett legalább hatvan esztendő és a tejfelesszajú hajdu-kölyköt, aki nem léphette át még a tizenhatot sem.

— Későn jöttetek uram! — jajdult fel a lány.

— Fogd a szád! — mordult rá az ezredes kapitány, de a herceg intett, hogy csak folytassa tovább.

— Rom lett a kastély, kiégett város és falu, a monostorok szét-hányt kövein kinőtt a laboda. A szent királyok csontját szétszórta az ozmán és ott, ott — mutatott a Vár felé a finom fehér kéz — a pincékben, alagutakban egér rágja el Mathias Corvinus otthagytott kódexeit, Vitéz érsek úr misekönyveit. Műezzin üvölt Budavárában a mecset tornyáról. Amit Te felszabadítasz, herceg úr, az nem Magyarország már. Pusztaság, nádas, zsombik és mocsár. Toportyán férges tanyája. Én tudom, hiszen onnan jövök, a pasa tartományából.

A hajdu-tánc most viharzott fel teljes szilajságában s Petneházy ezredes-kapitány, a tűzvilágos éjszakában a herceg felé is mormolta a keserű melodráját:

— Vér a keresztvizünk, kard a keresztünk, átok az imádságunk, könny az italunk, éhség a kenyerünk.

S a szőke-hajú lány folytatta:

— Koporsó a nyoszolyánk, sírhant a nászágyunk, halál a születésünk...

— Elveszett nép, mit adhatok tinéktek? — kérdezte a herceg. És mit adhatok neked, te lány? Holnap reggeltől más lesz itt az élet. Kinyílik a szabadság véres rózsája. Újra élet lesz: család, boldogság, mosolygó gyermek. Óh, te is boldog lehetsz még, kis magyar virág.

Hiszen — ragyogott fel a napnyugati lovag acélkék szeme — az ezredes kapitány, úgy vallotta nekem, hogy nagyon is felédhúz a szíve...

A lány lehajtottá fejét.

— Nem lehet, napnyugati herceg! Én koldus nép, koldus leánya vagyok!

— De elhoztad Petneházy úrnak a vár tervrajzait. Ha hajnalban sikerül a roham, azt neked fogom köszönni, kislány. Megköszönhetem mázsa arannyal, fél-megyényi földdel...

A lány parázsló szeme ráizzott Petneházyra.

— Mondottam, fenséges herceg: koldus nép, koldus leánya vagyok. Én ezeket a rajzokat, a felrobbantott löportoronyét, az alagutakét, az öreg Abdurrahám új erődítményeinek tervét csak úgy hozhattam ki onnan, hogy a janicsár agának a legeslegutolsót adtam...

— Mit adott neki?

— Önmagamat. A testemet. A lányságomat! — jajdult fel a hetyke kis diák. — Én már méltatlan vagyok egy férfi kezére...

Petneházy ezredes-kapitány busa-feje előre bukott. Szemből kiszivárgott egy könnycsepp és most már a herceg folytatta tovább a zordon melodráját.

— Különös nép vagytok, magyarok. Agyonütitek a testvért, ha görbe szemmel néz rátok, farkas-tanyán születek a gyermeket, hogy szabad ember lehessen belőle. S mikor ki akarom nyitni előttetek az élet kapuját, az aranyat, a boldogságot, a nyugati fejedelmek kincstárát, akkor azt mondjátok, hogy mindez nem kell. Hát akkor, mit akartok magyarok? Mit akarsz te szőke-hajú kislány? Mit adhatok neked, te megtört, szomorú, kis Hungaria?

És a leány alakja most hirtelen felnőtt, — a herceg úgy látta - szinte a szeptemberi csillagokig. Mellette már ott állt a hajduk ezredese, mögöttük a bevett fejű, bekötött homlokú táncoló ördögök. S a véres-homlokú ezredes-kapitány, meg a lány szinte egyszerre mondták:

— Fenséges herceg úr! Add nekünk a holnapi rohamot. Add meg, hogy mi legyünk az elsők Budavár falán.

= + =

Az éjszakában paták dobogása hangzott, fegyverzaj, lónyertés, aztán fényes urak serege ugrált le az izzadt paripákról. Elől a bajor választó, Maximilián, nyomán a többi csapatok parancsnokai.

Maximilian szinte fellélegzett, mikor megpillantotta a bíborhajtókás, fehér köpenybe burkolt herceget.

— Gott sei Dank! Már azt hittük, valami komoly baj érte fenségedet ebben a társaságban.

— Nagyon jól éreztem magam! — mosolygott Lotharingiai Károly. — Ugye Petneházy? Csak azt sajnálom, hogy az urakat megvára-

koztattam a haditanácsban. De legalább eldöntöttem a hajnali haditervet.

— A parancs?

— Parancs nincs. De a döntésem úgy szól, hogy a rohamot a magyar hajduok kapják. A rohamlécsezők élén Petneházy ezredes-kapitány és Fiáth nyolcezer hajduja megy...

— Uristen! És a bajorok? A pápa úr vitézei? — riadt fel döbbenetben Öszentsége legátusa.

— Meine Herren! — ragyogott fel a napnyugati herceg égszínké szeme — a hetek óta tartó versengésből, ez a kis magyar lány került ki győztesen, mondta halkán és apai szeretettel fehér köpenye alá ölelte a diákat. — A legátus úrnak, felesleges kérdezősködés helyett azt ajánlom, ha eljön a hajnal — s a táncoló ördögök felé mutatott — áldoztassa meg e „testvér-gyilkosokat”.

= + =

A táborig előtt most hát ott térdeltek a török-kontyos testvérgyilkosok. Valamivel arrébb a ködös szeptemberi hajnalban Börcsök András prédikátor uram olvasta az Igét, miként az írva van az ó-szövetségben. A legátus úr pedig a lány felé nyujtotta az ostyát:

Corpus Domini Jesu Christi... A mi Urunk Jézus Krisztus teste őrizze meg lelketek az örök életre...

S ebben a percben, valahonnan a szeptemberi hajnal mélyéről kürt rikoltott a seregek felé. Ágyú dördült a bástyafokról és a Dunapartról. Tüzes Gábor kénes-szurkos csóvíai repültek Budavár felé.

A napnyugati herceg pedig az egész táborkarral ott állt a dombon, szemben a bécsi kapuval. Távcsovén át nézte, hogy a felrobbant löporonny részéhez mint támasztják oda a létrát — a testvérgyilkosok, a duhajok, verekedők, fokos-forgatók, akik most úgy tüntek fel előtte, mint Krisztus Úr igaz vitézei.

— Most! Most! — kiáltotta Marlborough herceg a felágaskodó paripa hátáról, amint a várfal élén megcsikordult az ostromló létrák vaskörme. — Oda tekintsen fenséges uram!

S a napnyugati lovag a következő pillanatban a füst és tűzfüggönyön át Fiáth ezredesét látta, amint egyik kezében karddal, másik kezében a sávós magyar hadilobogóval macskaként kúszik az oromra. Mégis inkább a másik, löporfüstbe takart létrát figyelte. Elöl Petneházy ment. Zászló nélkül meztelen görbe karddal. Mögötte, a következő létrafokon fehér ruhás kísértet haladt. Megismerte.

Az ozmán ágyúk most lötték az utolsó szalvét, a janicsárok most látták Allah úr végső napvilágát. Hiszen a robbantott rés felé úgy törték most a táncoló hajdu-ördögök, mintha veszekedett farkasok volnának valamennyien. De a napnyugati herceg már nem is a tusát fi-

gyelte, hanem csak azt a hófehér alakot, amely úgy kúszott felfelé Petneházy ezredes-kapitány mögött, mintha saját lelke volna a hajdukapitánynak.

— Vigyázat! — akarta üvölni. De a következő minutumban a bástya fokról eldőrdült az utolsó lövés. Valami ostoba janicsár lőtt s nem Petneházyra célzott, hanem a lánya. S a löporfüstön át a herceg is látta, hogy az ostromlétra utolsó fokáról úgy hull le valaki, mint egy szíven lőtt hófehér galamb.

— Hochheit! — hallotta maga mögött valamelyik parancsnok önfeléd kiáltását. — Oda tekintsen fenség!

A bástya-falra szinte egyszerre ugrott be Petneházy, Fiáth. Utánuk pedig mint a hangyaboly rohantak, másztak, verekedtek, ölte a tegnapi éjszaka táncoló ördögei.

— A zászló! A zászló! — ordított valaki. A napnyugati herceg látta, hogy a bástyafalon ott büszkélkedik már a magyarok hadizászlaja, nyomán pedig áradnak befelé a Várba, hajduok, bajorok, svédek, angolok.

A napnyugati herceg néhány pillanatig még nézte az örült viadalt. Aztán a nehéz német paripa nyergéből leszólt az íródeáknak, aki nyakába akasztott kalamárisval várta a parancsot, hogy írja a futárnak, az meg vigye lóhalálban:

„Anno Domini 1686. szeptember 2.

Szentséges Uram! Gloria in excelsis Deo! Fiói alázattal jelentem, 60 napi ostrom után az egyesült keresztény seregek, ma hajnalban, rohammal bevették Budát.”

A SZABADÍTÓ

A Beszkid-hegyek fölött fényesen világított a csillag. Vörösés fénye volt, mert hát a csillagot, Mars-hadistenről nevezték el s így valószínűleg a sok kihullott vértől vörösödött meg. A csillag pedig egyenest benézett a sátor nyílásán, ahol a Lengyelországból jött urak ültek a vacsora-asztalnál. Na, nem nagy lakoma volt az! A vadászok löttek egy jámbor őzet, az agarászok összefogdostak pár tapsifülest.

— Egy pár nap múlva, azt hiszem terítettebb asztalnál várhatom az urakat, — mondta a házigazda. Az urak hallgattak, érezve a kételyt a bizakodó szavak mögött, hisz alig két napja, hogy rossz hírek jöttek a hegyek túlsó oldaláról.

— Ha ugyan addig nem jön nyakunkra az osztrák, — bökte ki Majos János, a szegény-nemesek küldöttségének vezetője.

Odakint ló nyerített az éjszakában. Tábortűz lobogott a csillagok alatt. Dehát csak olyan pislá tüzek voltak ezek. Szétszórtak. Kevesek. Bujdosásból hazatért legények, no, meg a podóliai palatinus lengyel zsoldosai virrasztottak mellettük és pirították a szalonnát. Közben felfelnéztek a feketéllő kárpáti bércre, az ormótlan hegyekre és a suttagó fenyőerdőkre.

— Úgy hallom, Székelyt elhagyva utat veszejtettünk, — szólalt meg az egyik tűz mellett egy elfáradt legényke. De legalább már a határon vagyunk! — sóhajtott egy őszhajú vitéz. — Hosszú vala ez a bujdosás.

> + <

Es az urak sátorában ezt mondta a herceg is, az elébe érkezett kisszebeni városkapitánynak.

— Nehéz a hazától távol élni, városkapitány uram!

— De nehéz ma a hazában is élni, Serenissime! — szakadt fel a sóhaj. Idegen regnál mi rajtunk. Idegen zsoldos a portánkon. Idegen országba viszik az adónkat! Az osztrák itt ül a nyakunkon és pusztul az ország...

Serenissime elmosolyodott egy kicsit. Mert hát a kisszebeni városkapitány németül szidta a németet, meg a császárt, mivelhogy egy kukkot sem tudott magyarul és latinul is csak egész keveset.

— A zipszi bürgereknek talán mégsem lyukadt ki az ülepükön a nadrág a nagy szegénységben?!

— De kilyukadt a szívík! Kifolyik belőle a vér, ha lemegyünk kal-márkodni az Alföldre, Kassára, Debrecenbe és látjuk, hogy odalent mi-ként sír a magyar, mint adózik a gazdag, szenved a szegény. Bizony, bizony mondom, hogy a mi szemeinkből is elhullnak a könnyek, mert Igló, Lócse, Kassa... vagy Debrecen, mi egy hazának fiai vagyunk, nagyságos uram! Egy Úr Jézus Krisztusnak szenvedő gyermekei. S ha bitót ácsolnak valahol, akkor bizony együtt lógunk valamennyien. A magyarok, meg a németek. Én még emlékezem Kolbenhayer nagytiszteletű úrra, aki a mersei magyar urakkal halt meg Eperjesen, mikor úgy rendelte Caraffa...

— A közös baj, azonban közös áldozatot kíván! — mondta a herceg. — Ha ez nincs, akkor jobb a bujdosás Polóniában, vagy a börtön, Wiener Neustadtban. Ha csak szavak vannak. Ha lelohad a lelkesedés első szalmatüze...

— Nem, Serenissime! — lángolt fel a városkapitány ajkán a német szó. — Én nem a magam nevében jöttem ide. Lócse, Kassa, Eperjes,

Igló, Bártfa főbírái üzenik velem, ahány arany vagyon még a ládafiában, ahány siheder legény a céhekben, azt mi mind odaadjuk nagyságos uramnak, a magyar szabadságnak. A közös szabadságnak. És meg-
yünk magunk is. Pedig — íme megöszült a koponyánkon ez a pár szál haj.

— Akkor hát talán még sem hiába megyünk haza, Petróniusz atyám! — mondta elfátyolosodott szemmel Rákóczi.

— Soha sincs hiában! — válaszolt lengyelül az ősz szerzetes. — Az imént hallám, hogy itt várakozik egy paraszt. Valahonnan Tarpáról, nagyságod birtokáról jött. Gyanakvó, sunyi embernek látszik. Megsértették, csalódásba ejtették az urak. Az ő csapatát verte szét Károlyi Sándor úr odaát Dolhánál, elvéve tőle nagyságod zászlait. El van keseredve. Én azt hiszem, mégis beszélni kellene vele. Még mindig van egy pár száz botos, kaszás csapata, meg egy pár lovasa. Azt mondják rongyos, árva magyarok, de nagyságodra várnak, Serenissime.

Hamarább is elébem hozhattátok volna! — mondta Rákóczi. — Látni akarom. A nemes apród elfutott, aztán néhány perc múlva a nagy sátor ajtajában bekísért egy szakadozott ruhájú parasztot. Harminc éves lehetett, de legalább hatvannak látszott. Talpán bocskor csattogott és keshedt süvege mellett holmi madártoll jelzette, hogy valamivel több, mint a többiek. A jobbágy levette süvegét az urak gyülekezete előtt; s nem tudott másként köszönni, — noha protestáns volt az árva:

— Dícsértessék az Úr Jézus Krisztus!

Az urak helyett csak a Polóniából jött pálos pap felelt:

— Mindörökké, — ámen!

Az asztalfőn azonban most már Rákóczi szólalt meg:

— Kicsoda kelmed?

— Nagyságod jobbágya, Tarpáról! — mondta a varjútollas. — Esze Tamás a becsületes nevem. Én üzentem a tarpaiak nevében: hazavárunk nagyságos uram!

Az urak egyike-másika zavartan izgett-mozgott a rozzant ülőalkalmatosságokon. Híre járt, hogy ez a vereség után a hegyekbe menekült paraszti szabadcsapat nem kímélte a nemesi udvarokat sem. Ezért vonult ellenük Károlyi úr, no meg hogy a bécsi udvar gyanakvását szétoszlassa. — A tétova csendet Rákóczi törte meg:

— Üljek ide velem szembe kelmed, Esze Tamás. Egy kupa lengyel bor jut még kendnek is. Aztán mondja el szépen sorrendjében, miért jött el hozzám?

A kisebbik apród az ón-kupába betöltötte a bort, miközben az urak rettenve nézték, hogy Rákóczi a hitványul ácsolt fenyőasztalnál helyet

mutat a jobbágnak. Az meg csak úgy idétlenül állt, állt... Valami olyasmit mormogott:

— Nem illet ez engem, nagyságos uram.

— En mondtam! — villant meg Rákóczi szeme, mint a parancsolat. — Aztán megbízta a jámbort: — Úgy beszéljék kelmed, mintha nem velem, hanem odalent Tarpán a magáéival szólna. Feleljen nekem, mi szél fujta ide én elém?

A jobbágy még mindig állt a Serenissime előtt s úgy mondta:

— Keserű szél hozott engem, jó nagyságos uram. Tarpai véreim sóhajtása, amelyből a jobbágyok sóhajával olyan vihar kerekednék, hogy őfelsége a császár fejről is lefújná a nehéz aranykoronát. Nem gyalog jöttem én nagyságos uram, hanem egy tutaj hozott ide. És ez a tutaj a magyar jobbágy asszonyok, gyerekek könnyáradatán jutott az Ararátra, hozzád, nagyságos uram.

— Ékesszólóvá lettetek ott Tarpán! — titkolta nedves szemét egy mosollyal Rákóczi. — Tudok én is sok mindent. Ismerem a felszakadt sebeket. De azt is hallottam, hogy ti az urak birtokára vágytok, hogy néktek nem a német zsoldos, meg a vallon adóbehajtó fáj, hanem az, akinek valamije van. Igaz-e, Esze Tamás?

S ebben a percben a varjútollas, bocskoros épp olyan úr lett, mint a többi nagyurak.

— Nem és nem, nagyságos uram! Éhezünk, esszük a lebbencs-levest, ha van, teljesítjük a robotot, élünk, ahogy tudunk, csak a rab-ságot nem bírjuk. A vallont, aki meggyalázza asszonyainkat, a németet, aki felgyújtja a szalmatetőt, ha nem vonjuk meg a szánktól az utolsó falatot. Nem az urak birtokára vágyunk mi, hanem a — szabadságra. Csak annyi kevéskére, hogy mesmeg magyarok legyünk!

A sátorban mélységes csenddé változott a pohárcsengés. Volt, aki a mind kínosabbá váló csendben arra gondolt, hogy Károlyi mégis csak ostobaságot követett el, mikor a dolhai piacon nem vágta le ezt a kaszás-kapás lázadót. Majos, meg Pap Mihály azon tanakodott magában, hogy miként lehet majd a hadrendbe besorozni ennek a tarpai jövevénynek a gyülevész mezítlábasait, — a csensztohovai pálos szerzetes pedig azon csodálkozott, hogy a katolikus herceg milyen szívesen beszélget a protestáns paraszttal. — Végül is a varjútollas jobbágyból kitört a keserűség. — Kiben bízhatunk, mi nagyságos uram? Elmentünk Dolhára, hogy kibontsuk a zászlót. És ekkor Károlyi úr legényei ütötték rajtunk, a nagy-piacon. Miben reménykedhetünk mi, ha az úr az urat segíti, jobbágy a jobbágyot és senki sem a magyart? Miben hihetünk mi?

Rákóczi keze átnyult az asztalon, megfogta a bütykös, durva jobbágykezet:

Enbennem fiam, Esze Tamás!

Oszt' a Károlyi úrban is, aki rajtunk ütött Dolhán?

— Benne és mindenki, Esze Tamás fiam! Mindenki, aki megtér a magyar nép idvességére. Meglásd, Károlyi úr is mellénk áll majd, meg a kassai császári generális által felriasztott megyei bandériumok is. Nézd ezt az öreg szebeni németet, akinek hű szíve érettünk és értetek dobog. Azt az öreg ruthén papot, aki ott az asztal végén ülve esküdtött érettünk. Az urakat, akik értem jöttek hívó szóval, lengyel földre. A polyákokat, akik a zsoldomon értetek akarnak harcolni.

— És az urak is? — kérdezte komoran a tarpai. Mert ha elveszünk, akkor a paraszt lesz a hibás, ha győzünk, az úr győztes. Oszt' megint csak mi húzzuk a igát. Mi fizetjük a robotot.

— Szentelen paraszt! — gondolta magában Pap Mihály uram. De Rákóczi szelíden felelte a tarpainak:

— Nem fiam! Ha nemzet vész, együtt veszejtetik el ura, parasztja. Ha én veszek, velem vesztetek ti is, meg ez a kisszebeni városkapitány úr. A úr, a jobbágy, a polgár. Akartok-e hát velem jönni Esze Tamás?

A jobbágy csak most merészkedett az ónkupáig. Felhajtotta a bort, zekéjének ujjába megtörölte lelógó harcsa bajuszát.

— Valahogy így gondoltuk ezt mi is, nagyságos uram. Nemcsak gondoltuk: cselekedtük is. Mert — és hamiskásan megvillant a szeme — hoztunk mi is sereget eléd. Jöjj velem uram és nézz le a völgyre.

> + <

Rákóczi felállt. Nyomában az urak, a kisszebeni városkapitány, a rutén pap és a lengyel zsoldoskapitány.

Csoda esett most itt a Verhovina táján. Elöl a tarpai jobbágy ment, utána az urak. Egy kicsit ő vezette mindnyájukat keresztül a lengyelek táborán, át Klimiecen, a kis lengyel határfalú viskói közt, odáig, ahol elvált az út és ahonnan le lehetett tekinteni a völgyre, amelyet elválasztott a kilátástól a rideg sziklafal.

Nézz le uram! — mondta a jobbágy.

És a csillagos éjszakában, távol a lengyelek táborától — égtek, lobogtak a tarpaiak, szatmáriak, beregiek tábortüzei. Az óriás tűzkörben csapzott hajú rongyosok ültek. Lábukon szakadt, rohadt volt a bocskor, testükről lefosztotta a ruhát a nyomor.

— Ezek a te katonáid, nagyságos uram! — mondta a jobbágy.

— De ők a nemzet! — felelte a hazatért bujdosó.

És a Beszkidek felett e pillanatban ragyogni kezdtek a csillagok. Maga a Mars is, amely tudta, hogy a szabadságért oda kell adni a vért, az aranyat, a nemzet minden hű, igaz fiának.

A VÁROS BECSÜLETE

A tegnapi íródeák besurrott a bolthajtásos szoba ajtaján. A főbíró egy kicsit félretolta a selmeci pipát, aztán szinte érdeklődés nélkül kérdezte:

— No, mit végeztek rólam tanácsuraimék?

— Halál! — mondta rá az íródeák.

A főbíró legyintett.

— Tulajdonképpen nem is ezt kérdeztem. Arra vagyok kíváncsi, miként viselkedtek a szenátor urak.

— Úgy ahogy vártuk. Mindenki a maga becses bőrét igyekezett menteni tekintetességed fővételével. Először felolvasták Kleckspereg generális levelét, aztán hozzászóltak az urak.

— Ki mit mondott? — csapott az asztalra türelmetlenül a főbíró.

Először Magasságos János főjegyző uram szólott s azt mondá, hogy ha elveszett a harc, akkor nincs értelme a Városet feláldozni főbíró uram fejéért. Ha Kleckspereg azt kéri, hogy vagy a főbíró uram feje, vagy a Város, — akkor tekintetességed fejét kell odaadni.

— Ez igaz is! — bólintott rá a főbíró. Magasságos János főjegyző uram csak azt felejtette el, hogy ő nagyobb híve volt nálamnál Rákóczi urunknak. Ő hajtotta a csordákat a kurucoknak, ő fejeztette le a görög kalmárt, mert ellopta a lisztet, ő istenkedett a mi Nagyságos Urunk előtt, hogy a Város kitart mellette az utolsó csecsemő leheletéig. Nem én. — No mindegy. Most menjünk tovább. És mit ajánlott Várady uram?

— Fővételt! — mondta a deák. — Ő azt mondá az ékes latin orációban, hogy Felicides Félix főbíró uram Te voltál a legbűnösebb abban, hogy 11 évig tarthatott a harc a szabadságért. Ha nem te lettél volna e város élén, akkor nem adunk katonát, avenat, lovat és huszárt. Akkor Rákóczi urunk nem lehetett volna több, mint egy kis banda-vezér.

— Okosan beszélt, — mondta a főbíró. Hászen azt mondta a levelében Kleckspereg generális uram is, és igaza vala. Csak hát ő nem tudhatja, hogy — amíg jól ment — tanácsuraimék hajszoltak engem. Magasságos uramat, meg a többieket úgy kellett visszatartanom, ne hogy lenyakazzassák a labanc foglyokat. Várady uramnak meg oda kellett nézni a piszkos körmére, nehogy ellopja a búzát, az ökröt, a rézlibertást. Hát ő most igazán elmondhatja, hogy császár őfelsége pártján volt. — Na, de gyereünk tovább...

— A többiek? — sóhajtott a deák. — Én csak egyszerű íródeák voltam tekintetességed mellett, de bizony e három órás tanácskozás alatt lesült az orcámról a bőr. Mert aki „vivatot” ordított négy évvel

ezelőtt Rákóczi urunkra, most átkot mondott, aki tolvaj volt, most dicsekedett vele, hogy ő a lopással is a császárt akarta szolgálni, aki gyáva volt, most hős lett s aki hős, most meggyávult, mint a koppasz-tott oroszlán.

No és a véghatározat, öcsém?

— Az úgy szól, hogy két órán belül Magasságos János uram vezetésével küldöttség indul a császár generálisá elé. Holubák már készíti a sőt, kenyeret, meg a város kulcsait. A várnagy meg most kutatja a cigány-bakót és állítatja a Piac-téren a tökét, a hajduk már doboltatják a népet, hogy legyenek ott, mikor lemetszetik a tekintetességed feje és megszűnik élete, amely a Város szerencsétlenségét okozta. Hát én azért jöttem, hogy megmondjam: menjen el innen főbíró uram. Mit számít a hitványnak adott szó?

— Vigyázzon, mit mond öcsém uram! — mordult fel a bíró. — Nehogy kikergessem innen. Igaz ember önmagának adja a szót, nem a bitangoknak. Én megmondtam nekik, hogy az én házam előtt nincs szükség karabélyos hajduőrségre. Én itt maradok. Bevárom az — ítéletüket.

— Az elveszett harcok végén mindig szól a dob! A nyakazáshoz mindig akad néző, aki tegnap még vivatot kiáltott a lenyakazottnak! — bölcselkedett a deák.

— Igenám, — villant fel a főbíró szeme, — de odakint nem dobolás hangzik, hanem kürtszó? Hallja-e öcsémuram?

A deák megfélekedvén a köteles tiszteletről, az ablakhoz ugrott. Feltépte az ablakszárnyat, aztán mint a félőrült mutatott le a nagy piac tέρre.

— Oda! Oda nézzen főbíró uram!

Valahonnan a szoboszlói útról nyári porfelhőt kavart a szél. Aztán a porból, alkonyati véres sugarakból hirtelen lovasok bontakoztak ki. Elöl egy párdruc-kacagányos fiatalember, mögötte pedig, mint a veszekedett ördögök vágtaztak befelé a Városba a kék testőr-huszárok. A piactérről szétrebbent a főbíró átkozó tömeg. Az ifjú Adonis pedig megállította a vágta a főbíró háza előtt. Lepattant az izzadt paripa nyergéből, berugta a kisaajtót, aztán már is ott állt a kuruc-főbíró előtt.

— Felicides Félix főbíró uram? — kérdezte.

— Az vagyok!

— Én meg Csáky ezredes! — vágta össze a bokáját a nyurga katona, — aztán rápillantott a deákra:

— Beszélhetnék négyszemközt főbíró urammal?

A deák kisompolygott a szobából, aztán a főbíró kérdezte:

— Mi jót hozott nekem ezredes-kapitány uram?

— Ezt az utolsó ezredet! — mutatott le a fáradt huszárookra az ezredes. Azonfelül Lengyelországból egyenesen tekintetességednek, — utolsó hű emberének, futárral küldte e levelet a mi Nagyságos Urunk!

A pergamentre írott levélen ott volt a pecsét: Pro Patria et Libertate. A hirtelen felszakított pergament alján pedig ott ragyogott az oly ismerős írás: Franciscus Rákóczi, Dux Hungariae. Az ezredes azonban nem igen várta meg, míg a főbíró végig futja a latin sorokat.

— Károlyi Sándor holnap reggel elárul bennünket. Éjfélkor életbe lép az egyezés közte, meg a császáriak közt. Ha nem teszünk valamit, akkor valahol Mátészalka meg Nagymajtény között leteszi a fegyvert. Az urak visszakapják birtokaikat, a kuruc harcos lehet újra jobbagy Károlyi uramnál és a paraszt kiszorul megint a földjéből. Hát a mi Nagyságos Urunk azt kérdezi most tekintetességedtől: mik akarunk lenni, szabad magyarok, vagy kényes büszke pává, a császár udvarában? Ki határoz rólunk, a kardunk, vagy az áruló urak?

— A pestis, édesfiam! — felelte a főbíró. A pestis, amely megtildezi a seregeket, a polgárokat, a katonákat. Hiszen oly sok éve nincs már kenyerünk, nincs békességünk.

Az ezredes-kapitány arca fellángolt.

— Hát nekünk? Árokba hálni, tízszeres túlerővel verekedni, üres tarisznyából kosztolni? Főbíró uram is megijedt már az osztrák sakáltól, amely itt üvölt a palánkon túl? A fejét félti?

Felicides főbíró odalépett a rózsafaszekrényhez, aztán a titkos fiókból kivett egy másik pergamentet:

— Olvassa ezredes öcsém! Mert nemcsak a Fejedelem önagyságától kaptam ma levelet, hanem Kleckspereg tábornoktól is. A levélben az áll, hogy a császár öfelsége kegyesen megbocsát a Városnak, ha önként megadja magát. Nem kér hadisarcot, nem enged szabad rablást. Egyet követel csak, még a fegyverszünet életbe lépte előtt: Rákóczi itteni legveszedelmesebb emberének fejét...

Csend lett, aztán a főbíró folytatta:

— A saját fejemet!

A térről felhangzott az éhes huszárlovak nyerítése, de a kék-testőrök ezredese most már öklével vágott az asztalra:

— Akkor hát annál inkább! Annál kevésbé értem tekintetességedet. A fejét akarják levágni és még sem akar harcolni tovább?

— Az embernek nem okvetlenül kell élni! — hangzott a válasz. — De a Városnak élnie kell. Az én testem elporladhat az akácos temetőben. De az akácfáknak még azután is virágozniuk kell, a méheknek mézet gyűjteni, az anyáknak bölcsődalt énekelni a jövődő fölött.

Az ezredes kapitány bólintott.

— Igen, a harc elveszett. S én nem megyek Károlyi uramhoz, mégse! — Valahol Munkács, Verecke felé még talán szabad az út. Még egyszer felhangzik az utolsó: kard ki! Még egyszer talán rohamra mennek a kék testőr-huszárok. Azonban én azt kérdezem főbíró uramtól, élhet-e Város becsület nélkül? — Élhet-e úgy, hogy megtagadja a tegnapi hitet, ezeket a tépett lobogókat? Lehet-e Város az olyan város, amelyben mindenki letagadja a saját multját, saját becsületét, amely a hitványnak kedvéért áldozatul dobja az igazak fejét? Élhet így?

— Soha! — lángolt fel a főbíró hangja. — Aztán csendesebben, szinte suttogva mondta:

— S hogy becsületben élhessen, ahhoz kérem az utolsó segítséget a fejedelem huszárjaitól.

— . —

A tanácsház előtt már felsorakoztak a hintók, hogy Kleckspereg elé vigyék az urakat. Mögöttük már kopogott a balta, bitófát ácsolt a cigány hóhér. S az urak, akik azt sejtették, hogy a kék huszárok is békésen indulnak Majtény felé, megborzongtak, mikor egyszerre szembevagoltak velük a kivontkardú, marcona századok. Elöl Csáky ezredes, aki olyannak tűnt fel most a riadt szenátorok előtt, mint Rákóczi utolsó villáma.

— Magasságos János uram! — szólította névről a szenátort. — Valaki beszélni akar szenátor uraimékkal.

A huszárok oszlopa szétnyílt, aztán, — úgy mint régen — ott állt előttük lóháton, főbírói fővegében, palástjában Felicides Félix.

— Én, mint a város törvényes főbírája, ezennel összehívom a tanácsulást. Két perc múlva a tanácssteremben várom nagyuraimékat.

A föld alá süllyedni nem lehetett. A testőrhuszárok falanxán nem lehetett áttörni. Nem régi büszke szenátorok, hanem berezelt urak sompolyogtak be a tanácssterembe, ahol Csáky ezredes párduc-kacagányos alakja állt a főbírói szék mellett. Huszárkardok fénye villant az ajtók előtt. Aztán a kuruc főbíró hangja csendült végig a termen.

— Az ülést megnyitom.

Mélységes, halálos csend volt. A régi baráti arcok sápadtan, szégyenkezve meredtek a földre.

— Ülésre hívtam szenátor uraimékat! — mondta a főbíró, mintha mi sem történt volna. — Ezredes-kapitány úrócsém kezéből vettem a mi Nagyságos Urunk levelét — mutatta fel az írást. — E levélben az áll, hogy a fegyverszüneti szerződés nem lép érvénybe. A francia király, az orosz cár, a lengyel király öfelsége megadták a régvárt segítséget. A harc tehát tovább folyik. Ugyancsak itt van a jelentés, hogy Csáky ezredes uram huszárjai Kleckspereg generális elővédjeit heves harcban megfutamtították.

Csáky arcán egy kis rezdülés futott végig. Elvégre, a főbíró kivül ő volt az egyetlen e teremben, aki tudta, hogy mindebből egyetlen betű sem igaz. Felicides Félix azonban rendületlenül folytatta tovább.

— Most tehát én kérdezem a szenátor uraktól: hajlandók-e minden segítséget megszavazni az újra induló harcnak, hajlandók-e a bugyellárisba nyúlni, katonát állítani és hajlandók-e visszatérni szent esküvésükhöz, a mi jószágos urunk igaz hűségére...

— Vivát Rákóczi! — lengette meg szenátori fővegét Magasságos János, hogy utána az összes szenátor urak elordítsák:

— Vivát Rákóczi, Dux Hungariae! — Vivát Felicides Félix!

— Akkor hát írja a deák! — rendelkezett a főbíró: A nemes szabad királyi város magisztrátusa elhatározza és megújítja esküjét, hogy utolsó leheletéig, utolsó csepp véréig hű marad a mi Nagyságos Urunkhoz. A nemes magisztrátus az unokák okulására, elődök dicsőségére, saját becsületének magasztosságára írásba foglalja, a város levéltárába elhelyezi, megőrzi és őrizteti a határozatot, amely e szabad királyi város minden jogából, minden tisztességéből most és mindörökre ki-rekeszti az elvhűtleneket, árulókat, a hazájukat, városukat én-érdekükért áruló becssteleneket és testvéreik gyilkos atyafiait.

A deák letette a lúdtollat, de a teremben újra felharsant az unisono kiáltás:

— Vivát Rákóczi! Vivát Felicides Félix!

— A vivát itt nem elég szenátor uraim! — kondult meg a főbíró mély baritonja. — Kérem, járuljanak sorba az asztalhoz és saját írással erősítsék meg határozatukat.

Elöl Magasságos János jött, aztán Várady uram, meg a többiek. Ki szegyenült arccal, ki boldogan. A pergamenten sercent a lúdtoll, a nevek mellé sorba kanyarodtak a büszke s. k-k. — S mikor a ceremónia készen volt, — úgy ahogy előre megbeszélték, — a főbíró odafordult az ezredes-kapitányhoz.

— Ezredes úr! Igéretéhez képest ezt az írást eljuttatja Fejedelem Urunkhoz, de a császári generálishoz is és jelenti, hogy a Város mégis hű maradt.

— Szolgálatára főbíró uram! Csak arra... arra az egyre kérem még, hogy mielőtt a végzet beteljesedik, megszoríthassam...

A főbíró felállt, aztán megölelte az ezredest.

— Isten veled fiam! Odafent majd találkozunk! — s égszínkék szeme odamutatott az ég felé, melyen akkor pislant utolsót a szabad-ság véres csillaga.

— . —

Az ezredes mögött bezárult az ajtó és az urak sorban tódultak a főbíró elé:

— Meg tud-e nekünk bocsátani főbíró — kérdése hangzott rá:

— Kész van-e a vérpad a nagypiac téren?

— Oh, hidd el, barátom, csak tévedés volt az egész... mentegedtőzött a másik.

— S megélesítette-e már a szabad királyi város pallosát a hóhér? — kérdezte márvány arccal a főbíró.

— Hidd el uram, hogy nem Te ellenedre cselekedtünk, csak a Város érdekét akartuk szolgálni? De már amúgy is semmis az ítélet...

— S előkészítették-e a Város kulcsait, hogy átadjátok azokat Kleckspereg úrnak? — hangzott az értelmetlenül álló tanácsurak elé a jéghideg kérdés.

— Arra már nem lesz szükségünk, főbíró uram!

— De szükség lesz! — dördült el a főbíró hangja. — Halljátok!?

Odakint kürtszó hangzott. Huszár lovak patája szikrázott a kövezeten. S az ezredes-kapitány nyomán egymásután vonultak ki a Városból a fáradt századok.

— Szükséges lesz szenátor urak, mert életemben először és utoljára hazudtam nektek. A harc nem megy tovább. Csáky ezredes huszárjai elmennek innét Lengyelország felé, Károlyi Sándor uram meg holnap leteszi a fegyvert.

Most már falféher arcok látszottak csak a gyertyák halovány világosságában és riadt hangok kérdezték:

— Őristen, mi lesz velünk? — Mi lesz a Várossal?

— A Város élni fog! — mondta a főbíró és robusztus árnyéka felmagasodott a terem menyezetéig. — A Város élni fog, de egyetlen város sem élhet becsület nélkül. Nem élhet hűtlenségből, eszmék tagadásából, jellemtelenségből. Ezért hát azt az írást, amelyet előttem saját kezetekkel írtatok alá, jól elteszi Csáky ezredes. De előhúzza és Kleckspereg kezére adja, mihelyt egyetlen akad köztetek, aki megtagadja a mi jószágos urunkat.

— Rettenetes! — hördült fel Magasságos János uram. — Hiszen Kleckspereg megígérte, hogy lenyisszantja a mi fejünket és feldulatja a Várost.

— Az a Város, hangzott a főbíró hangja, amely maga adja ellenség kezére en-fiait, érdemes a tűzhalálra. De ez a város nem hal meg. Mert íme, — értetek — én magam adom en-magamat a bakó kezére.

A főbíró hangja olyan lett, mint az érc s mintha csaknem önmaga fölött szólította volna, a régi csengő hangon parancsolta:

— Várnagy úr! — hívja a bakót.

— Nem! — Az nem lehet! Mégsem lehetséges! — tört fel itt-ott az elaludt lelkiismeret hangja.

— Éjfél után életbe lép a fegyverszünet s akkor már nincs jogotok kivégezni engem.

— A Városnak élni kell! — mondta a főbíró. — S ha én élek Kleckspereg megállja a bosszút. Tehát jöjjenek a bakók, poroszlók és darabontok.

— : —

A kuruc városban valamikor így halt meg a kurucok főbírája. S a város, — én ismerem azóta is él. Mert csak az a Város marad meg, melynek fiai a szívek vérével is oda tudják írni a vérpad lépcsőjére és a szívekbe, hogy testvér nem ölheti meg a testvért, de az igaz, mindig feláldozhatja magát testvéreiért.

RÁKÓCZI HUSZÁRJA

Már este lett, de még vonultak, egyre csak vonultak az ezredek Nagymajtény felé. A nagykárolyi kastélyban pedig együtt ülének az urak. Asztalfőn a vendég, gróf Pálffy János császári generális és szemközt a házigazda Károlyi Sándor. Pálffy magasbaemelte a nehéz ezüst serleget, amelyben akár a vér — ott csillogott a nehéz érmelléki bor.

Új imperatorunk, III. Károly üdvére!

Károlyi Sándor kissé vontatottan mondta:

Isten békességére!

Pálffy csak úgy a szemesarkából nézte a vendéglátóját.

— Holnap már békesség leszen magyar földön is. Köszönjük meg ezt a mi hatalmas urunknak...

Vagy talán köszönjük a pestisnek, a sisvai télnek, az elveszett szövetségi háborúnak, brit király öfelségének, aki beavatkozott a koalíció ellen, köszönjük a nyúleszű hebehurgyának, a svéd királynak, aki elvesztette a poltavai csatát és köszönjük az oroszok cárijának, aki csak hódítani és rabolni akar, de nem segíteni. Dicsőséges imperátorunkat hagyjuk a köszönet végére...

Pálffy összeharapta az ajkát.

— Csodálom, hogy kegyelmed beszél így, aki négy nappal ezelőtt Szatmár városában, a rendek élén...

Állani fogom a kötést. De tudom, nekem mindez csak arra lesz jó, hogy a história mindvégig leköpje a Károlyi címet, mondván, hogy Károlyi Sándor földért, vagyonért adta el a szabadságot. Holott minden csak azért történt, mert szinte semmivé lett a szabadság esélye.

— Miért az idegenben keresi a hibát, Károlyi uram? Ha ennek a nyolc hosszú esztendőnek, nyomornak, vérnek egyetlen fővétkese volt, az senki más, mint akit maguk emeltek pajzsra s akit úgy hívtak: nagyságos fejedelem.

Károlyi bólintott:

— Tudom, benne is akadt hiba, sokszor jobban hallgatott a szívére, mint az eszére. A messzi francia királyhoz, meg a nagy európai fejedelmekhez akart törleszkedni. Itt meg a nyakára akart ülni a főnemességnek.

— Na, csak hogy itt tartunk! — engedett fel Pálffy fagyos hangulata. Ma már elmondhatom, amit még tegnap nem mondhattam: hányan, de hányan jöttek hozzám fő- és köznemeselek, akik ajánlották, hogy pusztá karddal is szétvágják ennek az árulónak a koponyáját, aki szüntelen emeli az adókat, ellenük uszítja a buta parasztot. — Kegyelmed is jobban tette volna, ha megmarad ott, ahol szétverte a tarpai csürhét. Akkor nem esik meg az a szégyen rajtunk, hogy Rákóczi „öfelsége” fejedelemiségéért egymás ellen kelljen kardot rántanunk. Hiszen Isten akaratóból mindketten magyarok vagyunk. A vér és lélek egységében.

A felszolgáló inashadból, most kivált egy szálás legény s a vörösborban főzött vaddisznópecsenyét az ezüst tállal együtt odalökte a nagyurak elébe.

— Lélek és vér? hördült a hang. Magyar egység csak ott van, ahol két magyar csepülhet egy harmadikat. Kutyák vagytok ti urak, de nem magyarok!

Károlyi úr a palotásoknak akart inteni, de azokat már elnyelte az éjszaka. Kint egy kósza lövés dördült és kuruc huszárok éneke zümmögött a távoli tábortüzek felől:

*Nem is egy ház, háromszáz,
Mert a kuruc ott tanyáz.*

Az inasruhás pedig odaült a nagyurak közé s maga elé tette a kétsövű pisztolyt.

Idefigyeljenek nagyuraim. Hallják? Odakint üvölt a kuruc csikas. — Én pedig idetelepszem az asztaluk mellé.

— Ki vagy te? Miféle orcátlanság ez? riadt rá Károlyi Sándor.

— Mélységes csendet uraim, mert ez a kétsövű pisztoly hamar elsül és odakint van még egy ezredem.

— Kicsoda kelmed? kérdezte fojtott hangon Pálffy gróf.

— A ruhám szerint eddig inas voltam az urak lakomáján, a szívem szerint magyar és a rangom szerint ezredes vagyok. Nyúzó Mihály,

a nemes huszárok ezredskapitánya. És idejövök generális uraimékhoz, hogy kitudjam a szatmári összeesküvés hírét. Hát most már tudom! — De magammal hoztam az ezredemet is, amely csak egyet kérdez nagyuraiméktól: Mikor vész el egy harc? S ha megkezdénk, szabad-e revoltálni a zászló ellen, amelyre esküvénk. Szabad-e pajzsra emelni ügyet, fejedelmet, királyt, diktátort, amíg jól megy a sors — és szabad-e kardot húzni ellene, ha csillaga lefelé száll az égről?

Az urak arca kissé megsápadt a kétcsövű pisztoly láttán.

— Nyúzó Mihály ezredes! — kezdte óvatosan Károlyi — nem kell bolondozni, mikor azok, akik magasabban állanak kelmednél, látják, hogy a harc elveszett. A francia, az orosz, a lengyel, meg a svéd magunkra hagyott. A pestis megirtott, a tél kiéheztetett. Nekünk nem maradt más csak a császár öfelsége kegyelme és szent békessége. A kurucok most visszatérnek az elhagyott földekre...

— A szökött jobbágy, — folytatta Pálffy gróf, — nem a császár és nem a nagyurak ellen harcol többé. Visszamegy a helyére. Szántja az urak földjét, fizeti a tizedet, de nem lesz éhség többé. Azért vagyok itt, hogy a császár őszentfelsége nevében biztosítsam a rendet.

— És a szabadságot? — mozgatta meg a kétcsövű pisztolyt az ezredesinas.

— Mi a szabadság? — kérdezte összevont szemöldökkel Károlyi Sándor.

Nyúzó Mihály félelem nélkül ült szemben az urakkal.

— Bocsánat a szómért. Mielőtt odaálltam a nagyságos fejedelem zászlaja alá filozófus-deák valék a debreceni nagy kollégiumban. És akkor úgy tanultam, hogy a szabadság különös istenség. Nem élhet igazság nélkül. Nem élhet igazságtalanságban. Nem élhet úgy, hogy egyfelől ti nagy uraim ezüstserlegből isszátok az érsemlyéni bort, másfelől az én katonáim, a földönfutók boldogok, ha egy héten egyszer jóllakhatnak kenyér-szalonnával.

— Ezredes úr! — mordult fel Pálffy, — úgy látom kelmed is azokhoz a magyarokhoz tartozik, akik csak akkor magyarok, ha tele a bendőjük. Haza? Isten? Császár? Király? Mindez maguknak semmi. De a császár békéje most eltemeti a lázadás, elégedetlenség tüzes lánvját.

— És én most azt mondhatnám, hogy a nagy urak csak addig magyarok, amíg nagyobb lesz a birtok, ameddig meg lehet osztozni a fejedelem földjein, szét lehet tépni azokat, mint a római zsoldos Krisztus palástját. A császár békéje nem a mi szívünkben lobogó lánvját temeti el, hanem az igazságot, a szabadságot, a reményt.

— A háború elveszett! — próbált egy kis kiutat keresni Károlyi Sándor. Elvesztette a francia király, a koalíció. És Romhány óta vég-

leg elvesztettük mi is. Eperjes megadta magát, Kassa már alig-alig harcol, Munkács talán még ellenáll. A cár nem segít, a lengyel király még kevésbé. Hát akkor miért harcolnánk még?

A szomorúarcú filozófus huszár-óbestes most már nem a kétcsövű pisztolyon tartotta a kezét, hanem az urak elé tolta a kihűlni készülő vaddisznó pecsényét.

— Miért? — merengett maga elé... Azért, mert nincsenek elveszett eszmék, csak elveszett csaták. Azért, mert a becsület azt mondja, hogy ne hagyjuk el a zászlót, Károlyi uram, melyre esküvénk. Azért mert, ha meg is adta magát Sarkad, Eperjes, Lőcse, nem tudhatjuk, mikor jön segélyünkre az orosz cár, vagy a lengyel király. Mikor történik csoda.

— Csak mikor Krisztus Úr ismét visszajő a földre! — mondta Pálffy. — Bolondokkal nem szeretek vitatkozni ezredskapitány, de mit gondol; mi esélye lenne még a harc tovább folytatásának? Ha felnyílik a hajnal, akkor láthatja majd, hogy Károlytól Szatmárig, Majtényig egyetlen karéjban ott táboroznak az én katonáim. Vallon gyalogosok, hesseni nehéz lovasok. Én úgy etetem fel velük ezt a loncsos kuruc népséget, mint korpát a disznóval. Mit akar még itt egy pár rebellis? Kinek a nevében meri még zavarni azzal a rongyos huszár-ezreddel a megkötött békét?

— A katonák nevében! — mondta Nyúzó Mihály. — A magyar nép nevében és az árva szegénység, meg a becsület javára. Az esküvésünk becsületére...

— Ostoba, szegény fiatalember! — mondta Pálffy. — Tudom, hogy jó vitéz volt. Dehát a vitézi virtus fölött mindig ott áll a politika, az okosság. — Mit akarna ön ezredskapitány, mikor katonának tudnia kell, hogy a harc elveszett?

— Mit akarnék? Meghalni. A katonáimért, akiknek most újra bele kellene sülyednie a jobbágyi sorba, a nagyurak által rájuk szabott robotba, szegénységbe s akik az éhhalálból s asszonyaik a vallon zsoldos halálos öleléséből is azt ordítanak, sikoltanak az égő falvak tűzéből: Vivat Rákóczi!

Pálffy keze ökölbe szorult az asztalon.

— Rákóczi? Nyúzó Mihály óbestes, higgye el nekem, kelmed is olyan zsoldos, mint a vallon. Mit akar még elbukott urától? Hiszi-e, hogy Károlyi urammal együttesen úgy fojtjuk meg kelmed rebellis huszárjait, mint a patkányokat?! A lázalmuknak vége. Most a rend jön, a fegyelem. A béke. A császár békéje.

— Igen! — mondta rá Károlyi Sándor — Nyúzó óbestes! Nem látja, hogy mindennek vége, hogy nincs többé segély és nincs isteni

megváltás. Ha kelmed megnyikkan, akkor holnap hajnalban nem marad kelmed alig ezer huszárjából, egy nyúlfia sem. Két hadsereg gyűrűjében van az, aki még mindig kitart e rongyosok mellett. Mi keresni valója van kelmednek még e hazában, amely megbékélt császárral?

Az ezredskapitány felvette a pisztolyt.

— Immár látom, hogy semmi! Isten velük urak. Elnyomó győztesek, császár katonái. Áruló urak! Ez az ezred még át fog törni a kordonon! A szabadság angyala elhagyá Magyarországot, hát az én ezredem vele repül el innen.

Megbolondultak? Hova mennének a hazából?

— Ahhoz, akit a nagyurak elárulának, s aki most ott vár minket Polóniában s akit mi soha, de soha nem hagyunk el, míg dobog ez a keserű magyar szív.

— Jobb lesz idegenben?

— Jobb, mint idegennek lenni a saját hazánkban.

— Mit akarnak odakint, óbester?

... Várni! Leszek talán filozopter Göttingában, lovaglómester a francia királynál, oroszlánszelidítő, vagy kalmár valahol. És várni fogjuk én meg a katonáim, hogy újra szólít a nagyságos fejedelem. Újra kibomlanak a zászlók. Megszólalnak a kürtök, hogy visszakisérjük a szabadság angyalát szép Magyarországra.

— Örült! — mondta megvetően Pálffy.

Nem gróf úr! Csak Rákóczi esküdött katonája mindhalálig és mindazon túl is. Mert tudom, hogy visszajövünk a másvilágról is. És most...

A francia pisztolyt megragadta a kemény kéz. Ráirányította az urakra:

— Áruló urak! Jóéjszakát!

1711 május első napjának hajnalán ott sorakoztak a nagy majtényi mezőn a rongyos ezredek. Tizenkétezernyi lovasság. Csupán csak egy nagyon megtizedelt huszárezred hiányzott. Éjszaka eléjük álltak ugyan Kleckspereg nehéz vasasai. S hány vágta magát Verecke és Polónia felé, arról most nem beszél senki. — Nem szólt róluk még a história sem. Csak éppen Magyarországon mesélik, hogy örökkéig élnek a szabadság bujdosó katonái, akik egyszer visszajönnek a túlvilágról is.

MIKES KELEMEN ISMERETLEN LEVELE

Édes Néném!

Higye el, hogy meghőbörödött világban élünk. Hajnalban valaki a rézkalapáccsal dörömbölt a nagy tölgyfakapun. Már-már azt hittem, hogy mesmeg a szultán poroszloói akarnak valamit a mi jóságos Nagyurunktól.

Lefutottam hát a lépcsőn, — amely higye meg nekem Édes Néném, — úgy nyöszörög, mint Zágóban az kenetlen borvizes szekér. Kilestem a kémlelőnyíláson. De bizony a marmorai hajnalban nem a szultán testőrei álltak, hanem egy kislány szőke haját lobogtatta a tengeri szél.

— Ki vagy te lány? — kérdeztem törökül, majdan germánul.

A kis szőke magyarul acsarkodott vissza:

— Eresszik be kelmed! Magyar lány vagyok. A Nagyságos Urunkal akarok szólni.

Hát persze, hogy megfordítottam azt a kapuzárat, amelyre már három éve nem jutott olaj, hanem csak rozsdá. A kislány pedig pár perc múlva ott állt a mi Nagyságos Urunk előtt, aki bánata miatt nem tudván aludni, ilyen hajnalok hajnalán ott ült már a nagy karosszékben.

Bizony mondom, Kedves Néném, nem trón ez már. Csupán karosszék. Megrágtá a szű, megette a fene ezt az életet. Dehát a mi Nagyságos Urunk épp olyan ma is, mint midőn ott járt a seregek előtt. Lábát szorítja ugyan ez a piszok marmorai köszvény. Lelkét a honvágy, szívét a köhögés. De azért úgy kérdezte ezt a kislányt, mint apa a gyermekét.

Ki vagy te, lányom?

— Ocskay Erzsébet vagyok. — Felséges fejedelemséged brigadérosának lánya.

Nekem azt elhiheti Édes Néném, hogy a török gerendákkal bélelt nagy auditóriumban olyan keserves csend lett, mint amilyen a zágoni temetőben van.

Ocskay Erzsike? Kedves kislányom, — mondta a fejedelem. — Neked tudnod kell, hogy az apád elárult engem.

— Tudom is! — vágta fel fejét a szőke hajú Erzsike. — De épp ezért jöttem.

Most aztán mi csodálkoztunk el az én Nagyságos jó Urammal.

— Épp azért? Hát miért, te kislány?

Édes Néném! Maga ugye hallotta énekelni karácsony éjjelén a betlehemi angyalokat? Maga látja még mindétig, hogy a hókoronás

zágoni bércek fölött mint ragyog fel a csillag? Nahát, ott a Nagyságos Fejedelem szüette karszéke előtt úgy szárnyalt fel ennek a lánynak a hangja, mintha ezer angyal énekelt volna Betlehemben. Úgy ragyogott a szeme, hogy — bizonyra mondom — nem lehet szebb, ott messzi Transylvániában a zágoni csillagsugár sem.

— Azért vagyok itt Nagyságos Uram — mondta bátran és majdnem szemtelenül — mert jóvá akarjuk tenni, amit az apáink vétkeztek. Jöttem ködön át, éjjen át. Vándoroltam a Cerna Gorc hegyeken, aludtam a rilai havasok alján, pihentem az athosi kolostor pitvarában, hogy most elmondhassam: hazavárunk Nagyságos Urunk!

A Fejedelem egy pillanatig nézte a kislányt, aztán tompa hangon kérdezte:

— Ki várhat még engem Magyarországon? Mindenki elárult. Mindenki elhagyott. Ocskay, Bottyán, Károlyi úr!

Látott-e már kedves Néném lidércet a pusztán, vagy olvasott-e a Bibliában valamit a csipkebokorról, amely a Sináj hegyén kigyúlt az öreg Mózes előtt? Hát most úgy gyulladt ki ennek a leányzónak hamvas orcája:

— Ki várhat téged Nagyságos Uram? Mi a fiatalok, a senkik, a névtelenek, akik mindéig csak a szabadságot várjuk. Sárospatakon a teológusok nem a Bibliát rejtegetik, hanem a fegyvert, az eldugott mordályt. Kassán a polgár készíti az aranyát, a paraszt dugdossa, vermeli a búzát, hogy legyen mit ennie Nagyságod kuruc-seregének. Kis-szebenben, meg Bártfán kitatarozzák a bástyát, Lócsén a cipszerek megesküdték a szárnyas oltár előtt, hogy mind odaállnak a Te zászlód alá, ha egyszer... még egyszer visszajössz még Nagyságos Uram. És a nagysárosi várban a dajkád már megvetette az puha selymes ágyad. A bástyafokra az öreg hajdú kitűzi a lobogód... Nagyságos Uram! Én jártam a debreceni kollégyomban, bujdosam Marosvásárhelyen, Patakon, Gyulafehérváron is imádkozám. Esküszöm Neked az ég anygailaira, hogy visszavár Nagyságos Uram, egész Magyarország..

Édes Néném! Kedvességed még nem hallott olyan káromló beszédet, mint amilyen most elhagyá a mi urunk száját:

— Igazad van te szőke, szép magyar kislány. De látod, a lábamat emészti a köszvény. Eljárt fölöttem az idő. De ott Debrecenben, vagy Sárospatakon, — higyjétek el valamennyien, — mennék én. Mennék köszvényesen, térdencsúszva is. Felállnék ebből a szüette karosszékéből és mennék, hogy megfuvassam a csatakürtöket.

A lány letérdelt a nagy karszék előtt, amelyben köszvényes lábát bárány-pokrócba bugyolálta a fejedelem.

— Jövel Nagyságos Uram!

S a válasz úgy kongott, mint a lélekarang:

— Én már nem tudok menni, lányom. Ha tizezren, vagy százezren vagytok is ti. Én minden éjszaka megkérdem a marmorai széltől, az idegen csillagoktól: hol van a francia király, aki most a császárral pak-tál? Hol van a magasságos szultán, aki megtagadja tőlünk a betevő piláfot is? Hol a muszka cár, aki nekem esküdött minden barátságot? Hol a polyákok királya, aki akár csak egy dragonyossal is megsegítene? Hol van pápa atyánk Őszentsége, aki keresztjével orron vág-hatná a bécsieket?

— De itt vagyunk mi! — szikrázott fel Ocskay Erzsike hangja. — Mi, a fiatalok. Nagysárostól Zágonig, Kassától Debrecenig!

— S épp miattatok nem akarom! — merevültek meg a Nagyságos Fejedelem arcvonásai, — hogy titeket mészároljon le a vallon zsoldos? Menjek, hogy megint csak magunkra maradjunk? Ismét egyedül álljunk?

— De Nagyságos Urunk — zokogott fel Ocskay Erzsike — mi, mi a fiatalság, a gyerekek, a szűzek, a diákok, megüink! Ott leszünk! Meghalunk! Apák minden bűnét jóvátesszük a Szentlélek Úristen nagyságos nevében!

— És épp ezt nem akarom! — mordult fel komoran a mi fejedelmünk. — Ti nektek Erzsikém — és itt megsímogatta a kislány fejét — élni kell! Érted-e: élni! Mert ti vagytok az ország. Ti vagytok a másnap.

— De lehet-e élni ott, ahol nincs szabadság? — kérdezte merészen a lány. Van-e ott élet, ahol éjszaka a kiskapun zörget a császár poroszlója?

— Vannak idők, — mondta a mi bölcs Nagy Urunk, — mikor halni kell és vannak idők, mikor élni kell a hazáért.

Ocskay Erzsébet arca olyan fehér volt most, mint az Oltárkő táján a havasi gyopár.

Meghajolt mégegyyszer a Nagyságos Úr előtt, aztán felém fordult:

— Kísérjen le Kelemen Bátyám!

Úristen! Görcsbecsavarodott a szívem, amikor kibocsátottam a vaspántos kapun. És most méginkább megfacsarodik az én öreg szívem. Hiszen a Marmorán csapdos a hullám, a ház előtt morajlik a tenger és valamit visz a víz. Ocskay Erzsike szőke haja lebeg a tarajos hullámok fölött.

Megölte magát. Fiatal testét bevetette a vízbe. Talán nem merte hazavinni a mi keserűségünket.

Jaj, Édes Néném! Írja meg hamar, hogy van-e még remény?

KIRÁLYASSZONY TESTŐR KATONÁJA

A testőrségi palota kis szobájában még mindig lobogott a gyertyaláng. A testőr odahajolt a nagy árkus papír fölé és a lúdtoll szorgosan percegett a papíron. Már éjfél is elmúlt, mikor Szalántay berugta rá az ajtót:

— Szolgálatból jössz? — nézett fel a betűbarázdákból Bessenyei.

Nem is valami Kaffeehausból, ahol magadfajta tintás-körműalakok vitatkoznak Voltaireről, vagy valami Lessing nevű német felvilágosult firkálmányairól, aki különben egy porosz generális mellett titkároskodik.

— Te ehhez nem értesz! — mondta Bessenyei. Jó fiú vagy, hü bajtárs. Nagyra becsüllek.

— Akkor kétszeresen jogom van azt mondani, hogy hadd abba ezeket a szamárságokat. A katona katona. Ha még hozzá nemes ember és ráadásul a királynő öfelsége testőrje is lehet, akkor mi az ördögnek kell a lúdtollat rágni? Nézd, én őszintén megmondom neked, hogy már a bajtársaid is úgy tekintenek rád, mint akinek fejében valami nincs rendben, ott a legfelsőbb emeleten. Ha már katonák lettünk, akkor álljunk ott a császárnő ajtaja előtt a Burgban, haljunk meg, ha kell a harctéren érette, de amíg élünk szeressük a bort, a nőt, ezeket a tündéri bécsi grófkisasszonyokat, vagy ha jobbra nem telik, a kékszemű frajllákat. — Főként, ha már rájuk a pennát, ne magyarul rájuk. Te rád már ferde szemmel néz a kapitány is. Aki minden szabad idejében csak firkál, nem lehet jó katona, hűséges testőr. Menjen el szerzetesnek, vagy Staatsbeamternek. De főként itt Bécsben, ne írjon magyarul! Mi a csodának van szükséged arra, hogy tönkre tedd a karrieredet?

Bessenyei belenézett a csaknem csonkig égett gyertya pisladozó lángjába.

Ismered-e azt a mondást, hogy „inter arma stilent musae?”

— Igen! Mikor a fegyverek beszélnek, hallgatnak a múzsák.

— De mikor a fegyverek hallgatnak, akkor a tollal is szolgálnom kell azokat, akik odahaza vannak. Kard és toll! Hidd el nekem, két azonos fegyver. Csak helyes időpontban kell használni mindegyiket.

— Rendben van. De ha már ragaszkodsz a rögeszmédhez, miért kell magyarul írnod? Miért teszed gyanussá magad?

A bécsi éjszakából a nyitott ablakon át szelíd szél lobogtatta meg a gyertyalángot. Aztán ismét csak Bessenyei szólt.

— Mert a szolgálatban hordozzuk az ősök párdúc kacagányát, de elfeledkezünk atyáink nyelvéről: becsülettel, hűséggel van tele a szí-

vünk, de olykor üres a fejünk. Magyar nemesi testőrség vagyunk, de nem tudunk magyarul sem. Őrizzük a királyné-asszony öfelségét, aki legalább néhány szót megtanult magyarul, de legtöbbünk már csak németül tudna felelni neki, ha véletlenül megszólítana.

— A „vitam et sanguinem”-et latinul kiáltották Pozsonyban!

De magyar hűséggel, magyar szívvel csináltuk végig, ami utána jött. Nádasdy, Hadik, tudták-e volna vezetni a dunántúli meg az alföldi huszárokat, ha latinul kiáltják oda Kolinnál nekik: moriamur! Meghalunk a német császárnőért?

Szalántay kicsit elgondolkozott s csak azután kérdezte:

— Jó! De miért nekünk katonánknak, testőröknek kell ezt csinálnunk?

Bessenyei György rámutatott a vastag, teleírt árkusra.

— Látod, épp erről írtam itt. Kissé különös történet. Már talán egy éve is elmúlt, hogy őrsegen álltam a Burg egyik belső bejáratánál. Tisztelegtem a parókás minisztereknek, hercegeknek, grófoknak és udvari dámáknak, akik felfelé siettek a kihallgató terembe. Aztán egyszer csak betódult a nagy udvarra tíz vagy tizenkét ember. Valami fekete ruhás erdélyi, vagy dunántúli bíró jött az élükön. Nyomában két pruszlikban, hófehér, lobogó gatyában ezüstbajszú öreg jobbagyok lépdelték. De lehet az is, hogy egyenesen Szabolcsból jöttek, nem kérdezhettem, hogy honnan valók. Csak én azt tudom, Anti komám, hogy megcsapott valami forró keserű szél. Otthoni virágillat, a szabolcsi barázdák édes-keserű lehelete. Tanácstalanul, tétován álltak ott a bejáratnál szemben. Még a sujtásos, fekete ruhás is tétován gagyogta németül:

Ik pittsón...

Lehet kicsit könnyes is lett a szemem, mikor magyarul kérdeztem tőlük:

— Mit akartok itt a császárnő udvarában, szegény magyarok?

A többi aztán olyan volt, mint valami álom.

— A felséges királynővel akarunk beszélni, alázatosan.

És a mese folytatódott. A hoppmester, aki valószínűleg látta őket, lesietett a lépcsőn:

— Bebocsátani! — mondta németül nekem. — Öfelsége már várja őket. Déli 11 órára voltak előjegyezve. Ganz unverständlich! A két teremben ott állanak a birodalmi grófok és bárók és Ihre Majestät előbb ezzel a magyar csöcselékkal akar beszélni. De vajjon tudnak ezek németül, vagy latinul?

— Aligha hiszem! — feleltem.

— No, akkor annál jobb! — vágta rá a parókás hoppmester. Jöjjenek, legalább hamar végezhetünk.

— Hát azt látni kellett volna, amint a hoppmester nyomán feltoprogtak a márványlépcsőn, ahogy levették a kucsmáikat és a csizmatalpat megtörölték a farácson. Én meg csak álltam, álltam, úgy ahogy az előírás megszabja: párduckacagánnyal, kivont karddal, elborult lélekkel. Miért jöttök? Hogyan értetik meg magukat a királynővel ezek az árva magyarok? De öt perc sem telt el, mikor megint rohant lefelé a lépcsőn az udvarmester. Az arca sápadt volt, homlokát kiverte a verejték:

— Leibgardist! — nem tudom, hogy hívják. — Sind sie Ungar? — Azonnal jönnie kell egy kis tolmácsolásra.

— Sajnálom! — Engem a parancs ideállított az őrségre. Nem hagyhatom el.

— Most nem a királyi testőrség kapitánya parancsol, hanem öfelsége, Mária Terézia — magyar királynő! — mondta a Hofmeister. — A többiért én vállalom a felelőséget.

A következő pillanatban ott álltam a királynő előtt. Ő meg ott állt szemben a fekete-sujtásos ruhással, meg a tizenegy gatyással. — Te is tudod, Anti komám, hogy már nem olyan fiatal, mint mikor Pozsonyban elkiáltották a „vitam et sanguinem”. De mondom neked, a mosolya olyan volt, mint az égi mennyország fénye és a szemevillanása olyan, mint az angyalok parancsolása.

— Kedves Bessenyei! — szólított meg. — Az én magyar fiaim feljöttek hozzám. Kérni jöttek. Dehát nem értjük meg egymást. Pálffy gróf nincs kéznél. Kérdezze meg tehát: mit kívánnak tőlem.

Megkérdeztem és akkor láttam, ahogy a fekete sujtásos ünnepi ködmön alól feldobogott a szív:

— Mondja meg testőr úr a felséges asszonyunknak, — szólalt meg a legőszebb fehér gatyás, — azért jöttünk ide, mert Szűz Márián kívül, már csak ő az utolsó reményünk. Rosszak az uraink, sovány a disznónk, keserű a kenyérünk, nagy a robotunk. Segítsen rajtunk, felséges királynő!

A királyasszony márvány-homlokán is összefutottak a ráncok:

— Nincs titkom! — Megmondhatja nekik, hogy a nagyurak min-dennek az ellenkezőjét állítják.

— De aztán szóról-szóra fordítsa, testőr úr! — mondta az ezüstbajszú öreg.

— Királyasszony öfelsége elmosolyodott egy pillanatra, aztán megindult a panaszáradat. Hát bizony, a Hofmeister elájult volna, ha látja ezt a kihallgatást. Kint a nagyurak várakoztak. Itt meg jajgatott egy nép minden panaszja, a királynő selyem topánja elé hullott minden könnye. Öfelsége elővette az ónplajbászát s nem győzte jegyezni, amit én fordítottam neki. Hogy az urak kétszer annyi robotot kérnek az

engedettnél, hogy a kincstár nem fizeti meg a beszállásolást, hogy a jobbágy gyereket nem engedik iskolába járni. Olyan a szegénység, hogy négy megszületett közül három pusztul el, hogy az anyákból kiapad a tej. — Tudod te Antal, hogy katona vagyok. Nem félek az ördögtől, meg a kínhaláltól sem. De most a királyasszony is meglátta szemembe a könnyet. Már tán az őrséget is újra felváltották, az ezüst hajú, varkocsbafont hajú jobbágy még mindig beszélt. A királynő csak egyszer állította meg:

— De az urak, a vármegyék, azt jelentik nekem, hogy ha én most segítek, vérszemet kaptok, ellenem lázadtok, mint Hódmezővásárhelyt Törő Pál, az Erdődyek, meg a Raffayak jobbágycái.

— Isten segélyével mondom, hogy soha, felséges anyánk ellen! Vérrrel álltunk és állunk mi felséged hűségén. Huszárfiam ott esett el valahol nímet földön, mikor száz század magyar rohamozott a burkus király ellen. E meg itt — mutatott a legfiatalabbra — maga is Hadik úr huszárja volt. A magyar vér felségedért hullt, de a hiába való verejték az urakért...

A királynő felállt az íróasztal mellől, a bocskoros ősz meg elébe térdelt.

— Állj fel, öreg! — mondta a királyasszony. — Ön pedig mondja meg nekik az én akaratomat. Nem hiába jöttenek. Törvényt adok ki, a magam kancellárjával fogom végrehajtatni. Olyan törvény lesz, amely letörli a könnyeket és a veríték sem fog hiába hullani a jobbágy-földeken. De egy év múlva újra itt legyen ez a deputáció. Tőlük akarom hallani, végrehajtották-e parancsaimat.

A Hofmeister bedugta a fejét az ajtón. Öfelsége pedig intett, hogy vezesse ki a tizenkét magyart. Az öreg még eléje térdelt egy kézcsókra. A királynő szeme könnyes lett. Aztán mosolyogva simította meg az ősz magyar fejét.

— Ön még itt marad, kedves Bessenyei, — mondotta. — Csak azt akarom mondani, hogy amit ígértem, én a királynő is Istennek ígértem. „Ha király akarok maradni, egyformán kell igazságot szolgáltatnom, gazdagnak és szegénynek s nem akarok elkárhozni, néhány mágnás és nemes miatt.” Azonban Önöknek is segíteniök kell engem. Nem csak a vérről és a szívvel. Látja, ezek között egy sem volt, aki ismerné az írás mesterségét. De nem különbek olykor az uraik sem. A jobbágy gyereket nem engedik iskolába járni. Boldog ország, erős ország, pedig csak a művelt ország. Ezt a műveltséget pedig önöknek kell megteremteni a népük számára. Önről hallottam, hogy igen litterátus ember. Hát folytassa tovább. Írjon nekik mesét, költeményt, oskolás-könyvet vagy amit akar... A tollat is lehet úgy forgatni, mint a fringiót.

— Parancsára felség!

Szalántay úgy bámult most Gyurka barátjára, mint valami földi csodára. Soha se beszélt neki erről a kihallgatásról. A jó fiú szemében azonban most az egekbe nőtt a hú pajtás.

— Hát ezért? Ezért csinálsz? — kérdezte kissé bávatagon. — Öfelsége egyenes parancsára?

— Nem barátom! — A lelke parancsára. „Mert jegyezd meg a nagy igazságot, hogy soha a földnek golyóbisán egy nemzet se tehetette addig magáévá a bölcsességet, mélységet, valameddig a tudományokat a maga nyelvébe bé nem húzta. Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem.”

— Aztán miket írsz? — kérdezte Szalántay.

— Ott a polcon már kész egy tragédiám Hunyadi Jánosról. Írtam már tragédiát Ágisoról, kész van egy levél-regényem, filozófiai költeményem. De most már nem írok többet!

— Miért nem? — döbbsent meg a pajtás.

— Azért, te számár — kacagott Bessenyei — mert kialudt a mécses. Sötétben pedig még én sem tudok írni.

Pedig talán nem is volt sötét. Valami nagy égi fényesség gyúlt ki itt királyasszony testőrkatonájának kis szobájában. S mint a csillag, vagy a nyugati napfény világított. Haza, a sötétbe, szegénységbe hullt magyar parlag felé.

KÉT ÓRAI SZABADRABLÁS!

— Hijnye, hogy az az én hétszentséggel kicifrázott és magasságos Atyaúrstenem pofozza ki belőletek a francia lelketeket! — kezdte a huszár imádságot Csorba András őrmester, mikor valahonnan puska dördült s Konok Nagy Márton közhuszár átlőtt szívvel bukott le a lóról. A háztető mögül valami francitireur lőtt a városkán átvonuló magyar huszárszázadra.

Az őrmester vágára fogta a lovát, majd mikor elérte a század elejét, szembe fordította az elől lovagló főhadnaggyal.

— Főhadnagy úrnak alázatosan jelentem... — aztán elmondta, hogy hátulról jött a puskalövés, Konok Nagy Marci meg hóttan esett ki a nyeregből.

— Század állj! Készültség! — parancsolta Fazekas Mihály főhadnagy. — Maga itt marad őrmester a legénységgel! — Tüzet parancsol

nyomban, ha még egy disznó mozdulni mer. Én megkeresem az ezredes urat.

Beletelt egy félóra, míg a főhadnagy visszanyargalt a vonuló ezred elejéről.

— Őrmester! — Két huszárral kajtassa fel a polgármestert, meg a monsignoret. Fél órán belül itt legyenek. A századnak két órai szabadrablást parancsolt az ezredes úr.

— No, akkor lesz nemulass a madmoáseleknek — kacsintott bizalmasan főhadnagyára az őrmester. Mert, hogy a legénységnek nem kell se kenyír, se arany, de inkább kiéhezének az asszonynépre. De arra oszt nagyon.

— Erről még beszélünk! — mondta komoran a főhadnagy. — Hogy mikor kezdődik a garázda, azt az én parancsomra a kürtös tudatja. Addig kend, meg fogja a száját, — mondta kedvetlenül a főhadnagy.

Mert hát amolyan tudósmacskája volt Fazekas Mihály főhadnagy uram. Mindig előljárt az ütközetben s a legénység berohant volna érte az égő tűzbe is. Ha azonban nem volt harc, nem igen poharazott a többi tiszt urakkal, inkább elbujt valahová és könyveket olvasott a frankok, meg a germánok nyelvén. Még a nyeregtáskájában is ott hordta a könyvet. Most meg a csillagokat is le tudta volna húzni az égről nagy mérgében.

— Egye meg a fene a disznóit! Épp a mi századunkra kellett löniök, hogy a piszkos munkát most velünk végeztessék.

— Majd csak megoldjuk, amúgy debreceniesen! — tisztelgett az őrmester s már loholt is, hogy kiküldje a járőröket az orvlövész felkutatására. Előteremtse a polgármestert, meg a monsignoret s elkeresse az utcáról a kíváncsi franciákat. Azonban a legénység alig szálolt nyeregből, már loholt is a kövér polgármester és a cingár pap.

— Úgy látom, az urak sejtik, hogy baj van! — támadt rájuk a főhadnagy. — Mi itt békésen vonulunk keresztül s az önök városában puskalövésekkel fogadnak bennünket. Monsignore, mi harcolunk itt az önök jakobinusaival, forradalmárjaival s itt a háztetőről lelövik az én huszáromat. Hát most lakolni fognak. Ha egy órán belül a lakosság nem adja ki azt a piszkos francitireurt, aki megölte ezt a katonát, akkor jaj ennek a városnak!

A polgármester magyarázni kezdte, hogy a gyilkos semmi esetre sem lehetett helybeli. A monsignore imádkozott s közben nem csupán Istenre gondolt, hanem arra is, hogy mindennek az okai a forradalmárok, az istentelen jakobinusok és király-gyilkosok.

— Amennyiben egy órán belül nincs meg a tettes, — az ezredes úr parancsára — elrendelem a két órai szabadrablást! Megértették?...

Nagyon is megérthették, mert a polgármester citerázott a térdeivel, a monsignore pedig vetette a keresztet.

— Mindez nem segít! — mondta a főhadnagy. — A parancs parancs. Ez a terület hadijog alatt áll. Tehát ismétlem, ha nincs tettes, akkor egy óra mulva megfuvatom a kürtöt. A lakosság a házait nem hagyhatja el. A házkapuk nyitva tartandók. Ha nem lesznek nyitva, betöretjük akármelyiket. A legkisebb ellenállás esetén a huszárajaim bárkit felkoncolnak! Mehetnek!

A kövér polgármester, szinte gurult az utcán, a cingár monsignore a „mongyót” nyögdöste. Öt perc mulva pedig a városka tele volt jajveszékeléssel, asszonyírással. Hát még mikor megtudták, hogy a huszárok magyarok. Hiszen errefelé jártak valamikor Attila hunjai és Chalonne sur Marne közelében látták, hogy ismét itt vannak a kutyafejű ördögök.

Fazekas Mihály főhadnagy ott sétált a lóról szállt század előtt. Olykor előhúzta az ezüstitáncos nagy kerek órát. Mikor letelt az ötvenkilenc perc, a városházáról visszagurult a polgármester.

— Monsieur! — A tettes nincs sehol! Az egész lakosság keresi. Tűvé tettünk érte pincét, padlást. Senki nem találja. Várjon egy kicsit, könyörgöm. Meg fogjuk találni. Egész bizonyosan megtaláljuk!

A főhadnagy zsebredugta az órát, melyet még a jóhírű debreceni Kostya cégnél vásárolt s aztán ráordított a polgármesterre.

— A hatvan perc letelt! — Mint mondtam; a lakoságnak nem szabad az utcán tartózkodnia. Önnek sem. Takarodjék innen! Búcsúzásul vigye magával ennek a magyar huszárnak az emlékét.

Konok Nagy Márton közhuszár, ott feküdt a francia kisváros, macskakövekkel kirakott utcáján. Arcán a halál volt s kifolyt vére oly piros, mint mikor a kollégyom előtti kertecskében bimbózni kezdenek a rózsák.

— Lóra! — dördült meg a főhadnagy hangja.

Pillanat volt, vagy kettő, de a kardhüvelyek, sarkantyúk nagy zörzése közepette, a század nyeregbe ült. A főhadnagy úr szembefordította velük a világos sárga paripát s aztán így szólt:

— Odanézzetek. Konok Nagy Márton bajtársunkat meggyilkolta valami szemét orvlövész. A francia lakosság nem adta elő a tettest. En tehát ezredes urunk parancsára — a hadijog szerint — elrendelem a két órás szabadrablást. Mikor megszólal a kürt, a század lóról száll. Ket órán belül mindenki széledhet oda, ahova akar. Elveheti a franciától azt, amit kíván. Aranyat, ékszert, asszonyt, miféné! — De a hét-szenségteket, semmivel sem többet, ami a két nyeregtáskába befér. — Mikor két óra mulva újra megszólal a trombita — erről Csorba örmes-

ter gondoskodik — minden huszár itt van a lovánál. Aki egy minutát késik, — főbelövetem!

Picinyke csend volt s a főhadnagy úr krárogva mondta:

— Eddig volt a magasabb parancs. — Most aztán én, a főhadnagyotok akarok valamit mondani. Mindenki rabolhat csókot, aranyat, ékszert, de eközben mindenki arra gondoljék, hogy mi lenne ma, — ha Debrecenben kapná ugyanezt a parancsot egy euenséges század. A parancs, parancs! Ti azonban debreceniek vagytok s ráadásul magyar huszárok. Megértettétek! ?

Csend volt. A század mereven állta a főhadnagy mustráló tekintetét. Fazekas Mihály pedig nézte a barnult arcú magyarokat. Köcsög Bálintot, a nagy lánykergetőt, akinek most hamiskásan lángolt a szeme s hegyesebbre kunkorodott még kifent bajusza is. Kakuk Jósikát a század nagyevőjét, aki egymaga meg tudott falni fél birkát, no meg a század cigányát, aki enyves kezére nem egyszer kapott már kurtavasat.

Köcsög Bálint közhuszár! — Van-e kis hugod otthon Sámsonban és hány éves? — kérdezte a főhadnagy.

— Alássan jelentem van. Tizenhat éves.

— Kakuk Bálint, van-e háza az ídesanyádnak Péterfián?

— Alássan jelentem, van!

És így hangzottak az alázatos jelentkezések az öreg édesanyáról, a két surmó gyerekről, a hitese feleségről, jövőd aráról, a tavayi disznóról, amelynek kolbásza már megrüstölődött a hazai kéményben és visszavárja császár-király öfelsége magyar huszárait — Franciaországból.

— Mondottam hát s nem mondok többet: — magyarok vagytok! — fejezte be a főhadnagy a magán beszédet. Aztán csak villant egyet a széles huszárkard.

— Lóról szállj! Század oszolj! — Kezdődhetik a szabadrablás.

A kürtös megfúta a trombitát. A huszárok pedig kikötötték a lovakat a fákhöz, kerítésekhez, bent a házakban pedig meghült a vér a francia szívekben:

— Jönnék a hunok! — mondták nagy ijedten.

— Csorba örmester, akar velem jönni a marquis kastélyába? — kérdezte Fazekas Mihály főhadnagy.

— Parancsára főhadnagy úr! — majd kis tétovával tette hozzá. — Noha úgy vélném, hogy mégis csak jobb vóna, ha én most itt maradnék, vigyázni a becsületre...

— Maga tudja! — mondta a főhadnagy s már be is csörtetett a kastély tárt kapuján. A márki, a márkinő, meg a kisasszony az egész cselédséggel együtt bent kucorogtak az épületben, mikor Fazekas Mihály főhadnagy berontott az ajtón.

A nagy foyerban az öreg gróf állt és várta a hunt, akinek az arca keményre fagyott s köszönés nélkül mérte végig a márkit, s annak kezében megremegett az ébenfa bot.

— Kérem, főhadnagy uram — szólalt meg a reszketős hang — tudom mi történt. Higyje el, hogy én legkevésbé tehetek róla és bosszán meg ennek a városnak. Legyen a vendégem...

A főhadnagy sötét szeméből kicsapott a tűz.

— Itt megölték egyik huszáromat. Én tehát nem vendégségbe jöttem Önhöz. A zsákmányból én is ki akarom venni a részem. Úgy tudom Önnek szép könyvtára van.

A márki elsápadt. Hiszen az életénél is jobban féltette ezt a könyvtárat. Öreg fólíások, becses ritkaságok álltak a polcokon, sőt olyan unikumok, amelyeket megirigyelhetett volna az öreg debreceni kollegyom könyvtára is.

— Vezessen oda! — parancsolta ridegen a főhadnagy.

A gróf remegve vezette a hunt a széles folyosókon s a könyvtárterem előtt, maga nyitotta ki az ajtót:

— Parancsoljon, főhadnagy úr!

— Rendben van. Két óra időm van egy kis prédára. Addig ide nem léphet be senki! — megértette?

Betette maga mögött az ajtót, anélkül, hogy egy köszönő szót mondott volna. A márki sápadtan tért vissza a márkinőhöz.

— Rettenetes! — mondta. — Ez a barbár, pont a könyvtáramat akarja kifosztani. Csak azt nem sejthetem, honnan tudhatja az átkozott, hogy itt van Montesquieu két eredeti kézírata, a Candid első példánya, amit maga Voltaire dedikált?

— A barbárok majd elviszik és pipa-gyujtó fidibuszt csinálnak belőle — ejtett szeméből néhány könnyet az öreg grófnő.

Szorongó némasággal ültek együtt jó órán át, míg a márkinak eszébe jutott valami. Meglóbálta a kis ezüst csengőt, mire halkan besurrant az inas:

— Jean! — parancsolta a márki. — Vesse le kérem a cipőjét és harisnyában, — amilyen halkan csak lehet — menjen el a könyvtárszobáig, nézzen be a kulcslyukon — szándékosan lehúztam a kulcsot — s jelentese, mit csinál ez a vad katona. Mennyi könyvet lopott ki már és hány hun vár odabent az elszállításra?

— Parancsára! — hajolt meg az inas.

Mikor pár perc múlva harisnyásan visszaóvakodott, tisztelettel jelentette a hihetlent.

— No, mit csinál a magyar?

— Ül a nagy karosszékben, szájában füstöl a pipa, kezében egy könyv és olvas.

A márkinő megszagolgatta otkolonyos üvegét:

— O-o-olvas? És nem rabol?

— Méltóságod talán észlelte harminc évi szolgálatom alatt, hogy szemeim nem csálnak és mindig igazat mondok. A magyar tiszt ül a karosszékben és olvas.

— Hihetetlen! — mondta a márki. — És a parkban nincs egyetlen szekér, egyetlen rabló sem, hogy elszállítsa az én kincseimet?

— Parancsára marquis: egyetlen egy sincs.

A gróf számára az egész magyar ügy kezdett izgató rejtéllyé válni.

— Mon chère! — mondta jó tíz perc múlva. — Jean talán megboldult, de magam nézek utána a dolognak. Nem illik ugyan...

Levette a cipőjét és most ő surrant végig a folyosón. Bekukucskált a könyvtár ajtó kulcslyukán. Aztán feltette aranykeretes monokliját, de az sem mutatott mást, mint Jean félszeme. A hun ült a bíbor-bársony karosszékben. Pipázott és olvasott. Fújta a füstöt és csak olvasott. Az öreg márki pedig a kulcslyukon át úgy nézett Fazekas Mihály főhadnagy uramra, mint valami csodára.

Nézte félig-guggolva, mozdulatlanul s már azt sem érezte, hogy hátgerincében görcsöket csavar a köszvény, elzsibbad a vastag lábikrája. Nézte. Csak nézte. De ebben a pillanatban valahonnan felharsant a huszár kürt. A magyar felugrott. Zubbonya zsebébe sülyesztette a pipát odament az állványhoz s helyére tette a könyvet. Majd megindult az ajtó felé, de olyan gyorsan, hogy a harisnyás márkinak már nem volt ideje eltűnni. Aki az ajtón most kilépett, már nem a zord huszár volt, hanem a mosolygó, elegáns főhadnagy, aki tisztelettel szalutált a még mindig guggoló, öreg márkinak.

— Márki úr! A büntetést a magam részéről végrehajtottam. Két óráig olvastam Montesquieut. Nagyon értékes, eredeti kézirat.

— És... és kérem, ezenkívül semmit sem kíván elvinni innen? — kérdezte megdöbbenve a gróf.

— Ami ebből a két órából nekem járt, azt már elvittem marquis úr. A lelket... S azt hiszem, ma én raboltam legtöbbet, ebben a városban. Haza viszem magammal; messze Magyarországra. Tudja, marquis úr, oda, ahol a barbárok élnek...

— De — mon fils — engedje meg, hogy így szólítsam, ön nem mehet el így az én házamból. Kérem, vigye magával azt, amit óhajtott. Vigye el ezt a kéziratot... Boldogan adom.

— Köszönöm! Nem fogadom el! — Most sietni kell a huszárjaimhoz.

Fazekas főhadnagy mosolyogva szalutált a sóbálvánnyá meredt márkinak. Aztán már is ott állt a városháza előtt, ahol Csorba András őrmester újra nyeregbe egzecírozta a századot.

— Főhadnagy úrnak alássan jelentem, 163 ember! — Az öreg huszár kacsintott egyet a szemével. — Jelenteni való nincs.

Na, azt majd meglátjuk! — komorodott el a főhadnagy. — Vízitációt tartok. — Lóról szállj! Nyeregtáskákat kinyitni!

Csorba András őrmester úgy ment a főhadnagya után, mint ha az öreg hadisten kísérné az ifjú katonát. A főhadnagy keze itt-ott próbaként beletürkált egy-egy nyeregtáskába. Egyikből kihúzott egy csomó hófehér csipke-zsebkendőt.

— Ennyi az egész? — kérdezte.

— Igenis! — egy öreg pógár adta ingyér, mer látta, hogy nem akarom elvinni az arany serlegét. — De parancs, parancs lévén, éppenséggel csak szétnéztem a bótban!

S így ment ez tovább. Lótól-lóig, huszártól-huszárig.

— Hát maga mit rabolt, Fegyveres András? — mordult rá egy idősebbre, akinek a táskájában nem volt semmisen.

— Alássan jelentem főhadnagy úrnak, bementem egy nagy marha házba, ahol amolyan úrfélék laktak s volt ott két fiú gyerek. Ippenséggel oly nagyocskák, mint az enyimek lehetnek otthon Nádudvaron, oszt biztos nagyon várják, hogy eljátszadozzam velük. Hát én két órán keresztül játszottam a két kis fiúcskával, de akkor aztán megszólalt a trombita...

— Na és kend mit rabolt? — kérdezte az ital-szeretőtől.

— Hát, a kocsmában csak kiparancsoltam egy létra bort, de mikor fizetni akartam érte, a fránya francia hozta a másikat. Aztán a harmadikat, meg a negyediket. Mire a kürt megszólalt, lenyeltem az ötödiket is. Igen jó fajta vót.

— Jól bírta! — mondta elismeréssel Csorba őrmester.

— És te cigány? — ripakodott rá Galuska Gyurkára.

Ez meg alázatosan jelentette, hogy mikor nagy dérral-durral be-tört az egyik citoyen házába, ott éppen libát sütöttek.

— Idei gyenge liba volt, — jelentem alássan. Hát az egyiket ide parancsoltam magamnak. Ott egye a fene, hát marad még nekik a másik. Megettem egy ültőhelyben.

— No, legalább ezúttal nem kellett a hónod alatt vinned! — mosolygott rá a főhadnagy.

Úgy a vége felé, aztán Köcsög Bálint, a lányvadász nyeregtáskájára is rákerült a sor. Nem volt benne semmi, csak egy piros porcelán szív, meg papírdarabkán pár sor francia írás. Valami madmoasell címe.

— Ez meg mi?

— Jelentem alássan, — az úgy volt, hogy amikor mentem a nagy utcán, hát a kisajtóból rámkacsintott egy szép szőke madmoasell. Na, mondom, visszakacsintok neki. Erre meg ú intett, hogy kerüljek bel-

jebb. Aztán bementünk a nagy tiszta szobába. Ott aztán a madmoasell kézzel-lábbal megmagyarázta, hogy nincs otthon senki, mert a szülei kint dolgoznak a kertben. Én meg aztán tapéntatosan megmondtam neki...

— A tapéntatos betyár mindenedet! — sodorított bajuszán Csorba András őrmester. — Nem gondoltál a kishugodra Sámsonban.

— Éppenséggel nem! — jelentette a közhuszár. — Mert hát ellenállás és erőszak sem lévén, minden az önkéntesség alapján történt. E' pedig nem ellenkezik a férfi becsülettel.

— Annál inkább nem — főhadnagy uram, — mert több eset történt ugyancsak az önkéntesség alapján! — jelentette az őrmester.

— A radai rosseb borítsa be a pofátokat! — szikrázott fel a főhadnagy szeme. — Úgy látom, nem nagyon álltatok bosszút Konok Nagy Marciért. Még ti élveztetek az ő halálából!

Mindeközben azonban az egyik huszár járőr valami rongyos madárijesztőt támogatott a főhadnagy elé.

— Ő volt a tettes! — Már bevallotta menet közben is. Úgy piszkáltuk ki kard-heggyel a széna boglyából.

Fazekas főhadnagy úr összeráncolta a szemöldökét és franciául kérdezte:

— Miért tetted?

— Liberté! Fraternité! Egalité! Pizskos magyarok!

— Te löttél a háztetőről? — riadt rá a főhadnagy mély baritonja.

— Hát persze, hogy én! — felelt a sansculotte.

— Akkor, Csorba őrmester, hivassa mesmeg a monsignorét. A káplár a temető falig vezesse ezt a gazembert. Hat huszár töltött karabéllyal megy utána. Aztán — Morcos Kis Mihály káplár, — sortűz! Megérttetted? — De csak akkor, ha a monsignore elmondta a végső imádságot.

A francitireurt elvitték, a század meg várta a menázsit, mert nem ettek hajnal óta. Fazekas Mihály főhadnagy pedig a leszálló alkonyatban odaparancsolt Csorba Andrásnak.

— Na győjjön, őrmester! — Látni akarom, hogy azokban a se-lyem-bíbor zacskókban mit tömködött bele a nyereg táskájába, meg még két másik huszáréba is. Arany-homok volt, vagy gyémánt? Aztán azt is megmondhatná nékem, miért van így felvirágozva ez az öreg remonda lú. Pünkösdi rózsá van a füle mellett, piros vagy fehér szekfű a nyereg kápájára tűzve. Úgy néz ki ez a beste, mint ha nem huszár lú, hanem egész fűvészkert lenne.

— Szabad-e szólnom, főhadnagy uram? — kérdezte tiszteletteljesen az öreg huszár. — Hisz mindketten onnan valók vagyunk: — Debrecenből.

— Mondja nyugodtan! — Most nem a felettes szól az alantoshoz.

— Hát bevallom főhadnagy úr — én is résztvevék a szabadrablásban. Mikor mentem, hogy a legénység körmére nézsek, megálltam a kertészet előtt. Nyuvassza meg az ördög a fránya franciáit, de olyan sok szíp nyíló rózsát, tulipántot, meg tarka virágot nem láttam én sehol, mint ott. Letéptem párat a Csillag fülére. Mert jó állapot, derik lú! Aztán láttam, hogy bent egy kis házikóban fehér, meg piros zsákcocskákban magvakat, tulipán hagymákat válogat a kertész. Megkérdeztem, már ahogy tudtam, adna-e nékem abból a holland tulipán-hagymából, virágmagból, ha kérném.

A főhadnagy, a tudósmacskája valamit kapiskálni kezdett s most már nem mint katona, hanem mint fiú az apától, kérdezte az öreg őrmestertől:

— Mondja csak, Csorba uram, — miért szükségeltetik magának szekfü a lova füle mellé, meg virágmag a nyeregtáskájába?

— Azt talán tudja főhadnagy uram, — vallotta az őrmester — hogy civil életben én a debreceni nagy kollégium pedellusa vagyok. Hiszen nemcsak a huszárokat, hanem a deákokat is disciplinálni kell. Hol pofonnal, hol meg szép szóval. Dehát odahaza Debrecenben, úgybeszéli a népek, hogy főhadnagy uramnak van valami nagy akarata, arra az időre, ha egyszer hazamehetünk.

— Igen! A Fűvészkert! — mondta a leszálló alkonyatban a főhadnagy. — Irtam, vitáztam róla a kollégium tanáraival.

— Hát én nem vitáztam! — mondta a pedellus szolga — hanem megtömtem magvaival négy-öt nyeregkápát. Raboltam, főhadnagy úr! De ott valahol a Kollégium, vagy a Nagytemplom szomszédságában majd felássuk a földet. Belévetjük a magot s aztán egyszer csak nem Konok Nagy Márton véréből nyílik piros rózsa, tulipán. Hanem ebből is, — csapott oda a nyeregtáskára.

— Igen-igen, Csorba apám! — Hiszen úgy illenek, hogy egyszer már nekünk is nyílhasson virág. Ne csak a huszárok véréből, ne csak mindig a katonák szívéből, — hanem a honi földből is.

— Én csak egyet kérek, főhadnagy uram, — hullt ki a könny az öreg őrmester szeméből. — Ha majd a Fűvészkertben a deákok elmennek megcsodálni azt a sárga rózsát, amely ebből a magból nyílik, adjon belőle egyet nekem is. A síromra, vagy a kalapom mellé!

> + <

Ejféltre járt már, amikor nagy vágóban Fazekas Mihály főhadnagy valahol megtalálta az ezredest.

— Zum Rapport!

És aztán a főhadnagy jelentett sok mindent: a nagysikerű szabadrablásról, a cigány libájáról, a nővadász piros porcelán szívéről, a csipkés zsebkendőkről.

Az ezredes lehajtott egy pohár champagnert és a harmadik század legénységére gondolva, nyersen mondta:

— Marhák! — Bocsánat, főhadnagy, azt akartam mondani — nem marhák. Csak éppen — magyarok!

MAGYAR RAPSZÓDIA

Öklömnagy csillagokkal volt tele a hortobágyi ég. A cserény előtt égett a pásztorok tüze, a kis bojtár meg igen szorgosan rakta rá a tüzelőt, hogy hamarabb megfőjjen az öhön s nehogy megfázzék a tekintetes tanácsjegyző úr, meg a nyurga nimet, akiről azt mondták, hogy valami híres ember féle. Hiszen április eleje volt. Az égen húztak a vadlibák és százezer Északról jött vadkacsa fürdött a Hortobágyban, meg a pusztai pocsettáiban.

— Csak az a baj, hogy az úrfi nem beszél semmiféle nyelven! — mondta Kisguczi Illés számadó gulyás.

Arrafelé a pusztán azt tartották, hogy aki nem tud magyarul, az nem tud egy nyelven se. Hát a német úrfi bizony nem tudott. Még szerencse, hogy Bacsoni uram, a nemes város tanácsjegyzője úgy beszélt németül, mint a vízfolyás. Így aztán megértették egymást.

A számadó kavarta az öhönt, meg is fordította vagy hatszor, hogy szép ropogós legyen bőre, ami rásül a bográcsban. A puli meg rágta a kemény szalonnabőrt és még annyit se értett a német beszédből, mint a számadó.

— Tudja Herr Bacsoni, megszóktam egy kicsit Pestről. Széchenyi gróf ugyan alig győzött marasztalni. Én azonban éreztem, hogy ma itt kell lennem. Elvégre, bejártam már a világot, csak a saját hazámat nem ismerem.

— Művész hazája a nagy világ! — bölintott a tanácsjegyző, mert a közhelynél más nem jutott eszébe hirtelen. Elvégre ő is olvasta a Pesti Hírlapot, amely oly gyakran megemlékezett a mellette ülő fiatalemberről. Tudta róla, hogy muzsikált már az orleansi herceg palotájában, a francia, az orosz udvarban s hírelték róla azt is, hogy arannyal, Louis d'orokkal, angol soveringekkel, nehéz arany-rubelekkel és szép-asszonyok csókjainak rózsahalmával van hintve az útja. Azért nem ér-

tette hát, hogy a vendég miért titkolja annyira kilétét. Szívesen megkérte a nemes várost, hogy ha már vendégnek bejelentkezék, senki se tudja róla, hogy kicsoda.

— Hígyje el kérem, — magyarázta csendesen — a hírnév nagy és kellemetlen teher. És én nem szeretem a zajt. Elég, amit el kell tűrnom a hangverseny teremben, az ujságokban. Most szeretnék itthon lenni. Így magunk között.

A tanácsjegyző nagy szemeket mereszthetett, mert a vendég nevetve mondta:

— Ne csodálkozzék. — Én is Doboriánban, vagyis itt születtem. Ezen a földön. Tudom azt is, hogy ön mire gondol most: nem tudok magyarul. No, de erről később majd beszélünk. Hiszen úgyis van egy nyelv, amelyen minden nép megérti a másikat és kifejezi önmagát. Ezért jöttem ide, hogy halljam...

A tanácsjegyző úr jó hangversenyrendező lehetett volna, Párisban vagy akár Weimarban is.

— Gondoskodtam róla — mosolygott a bajuszkája alatt.

S lassanként megelevenült a pusztá. Jöttek a mátai csikósok túzok tollas kalapjukban, kék ingükben és a nyakukba akasztott karikás ostorral. Aztán valahonnan előkerültek a gulyások, kanászok, juhászok, a Semsey uraság cseléd-leányai. A kilenc-lyuku hídon át meg Hajdu Bandi és jóhírű cigányzenekarának tagjai trappoltak, úgy mezítlábasan Kisguczi uram cserénye felé. Megjött már a mátai biztos is, akinek könnyű fétonja előtt négy Nónius ló prúszkolt s csak úgy hátra szólt a kocsisnak:

— Pista, rakd le a hordókat!

A hordók nemcsak lerakattak, hanem csapra is verettek. A mátai biztos, csak azután parolázott a nyiszlett némettel.

— Mondja neki tanácsjegyző uram, — nagy kitüntetés, ha egy ilyen világhíres úr jön a mi pusztaságunkra.

— Musik! — mondta mosolyogva a német vendég.

Hát aztán több se kellett Hajdu Bandinak, meg a cigánybandának. A primás odaállt a tűz, meg a malaclopóba burkolódzott fiatalember közé. Megrántotta a vonót s visszanézett a bandára, hogy kezdhetik. Imígyen:

Debrecennek van egy vize,

Kinek Hortobágy a neve.

Arra van egy kő híd rakva,

Kilenc lyukra van állítva.

A vendég elővette az ötvonalas papírt, aztán mindenféle rejtelmes bagolyfejeket kezdett írni a vonalak közé s csak úgy félálomba szólt oda a tanácsjegyzőnek:

— Kérem, folytassák!

— Azt is mondja meg a fiatal úrnak — hozta a mátai biztos a vámospércsi vörössel telt butykost — hogy nem ember az, aki muzsikát tud hallgatni bor nélkül.

A vézna fiatalember lehajtotta a bort s valami olyasmit mondott, hogy „herrlich”, de megint csak a zenészekre nézett:

— Musik! — s megint csak térdére fektette a kottát.

A hortobágy éjszakában felzengett Cinka Panna nótája s a füstös már ismerte Bihari kesergőjét is, amelyet a vendég a pozsonyi diétán személyesen hallott magától Biharitól. De hát nem is a cigány volt az igazi lélekgyújtogató, hanem mindaz ami itt sírt, örült, zokogott és tombolt a csillagok alatti muzsikában. Az öreg kanász, aki reszkető hangon dalolt a hajdani elveszett kedvesről, a csikós, aki az ide kékellő Mátráról zendítette meg bűgő baritonját.

A vékonyka német malaclopója zsebébe gyűrte az ötvonalas papírt, meg az iront.

— Elviszem én ezt a fülemben, meg a lelkemben is! — mondta Bacsoni uramnak.

— Nehéz lesz! — mondta mosolyogva amaz.

Aztán megint csak gyantáztak az ördögös füstösök s a cserény körül a magasra lobogó tűzvilágban feldübörgött a csikósok, meg az újvárosi lányok tánca. Mint a szélben hajlongó büszke jegenyék jártak a csikósok és mint a Hortobágy folyó gyenge nádszálai hajladoztak feléjük a tűzszemű lányok. Ropták aztán a gulyások is. Majd a legaljabb hortobágyi nemzetség, a kanászok énekelték:

Megy a dísznő a búzába, csak a füle látszik...

Egyszer elsipadt a kedv, mint a tűz, amelyre nem rakott elég venyigét meg tözeget a bojtár-gyerek, másszor égre csapott és verte a szikrát az örök szalmaláng. Egyszer a darú-vonulás bánatával beleolvadt az április éjfélnébe a primás halk pianisszimója, majd pedig égre viharzott valami vad, dübörgő tánc, vagy a hajdanvaló cigánylány Rákóczi indulója.

— Grossartig! — mondta a német. — De Berlioz nem értett ehez. Én majd megcsinálom jobban. — Mert tudja mi ez Herr Bacsoni, ami itt zajlik? Nem valami egységes, állandó, organizált dolog, mint ott túl az Ennsen és Isaron. Ebben nincs semmi matematika, semmi kiszámítottság. Ez maga a lélek. Es ist ein Rapsodie! Ungarische Rapsodie!

— Jó ez vagy rossz? — kérdezte a szabad királyi város tanácsjegyzője. — Hiszen olykor magunk sem tudunk eligazodni rajta.

A vendég kissé közelebb húzódott a tűzhöz, mert a Hortobágyon szállni kezdett a hideg áprilisi köd, aztán már tulajdonképpen nem is

tanácsjegyzőnek, nem is a szót nem értő mátai biztosnak beszélt, hanem önmagával társalgott a tűzparázsba nézve:

— Jó ez, vagy rossz? — Sem tudom. De szép! És engem a többi nem érdekes. Tizenegyéves gyerek voltam, mikor Versaillesben zongoráztam az orleansi herceg öfenségének és talán 12 éves, mikor bononnal és arannyal honorált a walesi hercegnő. De annyi méltóságot, kecsességet nem láttam én se a hercegeknél, se a királyoknál, mint abban a tschikoschban, aki ott járta a táncot a kék-gatyások élén. És nekem elhiheti, nem volt annyi báj a walesi hercegnőben, mint ebben a fekete szemű kis jobbágy-lányban.

— Aber mein Herr! — Ön csaknem azt mondja, hogy magyar, de nem tud magyarul, — döbönt meg a szabad királyi város tanácsának jegyzője, miközben a vendéggel együtt lehajtott még egy vámospércsi vöröset.

— Látja, én itt születtem Magyarországon, Doborjánban. Az édesanyám kremsi osztrák lány volt, hát nem tudott megtanítani magyarul. S erről beszéltem én Herr Graf Széchenyivel is, aki azt magyarázta nekem, hogy nyelvében él a nemzet. És akkor én azt mondtam neki: Herr Graf! Lelkében él a nemzet! Minden ember ahoz a nemzethez tartozik, amely fiának, lányának vallja en-magát. S én Franz Liszt, azt mondom önnek, hogy magyar vagyok! Vagy úgy is mondhatom: magyarrá lettem a mai éjszakán.

A venyige tüze felsziporkázott és a szikrát vitte a csillagok felé. Mátai biztos uram pedig halkán azt kérdezte:

— Mit mond a nímet?

— Azt mondja, hogy ú is csak magyar! — Olyanok mint mi!

A biztos úr, aki már úgy látszik készült erre a látogatásra, előhúzott a lajbija zsebéből egy darab papírt.

— Tudja-e jegyző uram, hogy ezt írja az a Petőfi is, pedig az atyját — úgy mondják — Petrovicsnak hívják. Ű meg itt volt kókler Debrecen városában... Mégis aszongya: Magyar vagyok, magyarnak születtem! Magyar nótát dalolt a dajka felettem.

Baczoni uramban már kissé kavargott a vámospércsi vörös tüze, hát így szabadabban mert szólni a vendéghez.

— Herr Liszt! — Mivel tudja azt valaki megvallani, hogy valóban magyar?

A vékonyka német fiatalembernek hosszú művészaját meglobogtatta a hortobágyi szél.

— Két-három taktussal is, amit ott leverek a klaviron. De nekem nem elég sem három, sem százhárom taktus sem. Én most elviszem, ellopom önöktől mindazt, amit a mai éjszaka nekem ajándékozott. A pástorok énekét, az újvárosi lányok kecsességét, a kanászok tomboló

örjögését, a cigányok bánatosan cifrázott pianissimóit, a magasan repülő darú kiáltását s minden taktus azt fogja mondani Londonban, Versaillesban, Weimarban, Bécsben, mindenütt, évszázadokig, mindig: Ich bin ein Ungar! Én magyar vagyok!

A tanácsjegyző felnézett a repülő darvakra, aztán le a cigányokra, kik húzták a tűzparázsos éjszakában:

— De meddig, uram? Meddig? Meddig tart a vállalt magyarság?

És Franz Liszt németül felelte rá, de szavában már a Magyar Rapszódia akkordja zengett:

— Tiéd vagyok, tiéd leszek, — Koporsóm bezártáig!

H A Z A M E N N E K A H U S Z Á R O K

A csillárok kristály-üvegei között fellobogott a gyertyák fénye. A zenekar hegedűiből, puzonjaiból felkavargott a bécsi valcer édes melódiája. A svadronyos pedig karonfogta Solymossy kapitányt és lemutatott a lengyel kastély ragyogóra suvikszolt parkettjére, ahol most a lakkcsizmák és ezüstös fényű selyem topánkák kavartak egymás mellett a valcer dallamára.

— Én pedig, — robbant ki a svadronyosból a düh — ezt a macskát holnap fejbőlövetem!

— Melyik macskára gondolsz? — kérdezte kissé mosolyogva a kapitány, — Arra, amelyik tegnap elvitte a grófnő kanáriját?

— Nem! — mutatott a svadronyos egy habselyembe öltözött szép lányra, aki épp a kadét karján libegett a parkett közepén. — Arra a macskára gondolok, — aki ott lent a kadéttal táncol. És aki Carola Ceciliának mondja itt magát.

Solymossy kapitány odanézett és egyszerre megállt a szíve verése. Carola Cecilia? A bécsi balett-patkány? De hisz ez... ez a lány valaki más. Hajában nem a bécsi parfóm illata lobog, hanem a hajdúsági akácok méze. Ű látta ezt a kislányt ott, ahol most furcsa zászlók lobognak. Ű csókolta ezt a keskeny, dacos száját, mikor még szinte gyerekek voltak és kéz a kézben jártak a böszörményi erdő akáclombjai alatt. Egyszerre óvatos lett. Szembe nézett a svadronyossal és azt kérdezte:

— Tulajdonképpen mi bajod Carola Ceciliával?

Helmuth, a szóke, kedves osztrák, egyszerre olyanná vált, mint az égő tűz:

— Kapitány úr nem tudja, mi történik a galíciai garnizonokban.

Most már nem tegezte a magyart, hanem hivatalos hangon mondta:

— Pedig jó lesz, ha ön is tudomást vesz erről a disznóságról. Itt a mi körzetünkben, hol ebben, hol abban a piszkos polyák faluban megjelenik egy nő. Egyszer lengyel parasztlánynak álcázza magát, Máskor valami kegyes apáca szent pofájával surran a huszárok közé. Olykor markotányos nőnek, máskor lengyel bárónőnek mutatja magát. Én csak azt tudom, hogy ahol megjelenik, onnan eltűnik egy huszár, kettő, tíz! Néha egy egész szakasz.

Ebben a pillanatban a ceremónia-mester ajkán felhangzott a diszkrét utasítás:

— Hölgyválasz!

Solymossy László kapitány előtt pedig ott állt mosolygós szemmel, kigyúlt arccal — Carola Cecilia, a bécsi táncosnő. A szeme szebben lánholt, mint a kastély összes gyertyáinak lángja. Az arca piros volt az örömtől, vagy a szégyentől:

— Kapitány úr! — hajolt meg egy halovány, démoni mosolykával.

A karmester intett a zenekarnak. Solymossy karjába vette a lányt s aztán már együtt suhantak a tükörfényes parketten. A lány odahajolt a huszártiszt füléhez s azt súgta neki:

— László! — Emlékszel-e még?

A kapitány eltévesztette a lépést, de aztán csendesen visszasúgta:

— Marika! Kislány! — Hát hogyan kerülsz te ide?

— Te érted jöttem, László! — ragyogott fel az ibolyakék szempár.

— Én értem?

— Nem! — Az egész Solymossy századért! — lehelte a kapitány fülébe egy muzsikáló lányhang.

Most már a terem mennyezetéig csapott a bécsi valcer bő áradása és vele együtt bátrabban csengett Marika hangja is.

— Magyarország hazahívja a Solymossy-századot!

— Azonban engem és a századomat iderendelt a király és császár parancsa. Különben is, miért menjek én haza a századom élén. Mi történt otthon? Miféle láz kapta el otthon az embereket?

— Ismered az apám? — Nos, most ő, Gáthy Árpád, a 10-ik honvédszászlóalj közvitáze üzeni neked: gyere haza László. Hozd a századodat, huszáraidat.

A zenekar félbehagyta a valcert s a kapitány, — mintha csak a régi szerelmes lett volna, — odavonta a lányt, Crescencia grófnő bíbor-színű, rokokó szófájára, aztán szinte döbbsenten kérdezte:

— Hát mi történt otthon? — Gáthy tekintetes úr, a szatmári birtokos nemes, közlegény valami ismeretlen zászlóaljban. A lánya, Carola

Ceciliának öltözve itt valcerozik egy bécsi táncsoport élén. Hát mi van otthon? Mi történt veletek?

— Nem érted László? — Magyarországon forradalom van!

— Forradalom? — De hát mondd el kislány: miként kezdődött?

Marika lehalkította a hangját:

— Én magam sem tudom. Talán úgy, hogy valahol a Tátra-bérc alatt, a hortobágyi pusztán, vagy a szegedi tanyákon, felsugárzott egy ibolyakék szempár. Valaki elkiáltotta a Múzeum lépcsőjén: „rabok legyünk, vagy szabadok!” — Tudod László, épp ott voltam, amikor március 15-én a Nemzeti Múzeum lépcsőjére felállt egy ismeretlen fiatalember. Petőfi Sándornak hívják! Aztán elszavalta a frissen írott versét: „Talpra magyar. Hív a haza!”

A kapitány kissé előrehajolt és lehalkított hangon kérdezte:

— És aztán? Aztán, mi történt?

— Aztán, midőn a bécsi császár megtagadta a szabadságot és az alkotmányt, ott a szatmári, hajdúsági, tolnai határban kiegyenesültek a kaszák. A böszörményi öreg templomból elvándorolt és ágyúvá ömlött a dalos harang. Az ezrek, a tíz- és százazrek ajkán felhangzott a dal:

— Kossuth Lajos azt üzente!

— Kossuth úr? — kérdezte kissé gúnyosan a kapitány. — Nos, mit üzent nekünk az a Kossuth Lajos?

Marika belenyúlt a kecses, gyöngyös bécsi retikülbe, aztán kihúzott belőle egy nyomtatott kiáltványt.

— Azt üzente, — olvasott bele az írásba, — hogy a megtámadott haza, a szabadság védelmére térjenek haza a külföldön állomásozó magyar ezredek, az itáliai magyar zászlóaljak, a galíciai huszárszázadok Igy parancsolja ezt a magyar Nemzet és a Nemzet nevében Kossuth Lajos, a honvédelmi bizottmány elnöke.

Solymossy László most szembe nézett a ragyogó szemű lánnyal.

— En megesküdtem a császár hűségére. Én a magyar király katonája vagyok.

— Ha ő nem tartja meg az esküt, nem köt minket sem! — csapott vissza mint a vulkánláng a lány felforrósodott hangja.

Solymossy kapitány szelíd fölénnyel és egy kis gúnyal nézett most Marika szemébe.

— Úgy beszélsz kislány, mint valami otthoni prókátor. Mi katonák vagyunk és nem prókátorok!

A lány felpattant a bíbor szófáról s most úgy állt a kapitány előtt, mint valami édes, haragvó kis angyal. Talán maga a szabadság fehér angyala.

— Ti? Katonák? — Otthon Jellasich vezetésével a dunántúli magyart gyilkolják a szervánok. Erdélyben fellázadt mócok fűrészelik le az asszonyok mellét és hányják kardélre a magyar csecsemőket. Ti pedig itt valceroztok a lengyel sipsircákkal. És ti mondjátok, hogy katonák vagytok? Ti férfiak? Magyarok? Gyáva semmiháziak!

Ebben a pillanatban hirtelen egy nyurga alak, az örök jókedvű kadét hajolt meg Carola Cecília előtt:

— Megengedi, gyönyörű művésznő? — kérdezte németül.

A zenekar most átcsapott egy lengyel polkába és Marika pajzán mosolykával intett búcsút a százados felé.

— Nos, kadét? — kérdezte.

— Jelentem alássan, gyönyörű művésznő: lent a kastély udvarán nyeregben ül a Solymossy század. Hazamennek a huszárok.

— S mi lesz a kapitánnyal? — kérdezte a lány.

— Azt bizza az öreg Angyalos őrmesterre! — mosolygott a hórihorgas huszármundéros naturbursch. — Nézze csak!

A terem ajtaja felpattant. Nehéz, sáros huszárcsizmák döngtek a viaszkos parketten. S aztán a lengyel grófkisasszonyok, a fényesszemű sipsircák tüll-ruhás, selyem-fényes seregén utat tört magának Angyalos őrmester, Csordás Gábor, a vágott-pofájú tizedes és Harmatos János közlegény. Oldalukon fénylett a széles huszár-kard, vállukon az átvetett karabély.

A svadronyos sápadtan ugrott fel Crescencia grófnő oldala mellől.

— Solymossy kapitány úr! Mi ez? Was für eine Schweinerei?

A kapitány maga magyarul ordított át a valcer-muzsikán és keze hiába tapintott a gyöngyháznyelű pisztoly után:

— Őrmester! — Mit keres maga itt? Hogy merészel...?

Az öreg huszár vigyázzba vágta magát a kapitány előtt:

— Alássan jelentem kapitány uramnak, 213 ember a létszám! --

Lent az udvaron nyeregben ül a század.

— Ki parancsolta magának, hogy ültesse fel a századot?

— Alássan jelentem: — a szívem!

A teremben csend lett. Helmuth, a svadronyos, aki csak félig értette a magyar beszédet, riadtan hallgatta ezt a különös raportot.

— Végre tudni akarom: mit akar itt maga Angyalos őrmester?

— Alássan kérjük kapitány uram: vezesse haza a századot!

— A századot? Haza?

— Haza, ahol égnek a falvak, ahol idegen gyilkolja az asszonyainkat és testvéreinket. Haza, ahol szükség van ma erre a huszár kardra.

A komor, mokány őrmester hangja most olyan lágy lett, mintha a tátrai szelek szólaltak volna benne s a szeme olyan fényes, mint a Hortobágy fölött a júliusi csillagok.

— Kapitány uram! — En csak egy bugris paraszt vagyok, de a század tudja, hogy kapitány uram szíve is magyar. Ne hagyjon magunkra minket. Vezessen s mi követjük. Tűzön át, vizen át...

— Haza Magyarországra! — súgta Solymossy felé Gáthy Marika.

— Egy vezeték lovat már felnyergeltünk a kisasszonykának is, — bökte közbe Kisguczi Illés.

— Az esküm... — kezdte kissé zavartan Solymossy kapitány.

Marika hangja belelángolt a lengyel éjszakába, a csilláros terem ezüstös fényességébe:

— Mi arra esküdöttünk, hogy: rabok tovább nem leszünk!

— Was sagt Sie? — kérdezte a svadronyos.

Solymossy kihúzta magát:

— Azt mondja, — felelte, — hogy a Solymossy század hazamegy. S a századot, tudd meg Helmuth, én vezetem haza!

A svadronyos egy pillanatig falfehéren állt a ragyogó terem közepén, aztán, mintha eszébe jutott volna valami, hirtelen az ablaknál termett, feltépte az egyik ablakszárnyat és beleordított az éjszakába:

— Őrség! Fegyverbe! — Vigyétek el ezeket a gazembereket!

Kintről azonban nem az őrség fegyvercsörgése felelt, hanem pár karabély golyója beütötte az ablak üvegét. A lengyel éjszakából besüvöltött a friss tavaszi szél. De szélnél, viharnál hangosabban harsant fel a Kossuth nóta.

*... Ha elfogyott kettő-három,
Lesz helyette harminchárom!"*

Angyalos őrmester már ráterítette Marika vállára a nehéz köpönyeget, aztán csak úgy a bajusza alól mondta:

— Jól megtanította őket kisasszonykám! De most igyekezzék ám, aranyom.

A lány már alólról, az udvar felől hallotta az ismerős férfi hangot. Pár pillanat múlva őt is egy huszárló nyergébe emelte Angyalos András.

Aztán a meleg, tiszta katonaszem diadalmasan villant feléje, majd pedig a sötétben át magyarul csattant a vezényszó:

— Solymossy század, vigyázz! — Utánam, vágta, indulj!

A lengyel éjszakában egy fényes huszárkard mutatta az irányt — dél felé. Arra volt Magyarország! Arra a Hortobágy felé, amely fölött már látták, hogy tüzesen ég a szabadság véres csillaga.

A Tátrabérc fölött hidegen égtek a csillagok s lent a lőcsei utca macskafej kövein acélosan csörömpöltek a tüzérség ütegei, amint éktelen zajjal vonultak a kijelölt szállások felé. Katonaénektől, fegyverzajtól volt hangos a hajnalelőtti téli éjszaka, az Arany Bárány ablakából pedig egy acélkemény szempár figyelte a fáradt gyalogosokat. A huszárok elcsigázott lovait. Azonban a kávébarna dolmány alatt, most hevesebben vert a katonaszív. Mert — íme — a szedett-vedett népből, akit szál gatyában, csorbult kaszával küldtek harcba a gömöri urak: honvédhadsereg lett.

Már állták a hóvihart, a fáradságot, a bányavárosok adtak elegendő kék posztót, a suszterek csináltak csizmát és a legények már nem futottak meg az első ágyútűzre, mint ott Schwechatnál. Tegnapelőtt még az a két tót zászlóalj is, amelyek oly riadtan viselkedtek a vági átkelésnél, úgy vágta a lépést, hogy öröm volt nézni. Akkor feléje villant egy tisztelgő kard s Guyon szeme diadalmasan csillant a tábornok felé. Mintha csak azt mondta volna: „Na látod! Ennek a népnek csak egy kis példát kell adni s akkor megrohamozza az eget, vagy poklot. Túljutunk, meglásd, Branyiszkón is!”

A nyurga ír, honvédruhás alakja azóta beleveszett az éjbe, ködbe, a sereg elvonult a hágó irányába. — Ezt a pátert magammal viszem! — mondta. Elvégre nem csak kartácsra van szükség, hanem olykor imádságra is. — Görgey az órára nézett. Ha minden jól megy, akkor Guyon talán hamarosan megkezdí az áttörésre a rohamot.

Ebben a pillanatban kopogtattak az ajtón. Bayer százados, a hetedik hadtest vezérkari tisztje állt a küszöbön.

— Was wünschen Sie, Bayer? — kérdezte németül a tábornok, aki tudta, hogy Bayer nagyobb harcban áll a magyar ikes igékkel, mint Schlick generálissal.

— Eljött értünk a sátán, — mondta a százados. — Lent egy vagabundus várakozik Önre. Azt mondja Windischgrätzről hozott üzenetet.

— Ön bolondult meg, vagy a herceg?

— Mindez ki fog derülni, — vélte Bayer. Az ördög-pofájú civil mindenesetre azt mondja, hogy a tullni akadémián évfolyamtársa volt Önnek. Valami Flóriánnak hívják...

— Cserniczky Flóri! — mondta nyomban a tábornok. Mert erre a Flóriánra lehetetlen volt nem emlékezni. Amolyan kóbor ritter volt a meghatározhatatlan nemzetiségű figura. Valami zavaros nő-ügy miatt le kellett tennie a császár uniformisát s azóta hol itt, hol ott merült

fel, mint rendőr-spicli, ágens, magándiplomata. — Pár perc mulva már ott is állt a tábornok előtt.

— Ott Tullnban, te se hitted Arthur, hogy egyszer majd így találkoznak. Belőled hadvezér lett...

— Te belőled, mint hallom, Windischgrätz ügynöke.

Az ördögképű civil, kínálás nélkül leült a rozszant kanapéra s zavartalanul elkezdte:

— Igen, a herceg ökegyelmessége megtisztel bizalmával. Amikor megtudta, hogy évfolyamtársak voltunk, engem kért meg, jöjjenek el hozzád, mint barát a barátához. Katona a katonához. Ugyanis egyedül Téged tart katonának ebben a forradalmi bandában és tisztában van vele, hogy magad is únod ezt az egész prókátör wirtschaftot.

Görgey szúrósan vizsgálgatta a követet, aztán egyenesen azt kérdezte tőle:

— Mit akar tőlem tulajdonképpen a herceg?

Flórián belenyúlt a redingotjába s egy nyomtatott papírt vett elő.

— Ahá, a váci kiáltvány! — ismerte fel a tábornok.

— A herceg kegyes volt elolvasni a hetedik hadtest kiáltványát s úgy véli, hogy ezek után megnyílt a lehetőség bizonyos tárgyalásokra.

— Windischgrätz úr tehát kegyes volt elolvasni... De úgy látom képtelen volt meg is érteni.

— Elég érthetően megmondottatok, hogy a honvédség nem a köztársaságért harcol, mégkevésbé a nemzetközi forradalomért és — ha jól értettem — nem Kossuth úrért.

— Hanem a nemzet szabadságáért! — csapott közbe a máskor oly hűvös hang, mely most olyanná vált, mint az ágyú-tűz.

Flórián himlőhelyes arcán egy kis gúny-mosoly futott végig.

— Ezek szavak, barátom. Üres szavak. Azt megértem, hogy a katona harcol, mert ez a szakmája. Azt is értem, hogy harcol, mert így parancsolja császár. De szabadság? Törvényesség? — Ezek, engedd meg nekem, imaginárius dolgok. Hogy értelmezi a szabadságot Kossuth úr, mit értenek a szabadság alatt a debreceni vöröstollasok, vagy az a megkerült nyomdász, hogy is hívják csak, az a Táncsics? — Ha sokáig megyünk a szabadság értelmezésében, akkor hamarosan eljutunk Marxig, ha hallottál már róla. Ez esetben pedig vége van minden tekintélynek, állami hatalomnak. A szabadságot egyébként sem a katonák számára találták fel. Rend, disziplína, hűség! Ezt tanultuk egész életünkben. Most meg valami ügyvédi nyelven kezdünk beszélni és olyanokat mondunk: „szabadság”, „forradalom”, „népképviselő”. — Miféle frázisokért harcolsz te végeredményben?

A tábornok szeme a multba nézett s hangja szokatlan lágyra változott:

— Emlékszel még arra az éjszakára, amidőn ott álltunk Bécsben, zimankós éjszakában, a nemes testőrség palotája előtt? Bent tartott a bál, a kristály csillárokból lobogtak a gyertyák, ragyogtak a fényes egyenruhák, a díszmagyarok és a hölgyek diadémjai. És nemes toporczi Görgey Arthur huszárfőhadnagy és te Cserniczky Flórián lengyel főnemes nem juthattunk be a bálterembe, mert hiányzott a 11 arany, a megfelelő egyenruha elkészítéséhez. Az osztráknak volt. A csehnek is volt. Csak nekünk nem jutott. — Ne hidd, nem a magam szegénysége bántott. Azonban akkor éreztem először, hogy ez a sors nem az én sorsom csupán... Tündérpalotákból kirekesztve nem egy huszárfőhadnagy fájlódik a valcer-dallamos bécsi éjszakában. Mögöttem az én árva magyar népem didereg: hideg kunyhójában a jobbágy, aki csak arra jó, hogy katonát adjon a császárnak, — kopott kastélyában a kisnemes, akit elzárnak a hivataltól, — a polgár, akit nem engednek, hogy részt vegyen az iparosításban. A magyar élet fájlódott ott akkor nagy szegénységben... S én ott értettem meg, hogy szegénység csak ott van, ahol hiányzik a szabadság. Koplalni csak ott kell, ahol a nemzeti lélek, a tehetség nem kaphat szárnyat. S akkor, ott a bécsi éjszakában lettem az én igazi katona eskümet: esküszöm az élő Istenre, hogy a didergő árva magyart életemmel és véremmel segítem bevinni a fénybe, melegségbe, szabadságba... Hát nézd meg ezt a 26.000 főnyi sereget. Én megtartottam az esküt amit a népemnek tettem.

Kint az éjszakában még mindig a menetelő zászlóaljok éneke menydörgött: Fel, fel vitézek a csatára!...

A cinikus ördögfi kissé megrendülten hallgatta ezt a kemény, érdes katona-lírárt, mely a szabadságról zengett a löcsei fogadószobában.

— Be kell látnod Arthur, hogy reménytelen ügyet szolgálsz. A hetedik hadtest gyakorlatilag körül van zárva.

Hallgatott egy percig, aztán előrukkolt a nagy aduval.

— A fényről beszéltél, a kirekesztettekről, de most tulajdonképpen önmagadat zárod ki mindenünnen. Kossuthék nem bíznak benned, mert a forradalmárok nem szeretik a katonákat és különben is magukat tartják jobb katonának, mint te vagy. A herceg ezzel szemben bizalommal van irántad, de az is bizonyos, hogy a hatalommal nem lehet sokáig ujjat húzni. — Szabadság? Függetlenség? Nemzeti önállóság? Mindez Wurst! A hatalommal kell tartani és a hatalomnak kell szolgálni. A herceg ökegyelmessége, aki ma az új császár hatalmát képviseli Magyarországon, hajlandó téged besegíteni abba a tündérpalotába, amelyről beszéltél. A toporczi birtokodon lévő adósságokat kifizeti a kancellária. Elismerik a rangod. Megkapod a tábornoki nyugdíjat. Ezt ajánlja fel neked a herceg ökegyelmessége.

— Ha nem ismernélek, Flórián, — mondta tárgyilagos hangon — Görgey, akkor most ezzel a lovagló ostorral kikergetnélek innen. Ehelyett azonban azt kérdezem: mit üzent a herceg, mit hajlandó adni ennek a népnek? Hajlandó Bécs visszaállítani az alkotmányosságot? Hajlandó kegyelmet adni mindenkinek, aki a törvénytelen uralom ellen harcolt? Akarja-e az új császár, hogy az ő magyar népe ne dideregjen éjszakában és szegénységben?

— A herceg csak a Te személynédről kegyeskedett nyilatkozni. A prókatori dolgoktól ő — érthetően — távol tartja magát. Neki csak egy célja van: szüntesd be a harcot. Térj meg a császár hűségére. Tedd le a fegyvert...

— Ha én most teszem le a fegyvert, — csattant fel az éles, keserű hang — akkor kilenc millió hazámfia visszasüllyed a jobbágyság jármába, a császár igájába!

— És te Arthur, mit törödsz ezzel? Miért harcol a katona? A császárért? Kossuth úrért? A karrierért? Az eskü szentségéért?

A kis fogadószobában egy pillanatig csend volt, aztán a lobogó gyertyák árnyatvető lángjaiba belemerengett Görgey hangja:

— Mondd meg a hercegnek, Flórián, hogy nem katona az, akinek nincsenek ideáljai. Ilyesméről nem tanítottak a tulli akadémián. Parancs? Hűség? Fegyelem? Ezt én is megkövettem az embereimtől. Főbelövettem néhány csirkefogót. De ettől még nem lesz katona sem a főbelövött, sem a főbelövető. A katonának van egy fegyvere, amelyet nem a vállán, vagy oldalán visel, hanem — idebent, — mutatott a szíve tájára. Ezt a fegyvert úgy hívják: hit. Ha tetszik: meggyőződés.

— És te miben hiszel? — kérdezte a vagabundus ágens.

— A népemben, — hangzott egyszerűen, csendesen a válasz. — Abban a népben hiszek, amely felkelt a szabadságáért. A békési jobbágy-legényben, aki csak egy zabkenyeret hozott magával és meghalt ott Schwechat alatt, a kassai polgár-fiúban hiszek, aki ott hagyta a szülői kuckót és most itt sántít éhesen, félig lefagyott lábbal; a huszárjaimban hiszek, akik hazajöttek Styriából. Galiciából és hiszek azokban az arisztokratákban is, akik most nem a császárt választották. mint a két Zichy, hanem velem masíroznak, vagy az öreg lengyel seregében szolgálnak közvitéztként. Érted-e te vén, cinikus Flórián, érted-e császári küldött, hogy mi ez a szent, a nagy delejes áramlás? Millió vízcsepp szent szövetsége, amint az folyammá, hadsereggé dagad s aztán a gyáva kukacból katona lesz, a megszaladt nemzetörből honved, a jobbágyból szabad ember, a népből nemzet! Én ebben hiszek.

Az ördögfi még utoljára megpróbált hű maradni saját lényegéhez.

— Az Isten őrizzen az idealistáktól, kiváltképp, ha ráadásul még mundért is viselnek. — Nép? Nemzet? Az ilyesmi szépen hangzik Vol-

tairenél, Rousseaunál, esetleg Kossuth úr egy tüzes szónoklatában. A nép tulajdonképpen nem más, csak bávatag tömeg. Műveletlen fők sokasága, amelyet pokolba, gyilkolásba tud vezetni minden rutinírt patkányfogó. Ha győzöl, akkor tied az éljen-vihar, a rang, a dicsőség, amelyet az isteni nép ad. És ha legyőznek, akkor tied az áruló stig-mája, vagy az akasztófa, mellyel majd ugyanezek ajándékoznak meg. Ilyen népnek a vezére akarsz te lenni, te szerencsétlen, árva katona?

A gyertyák meglöbögtek s Görgey Arthur újra az órára nézett:

— A népek részére is eljön a próbatétel ideje, mikor folyammá áradnak a millió vízcseppek. A népnek is elérkezik az óra, amikor vérrrel és halállal fel kell kapaszkodnia a nemzeté válás szent magasságába: Buda ormára, vagy Branyiszko csúcsára. És a próbatétel, most elkövetkezett.

Flórián kissé sápadtan kérdezte:

— Te Branyiszkon akarsz áttörni?

A tábornok mosolygott:

— Ne haragudj, hadititkot nem bízik a herceg őkegyelmességére.

— Akkor hát mit mondjak neki? — kérdezte zavartan Flórián.

— Talán mond azt, amit az arénák gladiátorjai mondtak: „Ave Caesar”. De ha ma reggel jó hírt hoz Guyon futárja, kiporolom a bugyogódat, — a csatamezőn!

* * *

Flórián elment. Helyette néhány óra mulva megint csak Bayer állott a küszöbön.

— Tábornok úr! A futár — Guyontól.

Borostás arcú ifjú honvéd-hadnagy robbant be a szobába. Tisztelgett. Aztán olyan ragyogó arccal nyujtotta át a pecsétes írást, hogy Görgeynek tulajdonképpen el sem kellett volna már olvasnia. A hadnagy arca fényesebben beszélt, mint a száraz jelentés, mely azt mondta:

A branyiszközi hágót rohammal bevettük. Az út szabad Kassa és Debrecen felé.

A tábornok összehajtott a írást s csak úgy melleleg szólt oda Bayernek:

— Riadó! — A hadtest többi része is azonnal megindul — Debrecen felé.

Bayer eltűnt. A hadnagy borostásan és piszkosan még mindig ott állt a tábornok előtt. Görgey megsímogatta a tekintetével.

— Most pedig, mondja hadnagy úr, hogy verekedtek?

— Elöl a pater ment. Erdősi Imre főtisztelendő. Mellette kivont karddal Guyon. És utána — bocsánat — mint a veszekedett ördögök a

két tót zászlóalj, a hajdusági fiúk, a bonyhádi svábok. A fehér kabátosok ágyúval lőttek, de a páter magasabbra emelte a keresztet, Guyon a kardot. Alázattal jelentem, én nem tudom, hogy volt. De egyszer csak ott voltunk a Branyiszko ormán.

A tábornok egy pillanatig még nézte a holtfáradt hadnagyot, aki szinte szédelgett az álmodástól.

— És te mi voltál, fiam, a polgári életben? — kérdezte Görgey.

— Alázattal jelentem, debreceni teológus diák! — Az öreg kolégyomban.

A tábornok belenézett a kandalló tűzébe.

— Igen! — mondta. — A népből újra nemzet lett. Most már van miért meghalnunk és élnünk!

Kint a februári téli ködben pedig riadót sikoltott a kürt.

KARÁCSONY KOLOZSVÁROTT

Az erdélyi estében úgy ragyogtak a csillagok, mintha puccasztával fényesítették volna ki őket az ég angyalai. A jéggé fagyott országúton azonban ott vonult a sereg. Elöl egy kis szürke öregúr ült, vagy inkább gubbasztott a nyeregben. A csillagok is inkább nézték volna valami bokrétás kalapot viselő kaszinói polgárnak, mint hadvezérnek. Még azt sem értette, amit az utána menetelő zászlóaljok énekeltek. — Pedig hát karácsony éjszakáján nem az angyalok kara hozsannázott most, hanem az apahidai országúton ifjú katonák, öreg legények olykor borízú hangja zengte az égig:

*Édes hazánkért hősi vérünk,
Ontsuk, hullassuk, nagybátran,
Míg élünk!*

Hát ez bizony kicsit másként hangzott, mint a „mennyből az angyal”. De az ifjú, nyurga őrnagy, aki ott lovagolt az öregúr mögött, úgy érezte, hogy mégis az angyalok jöttek le a mennyországból, csak éppen honvéd ruhát öltöttek. — A költő sok mindent álmodik s ezért valahogy úgy látta, hogy az öregúr nem is ember tulajdonképpen, hanem valami földreszállott csillag. S már motoszkált is a fejében a vers: Osztrolenka véres csillagáról.

A tábornok azonban most egy kurta mozdulattal maga mellé intette az adjutánst:

— Mon fils! — Mondja meg Czecz ezredesnek, hogy ebben a faluban két óra pihenő. A legénységnek enni is kell, nem csak énekelni! Önt meg odavárom a vendégfogadóba.

Az őrnagy hátralovagolt, s mire tíz perc múlva visszatért a fogadóba, a tábornok már ott ült a rozszant asztalnál. Előtte ón-kancsó állott és prüszkölt, valamint lengyelül káromkodott.

— Diable! — Pokolba ezzel a magyar teával! Hiszen ez meleg bor. Méghozzá megborsolták, meg is paprikázták az átkozottak.

Az adjutáns elmosolyodott:

— No, akkor üljön le és igya meg maga. Ezt a nektárt nem öreg katonáknak, hanem szeleburdi ifjú költőknek találták fel, — zsörtöldött tovább.

A katonás hangulat most kicsit megenyhült. Az adjutáns kitöltött még egy nagy pohár meleg bort a tábornoknak, majd meg magának. A tábornok most már egész vígan megitta a párolgó italt, de még mindig csóválta a fejét:

— Higyje el, — mon fils — nem megy ki fejemből az a huszár-század. Megszöktek volna? Az egyszerűen lehetetlen! Elvégre magyarok. Különben is úgy verekedtek Dész környékén, mint az ördögök.

— Én valami rosszabbtól tartok! — felelt az őrnagy. — Az a lányosképi főhadnagy túlságosan tejfeles-szájú volt. Valami kalandba keveredett és magával rántotta a századát is. Vagy talán az a császári Urbán csípte el őket, amikor csapataival Bánffyhunad felől jövet átlopakodott itt előlünk, a Szamos völgyén át. Elszelelt a fickó, de Mikes ezredes utánuk eredt. Ha fogságba esett a század, tőle majd megtudjuk.

— Meglátjuk! — mondta az öreg. — Legfeljebb főbelövetem, noha karácsony éjszakája van... Egy pillanatig csend volt. — Karácsony van Csensztohovában is, — sóhajtott Bem apó.

Az adjutáns felfigyelt. Ismerte a kis, száraz öregnek ezeket a ritka pillanatait, amelyekben gondolataiban odahaza járt, vagy szakadozva beszélni kezdett az emlékeiről. Napoleonról, akit fiatal korában látott s akiről azt hitték, hogy elhozta a szabadságot és nem hozott semmit. Osztrolenkáról, ahol az ulánusok lovasrohammal foglalták el az orosz ágyúkat és ahol a tüzelő nemzetőrök sorai előtt olyan halomban volt a sokszáz muszka hullá, hogy átmászni se igen lehet rajta. És Csensztohováról, ahol örökké szálltak a fekete Mária előtt az égbe az imádságok és hulltak a könnyek a szabad hazáért.

A tábornok egy kissé hamiskásan elmosolyodott, mintha megsejtette volna a másik gondolatait.

— Nem fiam! Maga most azt hiszi, hogy ki tud csinálni belőlem valami emlékezést. Azonban ezúttal szerepet cserélünk. Elvégre maga a

poéta laureatus. Hát most Ön fog nekem beszélni Erdélyről, Kolozsvárról, amely már alig egy pár órára van innen.

A költő lehajtott egy jó adag forraltbort s aztán halkán kezdte a francia beszédet.

— Csensztohova vagy Kolozsvár! Valamennyi szent hely, ahol a szabadságért imádkoznak, vagy harcolnak érte.

S az alföldi széles rónaság szilaj költőjének szavain keresztül most a vén katona előtt megnyílt a hegyek, a havasok meleg lírája. A fadóntó székelyek dalát hallotta belőle, vagy a fonóbeli lányok énekét, olykor meg azt a rettenetes muzsikát, mikor a Szibériába hurcolt lengyel vagy a Jedikulába vitt magyar lábán megcsördül a lánc. Olykor az átkot, mit a pártos magyar mond egymás fejére. De költő hangjából, mint a láva, mégis csak az erdélyi szabadság örök tüze folyt feléje, Bocskay, Bethlen protestáns zsolozsmája zúgott a szélben és talán Rákóczi indulóját huzta a karácsonyi éjben Czinka Panna. S mögötte ott álltak a könyvtárak, a vén kollégiumok, Apáczai Cseri uram tinta kalamarisai és sajtoló gépek, amelyeket valahonnan Németalföldről hozott el a vén székely könyvnyomtató. Talán éppen ezen a dési úton csattogott Báthory lovasainak patája, mikor elindult, hogy a lengyelek királya legyen. S bizonyára járt itt az öreg Hunyadi, és valahol tovább, a Királyhágó rengetegeiben vadászott Mátyás. Mert mindenki innen indult vagy idetért meg szabadságért harcolni, szabadságot védeni, vagy katonát állítani, ha ott túl a hegyeken már kifogyott a vér, elolvadt a sereg.

— Mon père! Higyje el, Erdély nélkül nincs Magyarország. Nincs szabadság. És mi eljövünk ezért a szent földért véresen, rongyosan, vagy győzelmesen, mint Ön. Jövünk fiatalon, vagy rokkantan, nehogy anélkül haljunk meg, hogy meglássuk a szabadság ígért-földjét — Erdélyt! Kolozsvárt...

— De vajjon így hiszi ezt minden ember? Az egész nép, vagy csak a költő? — kérdezte a tábornok. Csak Kossuth úr, meg Petőfi Sándor, vagy minden magyar?

A költő felelet helyett megint mesélni kezdett:

— Mikor még Nagylétán etabliroztunk, egy lány jelent meg a verbunkos századosnál. Szőke volt. A szeme meg olyan kék, mint a ne-felejts virág. Aztán a lány elmondta, hogy innen jön Kolozsvárról, megszökött az apai háztól s azt kéri, hogy vegyünk fel honvéd-huszárnak.

— Megbolondult?

— Ezt kérdeztem én is. De azt mondta, hogy egyáltalán nem ment el az esze. Csupán ketten voltak testvérek. Ő meg a bátyja, aki a császáriaknál szolgált, mint huszár főhadnagy. S mikor kitört a harc, áment az osztrák oldalra, Jablonszkyhoz. Otthagytá a századát, amely

most az erdélyi seregben küzd. Mire a huga azt felelte, hogy ha a férfiak otthagyják a szabadság zászlaját, akkor menni kell az asszonyoknak, a lányoknak. Ő nem akarja viselni a szégyent, hogy legyen a családban valaki, éppen az édes bátyja, aki a magyar szabadság ellen harcol a császári oldalon. Akkor hát ő áll be katonának.

— Mi volt? Polgárlány, grófkisasszony!, — mordult fel a tábornok.

— Soha nem akarta megmondani. Pedig a verbunkos százados hozám küldötte, hogy beszéljek a fejével. Akkor aztán még nagyobb lett a baj. — Mikor megtudta, hogy ki vagyok, kigyúlt a nefelejtsszínű szempár s azt mondta, hogy most már korbáccsal sem verem ki a seregből. Jön utánam markotányosnőnek, szolgáló leánynak...

— Vagy akár muzsának! — mormogott az öreg úr.

— Nem! Mikor Júliáról kezdtem beszélni neki, kihullott a szeméből egy könnyecsepp s azt mondta, megy másik századhoz, másik toborzóhoz, de nem nyugszik addig, amíg vagy kisdobosként, vagy közhuszárként el nem esik valami rohamban.

— No és mi lett vele?

— Tábornok úr maga mellé rendelt s azóta nem hallottam róla — felelte a költő. — Az öregúrnak csak az tűnt fel, hogy az adjutáns, szokása ellenére, nem néz a szemébe, hanem elfordítja a tekintetét, úgy mintha a meleg bor alját vizsgálgatná. S a csillogó medgyesi bor tükrén megjelent előtte a lány képe. Mintha nagyon mélyből, nagyon messziről világított volna a szempár. S a hangját hallotta, amint azt mondja:

— Igen! Egy huszárszázad élén, az áruló testvér helyett. Én, én akarok ott lenni elsőnek, mikor Kolozsvár fölött kigyul a szabadság csillaga.

A karácsonyi éjszakában fegyverzaj, majd egy-két eltévedt lövés hangzott a falu széle felől.

Bem apó felugrott.

— Hát ez mi? — kérdezte haragosan. — Nézzen utána mon fi! —

Az adjutáns csak úgy kard és csákó nélkül kirohant a csillagos éjszakába, ahol egy nagybajuszú kapitány a szent estéhez nem nagyon illő baritonral rángatta le az égből a csillagokat, négy-öt huszár fejére.

— A ma született kis Jézus pofozza fel ezt a sok fegyelmetlen pernahájdert! Hát még mindig nem tudjátok, hol a harmadik század?

— Alássan jelentem... kezdte volna egy vágott arcú hadnagy.

— Azt mondja meg nekem, hol a harmadik század!

— Alássan jelentem — Kolozsváron! — nyögte sugárzó arccal a hadnagy.

— Megőrült? — Hát Jablonczky záróvonala? A császáriak? A két zászlóaljnyi román népfőikelés?

— Mikor a főhadnagy úr rohamot vezényelt Apahida tövében...

— Rohamot? — Parancs ellenére? Egy század huszárral?

— Akkor előbb a kaszás rumunyok futottak meg, aztán a drago nyosok kezdtek hátrálni. Egyszóval — alássan jelentem — a harmadik század már bent van a város szívében. Kolozsváron szólnak a harangok és a házak ablakaiban lobognak a gyertyák...

— És hol van az az átkozott főhadnagy? Kettéharagom! Főbe lövetem! — ordított tovább a nagybajuszú kapitány.

Közben a katonák sora szétnyílt s csakhamar ott állt mellettük a tábornok aki már nem tudta visszavárni az adjutánsát. Ugyanekkor két huszár a főhadnagyot támogatta elő. Mellén hatalmas vérfolt éktelenkedett. Valahol a szíve táján kapta az osztrák karabélylövést.

— Főhadnagy úr! Mit csinált maga? — ordította rossz magyarsággal a tábornok.

A téli éjszakában most kigyúlt a nefelejcskéek szempár. A karcsú főhadnagy utolsó erejével kihúzta magát. Sápadt volt, vagy inkább hófehér, mint az erdélyi hegyeken a hó.

— Tábornok úrnak... alázattal jelentem... szabad... szabad az út Kolozsvár felé!

Bem apó mondani akart valamit, de abban a pillanatban a főhadnagy megtántorodott s mielőtt a két huszár utána kaphatott volna, elvágódott a ropogós havon. Amint zuhant, fejéről lehullott a lakkos huszár-csákó. Lobogó szőke haja, mint az arany folyt szét a behavazott földön.

— Ūristen! — kiáltott fel Petőfi. — De hisz a főhadnagy az a lány... tábornok uram... az a lány...

— Aki meghal az áruló testvér helyett! — bólintott a tábornok. A kék szempár mégegyszer rámosolygott az őrnagyra. Aztán a huszár-kisasszony már nem mozdult többet.

A karácsonyi éjszakában, ott Kolozsvár előtt pedig most már valóban az égi angyalok dalolták a kis holttest fölött:

„Békesség! Békesség! Földön az embernek!

ÖRÖK FÉNY

A debreceni városháza kapujában fekete ruhás fekete fejkendős paraszt néni pörölt az őrtálló honvéddel:

— Hát osztig olyat már ne mondjon nekem, lelkem, hogy ippensíggel csak engem ne eresztenének fel hozzá.

— Legyík belátással, kedves, ides néném. Papír nélkül én nem engedem be ide a mennybéli jószágos Atyaúristent, de még a római pápát sem.

A szóváltásra a kapualjból fiatal, vörös sipkás főhadnagy került elő. A kapuórség parancsnoka.

— Mi baj van itt? — kérdezte a honvédet.

— Tisztelettel jelentem, a nénémasszony fel akar menni az elnök úrhoz, de nincs nála semmiféle passz!

— Kedves lelkem, — mondta jószágon a főhadnagy — az elnök úr a haza dolgaival van elfoglalva. Ott vannak nála a püspökök, a honatyák. Hát ilyen időkben nem mehet hozzá senki. Ennek a honvédek igaza volt: — a római pápa őszentsége sem jöhet be. Fontos döntésekről tanácskoznak odafent.

— De bizony, — mondta nagy büszkén az anyóka — hogy én nélkülem ma nem lenne itt semmiféle tanácskozás. Hiszen azt, akit ma körülvesznek az országrendek, én babusgattam, én szoptattam, ápoltam, neveltem. Mert úgy tudja meg főhadnagy fiam, hogy én a Kossuth Lajos dajkája vagyok, oszt' egyenesen Monokról jövök!

— Hú, azt a kacifántos nemjóját! Akkor mégis csak számár voltál honvéd, — mordult fel a főhadnagy.

— Hiszen, ha nem mondta előbb, — tisztelettel jelentem, — én sem tudhattam.

— Na, jól van! — mosolyodott el a vörös sipkás, aztán szelíd-dalisan karonfogta az öreg paraszt-anyókat. Úgy mintha a saját édes-anya lenne.

— Jöjjön, jöjjön kedves néném! Majd én elintézem a passzt és azonnal jelentem, hogy ki van itt Monokról.

Az anyóka elpityeredett egy kicsinység.

— Mondják csak annyit, hogy Erdöss Mári néni Monokról. Aztán a Lajcsi fogja tudni a többit. Jaj, Úristenem — ütött a szájára — én még mindig azt mondom, hogy Lajcsi. Pedig ma már nem az én kis pulyám, hanem az ország lelke, magyarok vezérlő csillaga. Oszt én nem akarok ám tőle semmit. Csak hoztam neki egy fehér, káposztalevelen süített cipót, egy kis otthoni bort, na meg egy kevéske száraz kolbászt. Hátha jól esik a lelkemnek!?

A főhadnagy bevezette az egyik kis szobába Erdöss Mári nénit, aztán tiszteletteljesen megkopogtatta a debreceni városháza emeletének negyedik szobája ajtaját.

— Mit kíván főhadnagy úr? — kérdezte a férfi, aki dühösen feltepte az ajtót. — Nem megmondtam, hogy nem állok senki rendelkezésére, míg be nem fejeződik a tanácskozás!

— Alázattal kérem elnök úr bocsánatát. Nem a muszka cár van itt, hanem Monokról Erdöss Mári néni.

— A dajkám? — riadt fel Kossuth. — Fiam, lássa el minden jóval, ültesse le, babusgassa egy kicsinység. Mondja meg neki, hogy pár perc, pár óra, de mihamar jövök. Csak menjenek le a nyakamról, végre ezek az urak.

> + <

Mári néni hát ült, ült az alájatolt bársonyszéken, míg bent tombolt az urak vitája.

— Itt a Görgey levele! — mondta Szemere, — Ön megígérte neki öt nap előtt Gödöllőn, hogy nem fog detronizálni.

— Kossuth fel-alá járkált a kis szobában, amelynek sarkában nagy vaspántos láda állott.

— A katonák most győztek. Hát megnőtt a szarvuk. Mikor ott ültünk Görgeyvel a Grassalkovich kastélyban, még égett az isaszegi erdő. Füstjét, pernyéjét, oda hordta a szél... A levegőben még ott volt a vérszag, a szabadságért hullott honvédek vérének gyújtogató tüze, az isaszegi erdő fainak vészes ropogása, amely a győzelem örületében kiálltotta égére: el ezzel a bűnös, áruló dinasztáival!

Horváth Mihály, a tudós püspök szembe nézett Kossuthal.

— Elnök úr tudja, hogy én melyik oldalon állok. Nekem sem ingem, sem reverendám nem jelentik ezek a Hámok, Szcytovszkyak. Ha a primás úr a császáráért imádkozik, nekem szabad Jézus Úr nevében a fajtámért imádkozni. Engem még az sem érdekel, hogy mit mondtak a katonák, a tiszt urak...

— Gödöllőn Görgey a váci kiáltványt tette elébem s azt mondta, hogy ha a tisztikar alól kihúzzák a törvényes alapot, akkor akár egyetlen zászlóaljjal szétvereti ezt a debreceni gyülekezetet.

— Azonban — Görgey, — szólalt meg Szemere Bertalan, — ahogy én tudom, mondott valami mást is.

— Igen! Azt mondta, hogy ha mi a március 4-iki oktrojált alkotmányra a trónfosztással felelünk, akkor életbe lép a Szent Szövetség titkos záradéka. Akkor a cár kozákjai fogják eltiporni a honvédsereget. Akkor a royalista angolok nem fognak szóba állni velünk, a reakciós Bourbonok mégkevésbé. És azt kérdezte: mit tehet pár százezer kozák ellen Karl Marx? Talán írhat pár fulmináns cikket a Neue Rheinische Merkurban.

— En azt hiszem — replikázott Szemere, — hogy ezúttal a katonáknak mégis igazuk volt. A stratégiát és a taktikát mégis ők ismerik jobban, mint mi prókátorok.

— De a nemzet lelkét én ismerem! — lángolt fel Kossuth hangja. Jobban ismerem, mint a schwarz-gelb tiszték. Erről meggyőződhet az én Szemere barátom épp úgy, mint az én két szeretett püspök atyám, Hegymegi Kis Áron és Horváth Mihály. Mert egy nemzet élete, csapott az asztalra Kossuth ökle, — nemcsak matematikából áll, nemcsak taktikából és stratégiából, hanem becsületből is. Hűségből és méltóságból. Hát ha titkos ülés nem is fogadta el délután a javaslatot, akkor én most tovább megyek egy lépéssel. Holnap délből nemcsak a trónfosztást kiáltjuk ki, hanem talán a köztársaságot is.

— Szóval ön, — kérdezte Szemere — most a flamingókat, a Madarászokat, a vörösöket akarja segítségül hívni?

— Vagy a békepártot? — mordult fel Hegymegi Kiss Áron püspök. — Akkor én beszégeztetem holnap reggel a Nagytemplom kapuját!

En a magyar népet akarom megkérdezni, hogy legyen? Mi történjék? Verjük-e le a címerről a koronát? Legyünk köztársaság? Maradjunk királyság? — Vagy csak később döntsünk afelől?

— Jó, de mikor harctér az ország, hol van a magyar nép? Hogyan tud szólni? Kossuth Lajos az ajtóra nézett:

— Urak! — mondta, — a magyar nép kint ül az előszobában. Vár. Várakozik. Engedjék, hogy bebocsássam ide.

> + <

A tölgyfaajtó kinyílt. Maga az elnök nyitotta ki. Aztán lassan belépett rajta Erdöss Mári néni.

— Mári néni! Kedvesem! Hát hogy kerül maga ide? — ölelte át az öreg asszonyt az elnök.

— Hát Lajoskám! — jaj Istenem, — nem tudom, hogy miként tiszteljelek. Nagyságos úr vagy, méltóságos, kegyelmes, talán felséges is?...

— Mindig csak az a Lajcsi fiú Monokról, aki kied szoknyájába ragózkodtam, midőn járnai tanultam. Csak hát arra lennék kíváncsi, mi szél hozta erre édes Mári néném? Ezek az urak — mutatott az alkony homályába szótt férfiakra — barátaim. Szólhat előttük úgy, mintha otthon volnánk Monokon, a régi kúriában. Hogy került ide? Hogyan jutottam eszébe?

A fejkendő nénikét lenyomta egy karosszékbe, épp a püspök úr mellé.

— Hát én csak azért jövök édes gyermekem, hogy hozzak egy kis hazait.

Mári néni a négyfültre kötött szakajtó keszkenőből kibontotta a maga kis kincseit. — Ragyogott a szeme.

— Ihol van egy kis száraz-kolbász, még a tavalyi disznóölésből, egy fehér cipó, amit káposztalevélen sütöttem a búbos kemencében. Hát persze, persze, hogy tavalyi káposzta. Még az új levele nem zöldellett ki eléggé. Aztán itt van egy butélia, — pakolta az asztalra, — ötven esztendő monoki bort rejt. Vigye el a rossz, hogy útközben letört róla a viasz. Csak hát az nem tetszett nekem, hogy, midőn idejöttem, a kapunál nem akart béereszteni a strázsa. Pedig hát ilyen háborús világban még tán terád is ráfér egy kis monoki cipó?!

Hát aztán, mi ujság otthon? — Hozott-e hírt? Üzenetet? — kérdezte Kossuth.

— Azt is! — mosolygott Mári néni. — Egy nótát hoztam a butélia mellé.

— Nótát? — mosolygott Horváth püspök.

— Igen! Mert ott Monokon, meg a zempléni szőlő hegyekben ma is énekelnek a lányok, asszonyok, a fiatal surmók. Azt éneklük.

*Harcolatok, ti magyar jobbágyok,
Kossuth Lajos lesz a ti királytok.*

A debreceni városháza szobájában mélységes csend lett. — Az urak egymásra néztek, aztán Kossuthra, majd meg Mári nénire. Az urak szívében felködlött a gyanú. Vajjon nem Terézia akarja-e a holnapi trónfosztást? Vajjon csakugyan igaz lenne a mende-monda, hogy az elnök akarja fejére tenni a koronát? Különbön miért is járatná a hétéves Lajkót, meg a kilenc éves Ferkót a honvéd-vadászok fehér egyenruhájában. Vajjon nem azért hívták ide Mári nénit, hogy segítsen elhíttetni a nagy varázslatot?

Mári néni azonban lerakván kincseit, szíves szóval kínálta az urakat:

— No, csak nem vetik meg ezt a cipót, meg ezt a jó száraz-kolbászt, a disznósajtot, meg a monoki bort? Jó szívvel hoztam, jó lélekkel adtam.

Az urak hallgattak. Mári néni azonban úgy tett, mintha otthon volt volna a monoki kúrián, úgy negyven év előtt. Kíváncsiskodott egy kicsit, miként az öregasszonyok, hú cselédek szoktak turkálni az ott-honi fiókokban, sublótokban.

— Aztán mond, fiam, — kérdezte csendesen — mi van ebben a ménkü nagy vaspántosládában.

— Magyarország szépséges koronája, Mári néném! — mondta rá illetődötten Kossuth.

Nagy-nagy, mély sóhaj és kívánság szállt fel a paraszti szívből.

— Láthatnám-e vajjon? — Elmondhatnám-e a monokiaknak, hogy láttam... hogy meg van? Tehetnék-e tanubizonyságot az Ūristen előtt?

Kossuth Lajos, most felsegítette a városháza molyos karosszékéből a paraszt nénikét.

— Álljon fel, kedvesem! És álljanak fel az urak is. A koronaőr urak nem jöttek el ide Debrecenbe. Hát ennek a ládának kulcsait én őröm most.

Benyult a dolmánya zsebébe, aztán sokáig matatott a zárban, majd egyszer csak felemelte a láda tetejét. S most mindenki úgy érezte, hogy a szoba megtelt fényességgel. Valami titokzatos égi sugárzás áradt szét a szíveken, lelkeken. Erdőss Mária néni meg odatérdelt a vaspántos láda elé, hányván magára a keresztet és mormolván a Miatyánkot. Mikor befejezte és felállt, szembenézett az elnökkel:

— Te akarod hát a fejedre tenni? — kérdezte.

— Soha! — de soha, Mária néném.

— Akkor hát mégis igazuk van azoknak, akik azt suttogják Monokon, hogy megcsalod a jobbágyt. Nem akarsz a nép királya lenni. Akkor hiába éneklük azt a dalt, hogy Kossuth Lajos lesz a ti királytok.

Kossuth most megfogta az öreg paraszt asszony ráncos, bütykös kezét.

— Hogy magyarazzam meg ezt magának, édes Mária néném? — kérdezte, miközben tulajdonképpen az uraknak beszélt. — Mit gondol: hány millió és millió arany szemcséje van Szent István koronájának?

— Azt csak a felséges Atyaúrsten tudhatja! — suttogta Mária néni.

— Pontosan annyi arany szemcséje van, ahány magyar él a világon. A Habsburg császár fejéről én holnap leveretem ezt a koronát. Eb ura fakó! Nekünk nem királyunk többé! De soha és soha nem teszem a magam, vagy más fejére. Mert a korona nem a király és nem a királyé! A korona a magyar nép. Őt, vagy majd tíz millió arany szemcséje, amelyet isteni rendelés olvasztott egyetlen aranydarabbá. Igen, urak! A korona nemcsak a nagyúr, az áruló pispek, hanem a magyar nép minden fia, az ország minden röge, minden nemzetisége: magyar, román, német, tót, horvát, bunyevác szent olvadéka. A királyok meghalnak, a trónok ledőlnek, világok megváltoznak, de az aranyolvadék, amelyet nem éríthet az én hitvány kezem, — édes Mária néném!

Mária néni bólintott fekete fejkendő fejével.

— Értem, megértettem, fiam. Így mesélem el majd Monokon. Csak azt mondd meg még nekem, hogy ha ez a korona a magyar nép, mi lesz azokkal, akik meghalnak a hazáért. Két unokám, fiam esett el, — mit még nem mondhattam el eddig, — Móránál, Szenttamásnál, meg Ozoránál. A Te neveddel haltak meg, Lajos, — a magyar szabadságért. Vajjon, három arany szemcsével kevesebb-e most az ország koronája?

Az áprilisi alkony sötétedésre ért és akik ott voltak, mégis úgy látták, hogy a városháza kisszobája, valami égi fényességgel telik meg.

— Nem Mária néném! Nem lőn kevesebb. Csak ez a fényesség lett nagyobb. A koronának fénye. Mert ezt a fényességet, ezt a világossá-

got nem a király személye, a nagyurak pompája adja néki, hanem azoknak a lelke, akik halni mertek a hazáért és a szabadságért. S ha nem érinti soha királyok fejét, akkor is ez marad; — a magyar nép, az olvasztott arany, amelynek fénye soha sem homályosul el, amíg az arany szemcséje fénné érik, amíg lesznek hősök, akik meghalnak a magyar szabadságért. — Érti-e Mária néném? Nem akkor halunk meg, — mikor a királyt leütjük a trónról, hanem akkor, midőn megtagadjuk ezt a koronát. A népet... Az országot...

> + <

Az öreg jobbágy-asszony újra ott térdelt a Fényesség előtt. Szeméből patakzott a könny, mert most érezte, hogy ő is része az arany szemeknek és a világosságban az ő fia és két unokája is fényesedik. Örökön örökök.

Másnap délelőtt a nagytemplomban kimondatott a trónfosztás és Kossuth az ország kormányzója lett.

De a Fény megmaradt. Talán csak most bujt el a rabszolgaság véres árnyéka elől. De egyszer csak előkerül és hazatér, hogy így világíthasson időtlen időig.

A KÖLTŐ ÉS A HALÁL

A kis parasztház gerendásmennyezetű szobájában csak ketten maradtak együtt. A tábornok és a hadsegéd.

— No, mon fils! — szólalt meg franciául az öreg úr, aki inkább látszott valami felemás civilnek, mint katonának. — A futár elvitte a leveledet Juliette-nek.

A fiatal őrnagy sötét szeme felragyogott, mint a júliusi csillag a segesvári éjszaka fölött.

— Merci, mon général! — Nagyon köszönöm, mert ez a levél rendkívül fontos. Nem tudom ugyan, hogyan jut Júliához Pestre, de meg kellett írnom. Okvetlenül!

A tábornok hamiskásan mosolygott.

— Tudom, fiam. A fiatal házások és szerelmesek levelei kedvesek Marsnak is. Különösképp, ha egy szép szerelmes vers is mellékelve van hozzájuk.

A fiatal őrnagy tiszta arca sötét-komorrrá vált.

— Nem! A verset már megírtam korábban. A címe az volt: Szeptember végén. A mostani csupán búcsúlevél volt.

Az öreg úr odaült Csorba András telkes gazduram rozzant asztalához, melyen egy butéliában még ott aranylott némi medgyesi rizling. Ránézett az üveg jócskán megfogyatkozott tartalmára, majd a fiatalember szemébe nézett. Amaz hangosan felcacagott.

— Nem! Nem! Ön tudja, mióta ez a háború tart, színjőzön vagyok.

— Látom! De akkor mi van veled, kedves jó fiam? Halálsejtelmek? Búcsúlevél?

A költő végigsimította a haját, melyből néhány fürt odahullt a magas homlokra. Szeme most a segesvári éjszaka sötétjén s Csorba gazda homályos ablaküvegén át a messzibe nézett. Talán a csillagok mélyé, vagy az ég közepe nyílt meg előtte.

— Talán csak annyi az egész, hogy éjszaka álmodtam. És álmomban láttam az angyalt.

— Miféle angyal volt? A szabadságé? — tündődött az öreg úr.

— Nem! A halálé! — mondta az őrnagy. — Méltóságteljes angyal volt, aki pálmaággal vagy egyenes karddal áll a halottak lelke mellett, míg bekíséri őket a mennyországba azon a fényes kapun. Ez az angyal, én úgy hiszem, csak azoknak jelenik meg előre, akik meghalnak a szabadságért. Nos, az angyal azt mondta álmomban: Készülj fel, Sándor! Most te következél! Holnap pedig, úgy tudom, újra megütközünk az oroszokkal. — A kis-öreget elfutotta a pulykaméreg. Beleborzolt a szakállába s az asztalra csapott az ott fekvő térképtáskával. Majd pedig — mint mikor nagyon haragos volt — magyarul kezdett káromkodni. Persze egy kis lengyeles mellékízzel.

— Kuttya, aki megteremtettél! Azon a hét kuttyafáját!

— Aztán franciául folytatta újból. — Csak átkozott örültekkel, költőkkel, képzelgőkkel ne lenne dolga az embernek. Mit gondol maga, szerencsétlen fiatalember? Azt hiszi, hogy magának joga van meghalni? Itt meghalhat muszka, magyar, osztrák. Legelsősorban meghalhatok én, aki már öreg vagyok és eszi a testem a köszvény. De maga? Maga őrnagy úr, ne próbáljon itt meghalni! Mert vegye tudomásul, hogy azzal a pálmaágas arkangyallal együtt magát is lovaglóstorral kergetem ki a csatatérről, ha nem vigyáz magára.

Az öreg úr felugrott. A lovaglóstor ólmos gombjával nagyot csapott az asztal súrolt deszkájára.

— Mindenki meghalhat! — morogta, mint egy haragos, vén medve, de aztán felsugárzott a szeme s olyanná vált mintha egy kedves, zsörtölődő édesapa mosolyogna ki a szíve közepéből. — Csak te nem halhatsz meg, mon fiam. Petőfi Sándornak nem szabad meghalnia.

— Holnap ütközet lesz, — mondta nyugodtan a költő — a muszka támadni fog s miután a túlerő tiszteres, nekünk nem igen van más választásunk, mint a halál. Ezt látta az angyal. Ezért jött el. És innen megfuthat mindenki. Csak nekem nem lehet.

— Nem lehet? Nem szabad? — futotta el Bemét a sáfrányszínű mérég. — Hát ki parancsol itt? Ki az erdélyi hadsereg főparancsnoka? Valami tintásujjú pennarágó, vagy én?

Az öreg visszaiült az asztalhoz, belevágta a lúdtollat a hordozható tábori kalamárisba.

— Hát akkor én most megparancsolom Önnek, hogy innen azonnal kotródjék. Egy óra múlva Ön nyergeltet. Elmegy Dembinszkyhez, aki valahol Temesvár körül etablirozik.

A tábornok már kezdte is az írást. Kint a júliusvégi éjszakában huszárló nyerített s félkörben lobogtak a honvédek tábortüzei. Olykor megremegett a föld, midőn a tüzérek battériái vonultak a keskeny úton a hajnalra kijelölt állások felé. A költő azonban gyöngéden megfogta a pennát tartó kezét.

— Mon père! — Bocsásson meg nekem, ha kérdezek valamit, mielőtt megírná a parancsot. Tulajdonképpen miért harcol Ön olyan régen az oroszok ellen?

— Azért fiam, — enyhült meg a tábornok hangja — mert nincs más választás. Ismerem őket. Nem rossz emberek. De úgy árad belőlük a szolgaság és tyrannizmus, mint az el nem temetett hullából a pestis. Tulajdonképpen maguk sem tehetnek róla. Nem! Én nem hibáztatom magát a cárt sem. Művelt, kitűnő ember, de a szolgák fejedelme és önmaga a szolgaság első, felkent főszolgája. Velük nem lehet békésen élni, mert szolgájuk lesz. Velük nem lehet egy tálból levest kanalazni, mert a szolgaságot nyeled le és a zsarnokság égeti vörösré a gégedet. Nem lehet inni a vodkájukból, mert nem a szesz, hanem a szolgaság mérge részegít meg. Érted ezt, fiam? Velük csak harcolni lehet. Meghalni, vagy szolgává lenni!

A költőnek saját szavai kavargtak a fejében. Az éjszakába nézett újra s ha nem is látta, úgy érezte Osztrolenka véres csillaga világít most a sötétkék segesvári éjszakába, a nyihogó huszárlovak és a rőt tábortüzek fölött.

— Akkor hát — szólalt meg — Ön azt akarja, hogy szolgáljak legyek én is? Menjek el valami ürüggyel futárnak az öreg polyák Cunctátorhoz, aki elveszti a csatákat. Mikor Ön az életemet védelmezi, akkor azt akarja, hogy szolgáljak, rab, vagy szibériai deportált legyek. — Egy kicsit felvágta a fejét és hetykén mondta: — Én! Akit mégis csak úgy hív a magyar, hogy Petőfi Sándor!

Az öreg úr csonka keze elengedte a tollat s félretolva a papírt, egy kissé zavarodottan pislogott a fiatalemberre.

— Te, kedves fiam, mindig meg tudsz fogni engem, vagy a szavaimnál, vagy a szívemnél. Én azonban nem vagyok költő. Csak egy öreg rozzant katona vagyok. Azonban, ha a holnapi harc elvész, mert magam is úgy érzem, hogy az Istenen kívül már semmi sem segít, akkor van még a földkereken ország, ahol lehet szabadon élni. Lehetsz farmer Amerikában, költő Heine, vagy Bryron hazájában. Lehetsz mézeskalácsárus Sztambulban és lehetsz osztrigahalász a derék szárd király országában.

— Ön hát csak ennyire becsül engem? — lángett fel a költő szeme.

— Nem! — mondta a bölcs öreg. — Te vagy az én legkedvesebb katonám és az én legszeretettebb gyermekem. De mit ér a te népednek egy halott Petőfi? Ha kebabcsét sütsz Viddinben vagy Galatában, akkor még mindig rá fogsz érni, hogy félkezettel megírd egy verset. Ha elmegy Párizsba, akkor megtalálod Lamartinet, a költőket, a katonákat, az akadémikusokat, akik majd segítenek neked hazacsempészni egy verset, egy mesét. És talán ott lesznek a lengyeljeim is, akiknek elmondod, hogy az én táboromból jöttél s akkor majd velük együtt küldtök üzenetet haza Krakkóba, Pestre, Kolozsvárra. Egy verset talán, amitől újra remegni fognak a császárok.

Bem most már csak azt nézte, hogy miként borul árnyékba az a fényes csillagszem, amelynek oly szívesen nézett titokzatos lángjaiba és szilaj fellobbanásaiba. S ez a szempár most dacosan, majdnem haragosan nézett az öreg „mon père”-re. A keskeny, dacos száj, pedig szóra mordult.

— Költő és katona. Úgy látom, nem értjük egymást. Pedig Ön volt, aki legjobban megértett engem. Amit a költő ír, csak szó vagy talán szóvirág. Összerakni a rímet, megírni pár sort? Mindez semmi. Legjobb esetben is annyi, mint mikor a budai suszter megcsinál egy úri lovaglósizmát vagy a dámáknak egy könnyű laktopánkát. Én azonban úgy hiszem, hogy a leírt szó, az összeszedett rim mögött ott kell állnia a tettek is. Ha én harcba hívtam a nemzetemet, akkor nekem is harcolni kell. Ha én szabadságért kiáltottam fel a jobbágyokat, akkor magam nem lehetek szolgálja. Ha én azt kiáltottam el, hogy „Talpra magyar”, akkor, midőn elkövetkezik az utolsó óra, én nem mondhatom azt, hogy térdre magyar. Igen! Mon père! — akkor én nem engedhetem magam kikorbácsolni a csatatérről, mert akkor azt mondanák a későbbi nemzedékek, hogy hazugság, csalás volt mindaz, amit egy magyar penarágó írt, akit úgy hívtak: Petőfi Sándor.

A vén lengyel két könyökére támasztotta a fejét, Csorba András uram súrolt asztalán. S az adjutáns beszélt tovább.

— Mon père! Kedves atyám! Ön, amikor írja ezt a parancsot, mellyel el akar küldeni innen, többet kér, mint az életemet. Azt parancsolja, hogy az Ön jó fia tagadja meg az életét. Nyilvánítsa ki, hogy csak költő volt, aki gyáván megfutott, mikor tette került a sor. És akkor ott Halason, Kőrösön nem fognak többé elolvasni egy betűt sem abból, amit papírra vetettem. Azt fogják mondani: rongy ember, hitvány magyar volt. Ezt akarja tábornok uram?

Valahol egy takaródó-kürt sirt az éjszakában és Bem reszkető keze a papír után nyúlt, amelyre már rá volt írva: „Rendelet. Az erdélyi hadsereg főparancsnoka, Bem tábornok...” A sérült, reszketeg, öreg kéz megfogta a papír két szélét. Kettészakította. Azután újra összegyűrte s a papír csak szakadt, szakadt, míg darabkái lehulltak a földre és beteretítették Csorba uram tisztaszobájának a padlóját, amelyet éppen olyan fehérre súrolt Julis asszony, mint amilyen az asztal volt.

Aztán csak ültek szemben egymással. A költő felhajtott egy korty bort, a vén lengyel pedig újra elővette a térképet. Nézte, nézte a kartografiát, aztán polyákul mormogott valamit. Kint már csend volt. A huszárovlak nem nyerítettek és a honvédek fáradt hullaként nyúltak el a kialvó tábornok mellett. Bem egyszerre mégis felkapta a fejét. Úgy látszott, már nem érdekli többé a csatateret, mert megint magányukra terelte a szót:

— Mondd, fiam! — mit írtál Juliettnak?

— Júliának? Istenem! — sóhajtott egy rövidet. — Csak annyit, hogy én nem fogok soha meghalni s amikor a testem halott lesz, a lelkem akkor válik halhatatlanná. — A költő felkacagott. — Igen. Lehet, hogy ez nagyzási hóbot. De látja, mon général, én úgy érzem, hogy soha sem fogok meghalni. A testem itt marad valahol az erdélyi földön. A szívem elporlad valahol egy hant alatt. Aztán jön majd egy forró napsugár, amely tovább porlasztja a szíveket. Jön a fogarasi havasokról egy szél, mely tovább viszi a holt szívek porát. Talán száz-ezer, millió, vagy trilliárd porszem lesz egyetlen holt szívből. S minden ilyen porszem, a mi szíveinkből méreg lesz a zsarnok életében, a császárok italában és minden parányi porszem, amit visz a hortobágyi, vagy bugaci szél, a pokolból vagy a mennyországból, azt fogja hirdetni népemnek: én visszajövök!

Az öreg katona nézte, nézte a hadsegédjét. A szeretet, a féltés, az apai aggodás eltűnt a szívéből. Csak azt érezte, hogy valami csoda nyílt ki szemei előtt. A parasztház derengő világosságában ő is az angyalt látta. Álmodik? Hallucinál? A fiatal katona mégis olyannak tűnt fel előtte, mint valami égi lény. Talán mint maga a szabadság angyala. Miről álmodik? — kérdezte önmagától. — Júliáról? Vagy a halál halhatatlanságáról? Ebben a pillanatban messziről megdördült az ágyú-

szó. A hajnali ködön át előbb csak egy ágyú szólt. Aztán egész orosz battériák szalvéi rázták a levegőt. Kívülről lódobogás hallatszott, majd az ajtón benyomakodott a Bethlen-huszárok ősz századosa.

Jobbszárnyon támad az orosz. Az előőrsök már harcban állanak.

Bem egy pillanatig a félig megírt parancs szétszaggatott foszlányaíra nézett, aztán megérintette a félig szundikaló költő vállát.

— Akkor hát gyerünk, — mond fi! —

Az őrnagy felugrott. Szinte öntudatlanul vigyázz állásba vágta magát, majd felcsatolta a kardját. A tiszta szobában akkor már ott tolongott a Csorba család. Elsőben Julis asszony, aki úgy nézett az ifjú őrnagyra, mintha a saját édes fia lett volna.

Őrnagy úr! — szorította meg a kezét. — Aztán jöjjön vissza ám egészségesen. Mi visszavárjuk...

Petőfi megsimította a parasztasszony öszülő haját.

Julis néném! Én mindig és mindig visszajövök hozzátok... A temetőből is.

— Jaj, édes gyermekem, oszt vigyázzék magára, az életire. Meg ne haljék ott a csatában.

A költő felemelte a fejét. Mosolygott, úgy mint csak az arkangyalok tudnak mosolyogni.

— Ne féljen, Julis néném! Én nem tudok és nem fogok meghalni soha.

Aranyos András, a Bethlen-huszárok öreg strázsamestere már elővezette a két lovat. A féltényerével felsegítette Bem apót az öregebb, nyugodtabb paripa nyergébe, majd a másik, tüzeesebb mén kantárát odanyomta az őrnagy kezébe.

Segesvár felől mind hangosabb lett az ágyútűz s a júliusi hajnal könnyű ködében már látni lehetett a Czech ezredes gyalog honvédeit, amint szinte árnyékszerűen felfejlődtek hosszú csatárláncba. Két oldalt a szárnyakon a székely huszárok vágtaztak, szembe a tüzet okádó orosz ütegekkel.

A generális megsarkantyúzta a kiérdemesült paripát s kissé hátrapillantott az adjutánsra.

Mon fi! Siessünk! — mondta. — Élet, vagy halál! A makrancos mén hátul még ágaskodott egyet. De aztán az ifjú kéz megragadta a kantárt. Most már mindketten benne voltak a sima vágatában. Bem apó még egyszer hátra nézett.

— Bravo! Très bien! — mondta.

S öreg szívében valami halk sejtelem ködlött a júliusi hajnalon át. Az adjutáns, Petőfi Sándor őrnagy, nevető szemmel, lobogó hajjal, kalpag nélkül vágatva indult — a halhatatlanságba!

A kazamata vasrácsos ablakán halkan kopogott az októberi eső. A hasitékon besüvített a hideg erdélyi szél és meglobogtatta a faggyúgyertya lángját. A halálraitélt még egyszer átfutotta a levelet, amit az asszonyának írt. Egy kicsit elmosolyodott. — Mi ez? Szerelmi vallomás a halál küszöbén? Vagy szerelem, amely túléli magát az életet Túléli majd a gyermekekben, akikről a feleségének szól: „Ők az apjukat csak a Te elbeszélésedből, a Te szádból fogják megismerni és ki tudná jobban elmondani nekik, hogy az édesapjuk, — ha el is ítélték őt az emberi törvények, becsületes férfi volt, aki a meggyőződéséért halt meg”.

Még megnézte a dátumot. Arad, 1849 október 5. — Aztán behajtott a szürkés-kék borítékot. S ezzel úgy érezte, lezárta, magát az életet is. A bíró azt mondta: halál. Délután pedig hallotta, amint a várároknak sírt a fűrés, kopogott a fejsze. A hóhérok ácsolták a bitót. — Az imbolgyó gyertya-fényéből, a börtönfalon táncoló árnyakból pedig úgy érezte, ránéz most a kaszás csontvitéz. Próbálta egy kissé elemezni önmagát. Fél tőle? Nem fél? — Ismét elmosolyodott. Ismerte már ezt a vigyorgó lovagot. Mikor Isaszegnél égett az erdő és a rohamozó sorok élén a kezéből kicsapta a kardot egy kartács, akkor is így nevettek össze ketten. Ő és a Halál. Akkor az ő nevetése bizonyult erősebbnek. Most a másik fél kacagott rá diadalmasan. Valami olyasmit mondhatott: a szíved vérét nem tudtam kiontani. Hát most majd belédfojtja a hóhér a szívverésedet.

Csak ez az egyetlen gondolat fájt: kötél. Damjanich ugyan azt súgta reggel, mikor a fehérkabátos örök között együtt sétáltak a várudvaron: „Meglásd, megjön a kegyelem. Két lat por, egy lat ólom. A fiatal császár maga is katona. Nem engedheti, hogy a profós, úgy fojtsa meg a katonát, mint kutyát a sintér.”

Damjanich, ez az örök optimista ifjú hős, reménykedhet a katona-császárban, ő azonban tudta, hogy Zsófia főhercegnő, vagy környezete, még a futárt is vissza fogja tartani.

A kötél, tehát kötél marad, majd holnap reggel is, mikor a fehérkabátosok négyszöge előtt megperdül a fekete posztóval bevont dob és a katona-káplán magasra tartja a keresztet. A földi bíró ítéletét felolvassa még egyszer valaki. — De vajjon mit ítél majd az Isten, vagy a nagy belső Láthatatlan, amit emberi nyelven úgy hívnak, lelkiismeret? Vajjon nincs-e igaza a földi bírónak, aki azt mondta, megszegették az esküt, elhagyták a császár lobogóját és odaálltak a rebellis oldalra,

ahol a szabadság fényesszemű istenasszonya és egy elnyomott nép rázták láncukat? — Vajjon, és itt volt a kérdés, amely legjobban fojtogatta, — nem kellett volna abbahagyni az egész dicsszomjas lázálmot, mikor úgylátszott, hogy a katona szembe kerül az esküvel? *És vajjon kinek a katonája a katona?* A császáré, aki megtestesíti a szent birodalmat, összefogja a népek nagy együttesét és Galiciától a fényes Adriáig kaszárnyákban és iskolákban, templomokban és mezőkön jelképez valamit: hűséget, fegyelmet, jóságot, igazságot. Vagy a nép katonája a katona? Azé a népe, amely szembe került császár Őfelségével, amikor hiányolta annak jóságát, bölcsességét, igazságosságát?

És most újra látta a gömöri nemzetőröket, akik egy esztendeje mezítláb, egyszál-gatyában, egyetlen kiegyenesített kaszával jöttek el Komárom tájára, hogy odasorakozzanak a kibontott lobogó alá. Most újra hallotta Görgey Arthur, a hűséges barát hangját, amint szikrázó gúnyral és hideg dühvel sujt rá a gömöri urakra, akik egy csizmát is sajnáltak a szabadult jobbágy lábára adni. S ezek a legények, akiknek akkor még a szavát se igen értette, mégis azt mondták: maradunk őrnagy úr, mezítláb, gatyában, tél fagyában is — a magyar szabadságért. Aztán újra látta őket, Isaszegnél, Nagysallónál, mikor már barna attilában, vagy az ő vörös sipkásai között szembe énekelték a császári ágyúk torkával: „fel fel vitézek a csatára”... Szabad-e magára hagyni a Császárt? De szabad-e hát a Császárért, az esküért elhagyni ezt a Népet?

Ott a wiener-neustadti hadiiskolában neki azt tanították, hogy a katona ne politizáljon. Ha letette az esküt Császár Őfelsége szent nevére, akkor egy kötelessége van: megtartani azt a haláláig, mert az eskü a birodalom, az eskü a Császár, az eskü minden! Az eskü — a becsület. Dehát Vácott, azon a januári éjszakán, mikor a Felvidék felé fordult a VII. hadtest, épp ő, meg Arthur szövegezték a kiáltványt, — amiből olyan sok baj lett — a vörös tollasok, a debreceni prókátorok ellen. — Ők mondták meg, hogy halálig hűek az alkotmányos királyhoz, V. Ferdinándhoz, s mi közülük sincs azokhoz, akik hatalomért, politikai célokért akarják harcba küldeni a sereget.

— A katonától ne kívánja Ön, hogy a tarsolyában hordja a közjogot! — hallotta megint Görgey hangját, mikor Kossuthal vitázott a Grassalkowich kastélyban és amikor Kossuth megígérte, hogy nem mondja ki a trónfosztást. — Aztán hazament Debrecenbe és mégis belekergette a sereget a halálos dilemmába! A királyért? Vagy a debreceni prókátor urakért? Lám Asbóth, ez a száraz, merev stratégia kihúzta a nyakát a kötélből. Április 12-én otthagya a sereget. Ő nem harcolt a debreceni kormányért. Vajjon nem akkor kellett volna-e ne-

kik is félbehagyni a nagyszerű kalandot? Hiszen már készen állt a zászlóalj, amely arra lett volna hivatva, hogy szuronnyal, vagy puskatussal szétkeresse azt a debreceni gyülekezetet, amely világpolitikát álmodott ott a Nagytemplom boltívei alatt. S akkor jött Krisztina bárónő, ez a kalandos, merész dáma. Tőlt parasztlánynak öltözve állított be a hadiszállásra, úgy hogy Bayer ezredes, a vezérkari főnök csaknem kikergette. Krisztina Bécsből jött. Aztán szinte suttogva, elfulva monddta el a hírt. Három napja, hogy éjszaka a Burgból kivágtatott egy fekete hintó. Egy egész, kivont kardos huszárszázad kísérte az ifjú császárt, aki Varsóba ment, hogy segítségül hívja a cárt, a szabadság eltírására. És néhány nap múlva ott volt nyomtatásban az ő asztalán is egy vers:

*Itt a próba, az utolsó nagy próba.
Jön az orosz, itt is van már valóban?*

Hirtelen arra gondolt, vajjon mi lehetett ezzel a nyugtalan fiatalemberrel, aki őrnagyi ruhában és nyakkendő nélkül harcolt az öreg Bem mellett és aki olyan csúnyán megréfkálta az öreg bürokrata Mészáros Lázárt? — El még? Vagy a szabadság üstökösét is bezárták valami várbörtön kazamatájába?

Igen. Itt volt a nagy, a legutolsó próba. A katonák próbája. S akkor a dilemmát megint csak Görgey döntötte el.

— A 9. zászlóalj nem Debrecenbe megy, hanem az ácsi arcvonalra. Ha mi most szétverjük a debreceni prókátor urakat, akkor 9 millió hazámfia visszaszüllyed a jobbágyság jármába. A muszka szolgálja lesz, meg a császáré, a nagyuraké. Ha mi most tesszük le a fegyvert, amíg még valami remény van a tisztességes halálra, vagy a becsületes veregségre, akkor elvesztegetjük a nemzet becsületét.

— És az eskű? A császár- királynak tett eskű? — kérdezte akkor. Arthur szúrós szeme most dacosan villant feléje:

— Most a nép van veszélyben. Ez a magyar nép, amely most kezd megint nemzeté szülni. Ha mi katonák most a paragrafust csavargatjuk, akkor soha nem lesz belőle újra nemzet, hanem egy szétugrasztott szolgálhad, amelyet nyomorultul tipor el a kozák ló patkója. És a katonának van egy másik, néma esküje, amelyet nem az arcvonal előtt, nem égre emelt újjal mond el a Császárnak, Királynak, hanem magában, némán tesz, teszi annak a népek, amelybe beleszületik és amelyből vétetett. És ez a néma, hangtalan, dísztelen és kürtszó nélküli eskű az igazi, mert azt mondja: *megvédelek népem, a császár ellen, a király ellen, a hatalom ellen, a muszka és minden ellenség ellen. És nem Kossuthért, nem a vöröstollas flamingókért harcolok, hanem a nemzetért, amelynek katonája lettem.*

Mintha abból az éjszakai vitából, vagy gyötrődésből a saját hangját hallotta volna a siralomház tompa csendjén át.

— Jelen!

— De te tudod, pajtás, neked kell legjobban tudnod, hogy ez a harc reménytelen.

— Katonailag: — igen! Tízszeres túlerő ellen nem tudnak győzni a te vörössipkásaid sem. De reménytelen harc alapjában véve nincs. Talán egy katonaszív kiontott véréből ötven, száz év után ki nő egy piros pipacs-virág, amelyet sapkája mellé tűz majd az unokánk, mikor újra harcolni kell a népért, a szabadságért. Talán egy győztes, vagy vesztes csatából tanulnak majd a késő nemzedékek s azt mondják: ezek a honvédek megtették a kötelességüket a népért, hát tanuljunk tőlük, legyünk méltóak hozzájuk. És ez a sorozatos példaadás: ez maga a nemzet életének folyamatossága. Ez az örökkévalóság...

Az októberi szélroham ismét meglebegtette a gyertya lángját s valahol a messziben hajnalra kondult a torony órája.

Örökkévalóság... És most már itt van a halál, a bizonyos elmúlás. A hóhér kötele. Vagy a kivégző szakasz sortüze. Itélt a császár. De vajjon ítélt-e a nép?

Ott Világosnál mikor mégis halomba rakták a fegyvereket és a zászlókat, mikor Arthur sírva borult a lova nyakára... Árulás! — hörgött elő a Silye-huszárok torkán a vád. De ők akkor a nagy nagy mezőre néztek, ahol félelmetes négyyszögben álltak az eriváni herceg hadai. Ezred ezred mellett, ágyú ágyú mellett, kozák lovasok tízezrei szemben a rongyos, éhes honvédsereggel, amelynek tarsolyában már nem volt egy csatakezdésre elég lőszer sem. De azok a fekete sasos idegen zászlók most meghajoltak a fegyvertelen rongyosok előtt. S ők tudták, hogy a harc, ha elveszett is, nem volt reménytelen. *A népből megint nemzet lett.* Legyőzött nemzet ugyan, de nemzet, amelynek katonái előtt a magyar föld porát érintették azok a zászlók, melyek megjárták Austerlitzet és a lipcei népek csatáját is.

... Odakint reggeledett. Az elítélt mégegyszer a levélre nézett. Erzsike, a felesége, a gyermekek?! Mi lesz velük? Vajjon rájuk is lesújt majd a hatalom dühe, a császár bosszúja? Csak ők fájtak még keservesen a szívbén. Csak az fájt, hogy utoljára nem engedték hozzá az asszonyát sem. Egyébként azonban: egyéni sors — katona sors?! A lelkiismeret azt mondta, amit a katona-páter, mikor éjjél előtt meggyónt neki: „Ego te absolvo a peccatis tuis in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, — és a magyar nép nevében is, tette hozzá sűgva.

Kint a folyosó végén kulcs csikordult a zárban. Aztán fegyver csörömpölt és nehéz bakancsok dobbantak az aradi vár-kazamata kövén.

Az elítélt felállt. Kiegyenesedett és egy lépést tett az ajtó felé, ahonnan most a saját nevét hallotta:

— Gróf Leiningen Károly!

Az ajtó kicsapódott. A folyosón, a szürkületen át fáklya fény lobogott és a piros-sárga világosságban panganétek, villogtak, fehér kabátok sorfala állt a két oldalon. Most szembe fordultak, most a mellüket látta. S gróf Leiningen elmosolyodott. Isaszegre, Nagysallóra gondolt, ahol mindig csak a hátukat látta ezeknek a fehér kabátosoknak. Akkor futottak. Most álltak mereven, győzelmesen és ellenségesen. A következő pillanatban eltűnt arcáról ez a röpke gúnymosoly. A két sorfal között, szembe vele ott állt — a hóhér. Előírás szerint kezében ott volt — a kötél. Damjanichnak hát még sem lett igaza. A katonák számára nem jutott már a császár magazinjából néhány lat por, meg ólom.

A fáklyafény fellobbant. S az elítélt látta, hogy a hóhér egy pillanatra megtántorodik, hátra lép.

— Leiningen kapitány úr!

— Was ist? — hördült fel a parancsoló százados hangja.

És az elítélt most megismerte ezt a cigányképzű altisztet. Mikor Klagenfurtban állomásozott a huszáraival, ez a fickó valami rablást követett el. Leütötte a vendéglőst, el akarta venni a pénzét. Aztán mikor a kocsmáros zajt csapott, elfutott, mint a nyúl. Valószínűleg föbe lötték volna, ha ő nem igyekszik megmenteni ezt a nyomorultat. Egy ember mégis egy ember! — mondta akkor. A tömpe orrú legényt becsukták, lefokozták. De megmentette a bőrét és íme hóhér lett.

A hóhér ajka most reszketett.

— Kapitány úr... Bocsássa meg... hogy éppen én... de a parancs az parancs...

— Mehetünk! — Ich bin schon bereit! — lökte oda a szót a százados felé.

A folyosó végén a nagy vasajtó újra kinyílt a halál, de talán az örökkévalóság felé. És Leiningen ment a fehér kabátosok sorfala között. Kék szeme úgy sugárzott, mint a kiderült őszi hajnal fénye. Az egekbe látott, vagy az Igazságba. Talán magába az Isten akaratába, amely íme itt az utolsó úton mutatta meg, hogy mi a különbség a hűség és vak engedelmesség, a forma és lényeg, a nép katonája s a hatalom hóhérja között.

Vidinben ős volt. A várkastély alatt bronzarany lombokat kavart az északi szél. Megborzolta a Duna fodrait s belehasított a hazafájó szívbe. A várkapu előtt piros fezes anatóliai strázsák álltak s olykor odébb lökdösték a Dunapart felé ténfergő magyarokat.

— Mit báméskodtok? A Duna nem folyik visszafelé. S Magyarországon ma az orosz az úr.

Zólyomi főhadnagy kissé megtaszította a kávészínű törököt.

— Azanyád! Ostoba mozlímja. Tudod is te, hogy mi az a honvág.

A török persze kukkot sem értett a szóból, de annál inkább Angyalos András, a Silye huszárok öreg strázsamestere. Kicsit közelebb húzódott a főhadnagyhöz, aki a kassai vörössipkások mundérját viselte.

— Hát nem is jól van ez így főhadnagy uram! — kezdte óvatosan.

— Odahaza a Bodán két nyilas szólóm van. Osztán október végén jön a szüret-idő. Ki kéne forrázni a taposó kádat, a hordókat. A poródi határban meg el kellene vetni a gabonát, hogy legyen új kenyér. Hát mi a csudának vagyunk mi itt ebben az idegenségben...

Zólyomi Bálint szeme sötéten villant.

— Azért Angyalos, mert az urak így akarják. Kend talán tudja, hogy én is szolgáltam a kormányzó mellett. Ott álltam oldalán a Nagytemplomban, mikor megesküdött a magyar, hogy soha nem kell neki többé bécsi császár. Sebesültem én is kétszer a harcban. De csak idekint jöttem rá, hogy rossz ügyet szolgáltunk.

— Na látod! — lépett közéjük Gara Ernő, aki valami számvevő tiszt volt s most egy ócska polgári kabátban mászkált a Duna parton.

— Végre kezditek megismerni az igazságot.

— De mi az igazság? — kérdezte keserű mosollyal Bálint.

— Az barátom, — lángolt fel Gara Ernő kissé orrhangú szava — hogy itt becsaptak mindnyájukat. Kossuthék környezetében azt terjesztik, hogy otthonról Májládba viszik a katonákat, a császár seregébe, felakasztják a tiszteket, akik a szabadságért harcoltak. De én mondom nektek, hogy mindez hazugság. Reggel itt járt egy régi barátom. Egyenesen Budáról jött, vagy jobban mondva Bécsből...

— S mondott-e valami okosat? — kérdezte megfontoltan Angyalos strázsamester.

— Azt mondta, amit mindnyájan úgyis tudunk... A császár nem hóhér. A császár keresztény fejedelem. És a császár megbocsátott mindenkinek, aki fegyvert emelt ellene. Ennek az ötezernek is, aki most éheznek a szultán piládján. Magamról — tette hozzá — nem is beszéllek. Elvégre én csak lúdtollal és kalamáriszal harcoltam, ugyebár?!

A három rongyos katona körül lassan megszorodott az embergyűrű. Mert hát ez már így volt Vidinben. Ha két ember szót váltott egymással, mindjárt gyűltek a bujdosók. Mindenki hírt akart hallani, mindenki otthonról akart valamit tudni. Jöttek a civilek és a végén néhány asszony is odaállt a szóthallók közé. Nagyobb részt az országgyűlési követek asszonyai voltak, akik Kossuthal együtt jöttek el Aradról, amikor Dembinszky elvesztette a csatát Temesvárnál és híre járt, hogy jön Paskievics, meg Haynau, akikkel oly sok kender-kötelet küldött a császár. Az egyik képviselőné mondta először:

— Igaza van Gara polgártársnak. Ötezen szorongunk itt a vidini vár falai között. A zsoldot már nem tudja fizetni Kossuth. A két gyerek éhes...

— De az elnök úrnak bezzeg jól megy! — vette át a szót egy másik hölgy, aki még azt a szép sujtásos ruhát viselte, melyet akkor csináltatott, midőn Görgey visszafoglalta Budát és bál volt a Redoutban.

— Igen, az Elnök felesége valahol ott maradt Budán, vagy Szegeden. Ő meg itt turbékol a szőke Emiliával.

— Démon! — mondta megvetően Zólyomi főhadnagy, aki jól ismerte az ibolyakékszemű, lenszőke lengyel sipsiricát.

— Hát akkor — vont le az egyszerű paraszti konzekvenciát. Angyalos András — innét haza kell menni. Mert a Poródon el kell vetni a gabonát... Ha még haza érünk addig...

— Igen ám, de hogyan? — kérdezte valaki.

Pár pillanatig csend volt. A Dunán süvített az októberi szél. Valaki arról beszélt, hogy ideje volna visszamenni a táborba, nehogy lemaradjanak a birkapiláf ebédéről, amit a szultán katonái osztanak. A másik még mindig azt latolgatta, miként lehetne hazajutni ebből a hazátlanságból. Zólyomi főhadnagy lehalkította a hangját.

— Én ismerem az árat. Én ott voltam Orsovánál.

Az egyre nagyobb embercsoportban halálos csend lett. Hiszen Orsova volt a bűvös szó. Orsova a nagy legenda. Orsova volt az utolsó hazai rög a földből, ahol a sziget végében öreg fűz alatt egy hajnalon elásták a szent korona vaspántos ládáját.

— Én ismerem az árat! — ismételte a főhadnagy. — És a császár öfelsége megád nekünk mindent: bocsánatot, szabadságot — mindent! — ha én egyszer megmutatom azt azt öreg fűzfát. Akkor mindnyájan hazamehetünk.

— Eljen Zólyomi! Eljen! — zúgott fel a magyarok ajkán. Le Kossuth Lajossal. Csak egy öreg civil úr tett ellenvetést.

— Ez eddig rendben is volna — kezdte csendesesen. — Azonban ki biztosít engem és édesmindnyájunkat arról, hogy ha Zólyomi öcsém

meg is kéri azt a bizonyos árat a bécsiektől, nem magának tartja meg a Judás-pénzt.

— Hát az bizony megeshet... — mondták gyanakvóan néhányan.

— Másodszor — folytatta az úrféle, — Zólyomi öcsém úgy se igen tudna érintkezésbe lépni a bécsiekkel. Kossuth parancsára a törökök szigorúan őrzik a határt. Emberfia nem juthat a külső várfalon kívül. Emitt meg túlszéles a Duna, hogy valaki átússza.

— Mindig is mondtam! — csattant fel egy pöttömnyi kappanhangú emberke — aki kalapja mellett a flamingók vörös tollát viselte még mindig, — hogy Kossuth az oka mindennek. Harcba vivé a nemzetet. majd mérhetetlen hiúságában kimondatta a detronizációt. Most pedig itt tart minket maga körül, hogy ha már a nemzet elveszett, legalább ennyi embere maradjon. Ha Kossuth nem volna és nem zsarnokoskodna mindig a nyakunkon, akkor mindjárt szóba állana velünk a bécsi kormány. Mert Kossuthon kívül vagyunk itt még gouvernementális személyiségek néhányan, akik valóban a nép képviselői vagyunk, miként magam is.

Bent a várudvaron a törökök megkongatták a nagy üstdobot, mellyel az ebédidőt jelezték az ebhitűeknek.

— Gyerünk a piláfért! — mondta valaki a sok éhes emigráns közül. S mivel az átkozott gyomor sokkal nagyobb úr, mint a politika, a csoport szinte pillanatok alatt szétszéledt. Csak Zólyomi László bandukolt lassan, kedvetlenül a nagy udvar felé, ahol sorba kellett állani az ebédért. A kis kappanhangú ember azonban mellé szegődött és karon is fogta:

— Nézd öcsém, — kezdte bizalmasan — nem kell nagyon sietnünk. Te bizonyára ismered a nevemet. Nemeckzy László vagyok a Madarász-csoport követe és bizonyára hallottad fulmináns beszédeimet, melyekkel felkeltettem a nemzet lelkiismeretét. Akkor is úgy gondoltam, hogy Kossuthot kell mindenekelőtt eltávolítanunk az útból és megkeresni a kapcsolatot az én kedves levelező barátomhoz Karl Marxhoz, no meg a világ proletáriátusához. Az események következtében a helyzet némileg változott. Immár, sajnos nem a radikálisokkal kell keresni a kapcsolatokat, hanem a bécsi udvarral, hogy minél előbb hazamehessünk innen. Az én programom legfőbb pontja azonban jónak és helyesnek bizonyult: Nem kormányzónk, nem urunk, nem parancsolónk többé!

— Eltávolítani? — sötétedett el Zólyomi Bálint, arca. — De hogyan? Miként? A kis emberke most már cérnavékony hangon sugdosta:

— En tudom, hogy a szalmazsákokba rejtve akad még egy-két huszár pisztoly, melyeket a törökök nem vettek el Ada Khalén, mikor lefegyvereztek. Te is őrzöl egyet Bálint öcsém. És a pisztolyokban

maradt még két lat por, egy lat ólom. Ha már a szabadságot nem tudtuk kivívni, ez még elég lesz a nemzet sírásóinak...

Zólyomi Bálint arra a szóke kislányra gondolt, aki odahaza várja Kassán és aki piros rózsát tűzött a sapkájára, midőn a mult esztendőben ő is elindult a kassai önkéntesekkel.

— Légy hű! — suttogetta akkor a szóke Erzsike, csak éppen azt nem mondta, kihez legyen hűséges. Hozzá, vagy a szabadság isten-asszonyához, akinek szépséges szeme akkor sugárzott fel városok, dómok, jobbágy-tanyák és búzamezők fölött. Mi lesz Erzsikével, ha ő itt marad a vidinai Duna partján, a nagy bujdosásban? Talán máshoz megy férjhez. Vagy talán már el is felejtette őt.

Zólyomi Bálint egyre világosabban kezdte látni, hogy mindennek az oka az Elnök. Amint az országgyűlési követ kappanhangját hallotta, mind világosabban látta a férfit, aki most esténként ott áll a vár török-kaszárnyájának ablakában. Háta mögött lobognak a fagygyúgyertyák. Ő is északra néz, arra felé ahol Magyarország van. Ő is haza vágyik... Hát akkor miért nem engedi, hogy ő, Zólyomi Bálint vörössipkás főhadnagy hazamenjen Kassára, a szóke Erzsikéhez?

— Igen! — hallotta Nemeckzy hangját. — Most már hazudik is nekünk. Tegnap azt beszéltek odafönt — bökött a török-kaszárnya felé, ahol az Elnök lakosztálya volt, — hogy itt járt valami brit pennarágó. Felvágta a cipője talpát, mikor Kossuth elé jutott s kihúzta volna belőle lord Palmerston üzenetét, mely szerint Anglia nem tűri a cár intervencióját. Csak még egy kis kitartás! Aztán jönnek brit őfelsége hadosztályai, hogy kizavarják a muszkát Magyarországról. Mindez azonban mese, édes öcsém! A levelet itt hamisították, hogy az Elnök személyének fontosságát bizonyíthassák a lázadó bujdosók előtt. Mindez csak azért van, hogy minket maga körül tarthasson, aztán valami újabb kalandba vigye ezt az ötezer magyart.

Zólyomi már közelített a sor felé, melyben csajkával álltak a török konyha előtt felsorakozott emigránsok. Orrát megcsapta a birka szag s megkeveredett a gyomra.

— Aztán mondja csak kedves bátyám — kérdezte — mi igaz abból, hogy otthon börtön, bitófa vár azokra, akik a szabadságért harcoltak?

— Ha Kossuthék mondják, — felelte amaz — biztos vagyok, hogy egy betű sem igaz. Kérlek alássan, kedves öcsém, biztos lehets benne, hogy nekem még ma is, itt Vidinben is megvannak a kapcsolataim és biztos értesülesem. En tudom, hogy abban a pillanatban, midőn Kossuth nem él s mi bebizonyítjuk itt, hogy megbántuk bűneinket, amelyeket a császár őfelsége ellen elkövettünk, Bécsben aláírják a bűn-

bocsánatot. Szabadon engedik a rabokat, mi pedig hazamehetünk innen és én is visszakapom a konfiskált birtokomat.

Másnap a vidini várudvaron már százak verődtek össze, hogy megbeszéljék a hazulról érkezett és halálbizonyos híreket. Ezek a hírek pedig úgy szóltak, hogy a császár- király kegyelmet ad mindenkinek, aki Vidinből hazatér az ő hűségére. Nem igaz az sem, hogy azokat, akiket Világosnál lefegyvereztek, besorozták volna az itáliai ezredékbe. Még kevésbé való, hogy az otthon maradottak közül valakit elvittek volna Kufsteinba. Hiszen Petőfi él, Pesten van. Újra írja a verseit. Elvégre a császár magyar király is. Kegyelmes, jó fejedelem. Csak éppen Kossuthot, a nemzet ellenségét kell elpusztítani s akkor a király hazaviteli szegény piláfort zabáló, árva magyarjait.

Ezen az estén, mikor sötétedett és az Elnök ablakában kigyultak a gyertyák, a Duna felőli oldalon a jeges szélben egy malaclopóköpenybe takart fekete árnyék leskelődött az ablak közelében lévő támaszfal alatt. Köpenye alatt görcsösen markolta a mordályt, amelyet nagy titokban húzott elő szalmazsákjából. Olykor hátra tekintett, hogy nem jön-e valaki, vagy nem patrullirozik-e a török? A Dunán sötét volt, de a fellegek alól kibukó őszi hold alatt látni lehetett, amint a Duna-kanyarban Vidin felé fordul egy nagy evezős gálya. Már jól hallatszott az evezők csapása, a fakalapács csattogása, amellyel az ütemet parancsolták az evezőhúzó raboknak. Egy-kettő! Egy-kettő!

A gálya mind közelebb jött, de ugyanakkor az ablakban is megjelent az Árnyék, amely esténként innen nézett a hazai csillagok, vagy az otthonról szálló fellegek felé. S Zólyomi Bálint újra látta őt. Ibolyakék szeme most is fénylett a sötétben át. Epp úgy, mint mikor ment a seregek előtt, vagy állt a Nagytemplom kupolája alatt esküdvén, hogy halálig hű marad a magyar szabadsághoz. Az Árnyék állt, de ő az élő embert látta, a kormányzót, amint pejlován végig száguld Tiszafüreden az éljenző hadsereg előtt és az ifjú honvédek ajkán felhangzik a csatainduló:

— *Fel, fel vitézek, a csatára!*

Szabadság Istene? Arkangyal, vagy ördög? Óh ez az ibolyakék szempár, mely felgyújtotta a szíveket és a hang, amely felkelthette a halottakat is! Felszabadít és lenyűgöz. Hát akkor Sátán, mégis csak maga a Sátán!

Zólyomi főhadnagy felemelte a pisztolyt. Célzott. De ebben a pillanatban már szinte a háta mögött hallotta a gálya evezőcsapásait. Hátra pillantott. S a gályából, — ezt világosan látta a felhők közül kibukó hold halovány sugarainál — a hajó ablakánál megjelent egy arc, kinyúlt egy kéz, mintha csak a fuldokló nép megláncolt keze volna s

a bilincs-csörgésen át egy kétségbeesett ordítás hangzott a vidini vár felé:

— Magyarok! Ne menjetez haza! Aradon kivégezték a tábornokokat!

A gálya ment. Ment valahová Ruszcsuk, vagy Konstanca felé s itt a macskafej köveken keményen koppant egy elejtett pisztoly. Fentről az Árnyék már csak azt látta, hogy hátulról két török katona elkap egy magyart és hátra csavarja a karját.

Zólyomi néhány perc múlva ott állt a kormányzó előtt. Háta mögött a két piros fezes, szuronyos török. És az asztalon ott feküdt a corpus delicti, a töltött pisztoly, éppen a karos gyertyatartó és a kapcsos öreg Biblia között, ahová a török katonák fektették. Kossuth a pisztolyt nézte, majd a Bibliára, aztán Zólyomi Bálintra esett tekintete.

— Főhadnagy úr! — kérdezte szomorúan. — Mit vétettem én Önnek?

Zólyomi arcát előntötte a szégyen lila-pirja, szemét a földre szegezte, aztán szinte dadogva nyögte:

— Én látni akartam... mégegyszer... Kassát... Erzsikét... a hazát... és itt azt mondták, hogy egyedül kormányzó úr az oka...

— Tudom! — bólintott Kossuth. — Értesülve vagyok róla, hogy mit beszélnek a táborban s én nem haragszom. Önre se Zólyomi főhadnagy, aki vitéz katonája volt a mi ügyünknek. Nem haragudhatok, mert a honvágy kegyetlen ördög. Azt hiszi én nem látom a vidini felhőkön át a Balaton kékjét, a tokaji hegyek őszi, sárga aranyát, én nem hallom a búzamezők selymes suttogását?

Az ibolyakék szempár felsugárzott. A keze intett a törököknek, hogy takarodjanak. Aztán Zólyomi Bálint szinte félálomban, mint az elveszett túlvilágról hallotta újra a kormányzó hangját:

— Azonban, főhadnagy úr, ne felejtse, hogy a honvágnál van valami nagyobb, szentebb, erősebb dolog is. Úgy hívják: férfi-becsület! S Ön ne éh hozzám legyen hű, hanem az üggyhöz, amelynek én is, ön is katonái vagyunk. A saját becsületéhez legyen hű. Mert ez férfi kötelesség.

Egy pillanatig csend volt, aztán a kormányzó felemelte a pisztolyt s Zólyomi felé nyujtotta.

— Tegye el főhadnagy úr. Ezt a pár percet pedig felejtse el Ön is. Mert én már el is felejtettem!

Kossuth a kezét nyujtotta. S csak azt érezte, hogy arra ráhull egy forró, férfi könnycsepp a katona szeméből.

Mr. McCormicknak a southamptoni amerikai konzulnak égne az áll minden maradék hajszála, amint ezek a vadnyugati legények betörték az irodájába.

A látvány minden diplomata számára — legalább is — szörnyű volt. Texasi és milwaukeei tehenészek álltak a konzuli íróasztal körül. Még hozzá bőrnadrágjuk nyugati felén ott volt a revolvertáska is, benne a legújabb találmánnyal, a hatlövetű Colt pisztollyal.

— Hi! Mister! — ordította el magát egy legalább is hat láb és öt hüvelyk magas tehenész — ide azzal a papírral. Mert különben lövünk!

— You are crazy! — mondta a konzul. — Maguk megbolondultak, ha azt hiszik, hogy Bécsen át ma Magyarországra lehet utazni. Odaát háború van. Osztrák sorkatonák, orosz kozákok és magyarok küzdenek egymással. Egyelőre még azt sem tudjuk, milyen eredménnyel. Egyáltalán mi az ördögért jötték ide. Kellemetlenséget akarnak csinálni saját hazájuknak?

A küldöttség soraiból előlépett egy a konzul számára módfelett gyanus alak. Óriási szombérója volt, amely alól ravaszdi aranyszőke fürtök csillogtak elő. Kezében viszont úgy villogott a Colt kék-fekete csöve, hogy a konzul kezdte rosszul érezni magát.

— Sir! — szólalt meg egy tiszta női hang, — ezeknek a férfiaknak mondhat amit akar, azonban nekem nem. Én csupán egy girl vagyok Virginiából. Arról azonban biztosítom Önt, hogy ha nem teszi lehetővé a továbbutazásunkat Magyarországra, akkor úgy lövöm le önt ennél az íróasztalnál, mint a kutyát. Elvégre nyolcvan jöttünk át az Államokból a saját költségünkön, a saját Colt pisztolyainkkal.

— All right! — mondta a kopaszodó konzul, — azonban legyenek szívesek velem legalább azt közölni, hogy mint amerikai állampolgárok mit akarnak csinálni Magyarországon?

— Harcolni akarunk! — mordult fel a hórihorgas tehenész. — Nyolcvan napig jöttünk az Atlantikon át egy olyan rozzant bárkán, hogy kihánytuk a belünket. Ültünk napokig Portsmouthban, meg a londoni követségen. De most elég volt. Mi Hungaryba akarunk utazni.

— Jó, jó, de nem értem miért? — nyögte ökonzulsága.

— Nem érti? — Harcolni akarunk. A szabadságért.

Most már a konzul vörös volt a dühtől:

— Ki ellen? Az osztrák, vagy az orosz impérium császára ellen?

— Nem! A magyarok mellett! — kacsintott a konzulra a girl. — A szabadság mellett.

Mr. McCormick kezében megzendült a kis ezüst csengő. A titkár besurrant az ajtón.

— Mondja, mister secretary, van olyan örültek háza Southamptonben, ahová el lehet helyezni nyolcvan megveszekedett jenkit?

— No! Nem hiszem, hogy az itteni angol hatóságok be lennének rendezkedve ilyen tiszteletreméltó számra.

A nekivörösödött konzul falfehér lett.

— Hát akkor mit tegyek velük? Miért jöttek ide?

A küldöttség soraiból most előállt egy cingár alakocska.

— Hogy miért jöttünk? Nézze Sir, én egyszerű newspaper-man vagyok New Yorkban. De mikor át-átjött egy hajó Európából és elhozta az ujságokat, a londoni Timest, akkor én mindig megírtam, hogy mi történik Hungaryban. Hogy egy kis nép harcol a zsarnokság ellen, épp úgy, mint mi Washington alatt. Megírtam, hogy túlerővel küzd. Hogy költők, nagyurak, jobbágyok küzdenek ott a véres fergetegben. És addig-addig írtam, amíg eljöttek ezek a derék misterek Virginiából, Arkansasból, Iowából és azt mondták nekem, hogy a szó nem elég. Nem elég tintával hirdetni a szabadságot. Néha szükség van puska porra is. És ők most be akarják bizonyítani, hogy nem voltak rossz tanulók. Tehát, ha nem megyünk át Hungaryba, egy kis leckére tanítani a két császárt, akkor ők engem szitává lőnek. All right, mondtam. És most itt vagyunk. Elvégre nem húzhatok ujjat az előfizetőkkel.

— Rettenetes! — nyögte a konzul. — Csak költőket, newspapermaneket és tehenészeket ne teremtsen az Isten. Ezek soha nem fogják megérteni, hogy mások az ideálok, az elvek, amelyeket hirdetünk és más a gyakorlat. Más, amit a virginiai dohány-farmer lát és más amit a politikus.

— Szóval a politika hazudik a népnek? — riadt fel a madárnyakú cingárka.

— Nem, de az Isten szerelmére, értsék meg végre, hogy nyolcvan kalandos miszterért én nem veszélyeztettem a jó viszonyt, ami fennáll az osztrákok császára, a minden oroszok cárja és az Egyesült Államok között. Önök az USA polgárai, én annak itteni politikai képviselője vagyok. Hát mi történék, ha önök csak úgy elkezdénének ezzel az átkozott Colttal lövöldözni a két császár katonáira.

— Valószínűleg minden sorozatra a helyszínen maradna hat-hat úriember. Nézze Sir! Ez a Mr. Colt remekül megcsinálta ezt a pisztolyt. Nem egy, hanem hat-hat töltény van mindenik tárban s ha én ezt el-sütöm — tartotta a konzulra a Coltot, akkor...

— De az Isten szerelmére! — nyögött fel a kis kopasz. Azonban abban a pillanatban egy dörrenést hallott s a kezéből úgy repült ki a virginia-szivar, mint egy könnyed lepke.

— Na lássa Sir, —mondta egy szakállas — így lövünk mi odakint a prerin. A multkor egy kisebb összeszólalkozásnál, egy sorozatra hatan maradtak a kocsmá földjén. Képzeld el: mi lenne, ha ott Hungaryban elereszthetnénk néhány sorozatot.

— Én megmondom Önnek, miszter, hogy mi történe. Előbb tiltakozna az osztrák császár, aztán az orosz cár, azután engem innen úgy rugna ki President Taylor, hogy egyenesen Bostonban szedhetném össze magamat. A világpolitikát nem a kansasi drugstoreban csinálják és nem a tehenészek, meg az ujságírók, hanem azok akik erre hivatottak.

— Akkor tehát a világpolitikát azok irányítják, akik hazudnak nekünk! Nekünk a népnek! — lángolt fel a girl acékkék szeme. — Mert idefigyeljen, Sir! Minekünk ott Washingtonban, vagy akár itt Londonban azt mondják a hivatottak, hogy a szabadságot meg kell védeni. A szabadságért meg kell halni. A szabadságért harcolni kell. Akár ott az USA-ban, akár a világ valamelyik táján. — Ezt tanítják az iskolában. Erről beszélnek a high schoolban. S mikor mi New Amsterdamtól Southamptonig átrókázzuk magunkat idáig, akkor ön nem akar nekünk egy nyomorult papírt adni, hogy tovább utazhassunk? Hogy megvalósíthassuk az elveinket?

A kis newspaperman, aki szorgalmasan körmölt egy darab papírra, elismerően jegyezte meg:

— Beautiful! Kitűnő vezércikk téma. Erről fogok írni a legközelebbi lapban. Igaz kissé sokáig tart, míg a hajóposta elviszi. De a téma, kitűnő, örökérvényű.

A konzul most már végleg kétségbeesett.

— Lady és miszterek, hogy magyarázzam én ezt meg önöknek? A politika más, mint amit az iskolában tanítanak s amit — ön Mister Everybody az ujságjában hirdet. A politika a lehetőségek művészete. Ha én most kiállítatom ezt a nyolcvan paszt, amit önök kérnek, akkor talán átjutnak Európán, talán nem. S ha átjutottak, akkor megérkeznek abba a Hungaryba, amelyről tulajdonképpen azt sem tudom biztosan, hogy a Balkánon fekszik, avagy Szászország határán. Ami mind egy is. — Ha pedig átgyalogoltak oda, mert nem hiszem, hogy pénzük lenne postakocsira s fejenként 120 tölténnyel lelének pontosan célozva 120 orosz, vagy osztrákot, az — számoljuk csak — együttvéve tehát 9.600 császári és cári katonát, mit értek vele? A londoni Times azt írja, hogy 200 ezer orosz és 150 ezer osztrák harcol Hungaryban.

— Épp ezért kell odamennünk, hogy segíthessünk! — morogta a hórihorgas.

— Azonban a lady és a miszterek nem segítenének, hanem ártának. Az Egyesült Államoknak volnának ártalmára. Az orosz cár

Alaszkában csinálna kellemetlenségeket. Az osztrák császár megtiltaná a virginiai dohány, vagy a gyapot bevitelét a birodalmába.

A zordon hangulatban a deputáció háttéréből egy nagyon öreg, szikár alak lépett elő. Ősz Jenki szakállát megsimította kissé, mielőtt beszélni kezdett. Nyersen, gorombán, mint a sok viszontagságon átment emberek szokták.

— Most ide figyeljen Sir! És ne vágjon közbe, amíg én beszélek.

— No, de kérem!

— Ön még meg sem volt, mikor én, Harold O'Hara már Washington katonája voltam. Igaz, csak alig tizenöt éves gyerek akkoron. De én fujtam a kürtöt, amikor ott Charlestownnál rohamozni kezdtek a huszárok a vörös kabátosok ellen. — Mert ezt az államot, a mi hazánkat nem a politika és nem a kopaszfejű szamarak alakították, hanem a katonák. Mi, meg azok, akik meghaltak a szabadságért! — S tudja Ön, aktatologató kukac, hogy ki esett el a sorok élén? A nevét talán nem tudom kimondani: Májl Chovécs, vagy Kováts: az ezredesünk. — Magyar volt. Hát ha ő eljött harcolni értünk, én Washington katonája elmegyek harcolni ő értük, még akkor is, ha a csillag lehull az égről és ön elveszti ezt a konzuli job-ot, vagy akár a kopasz tőkfejét is. Nem kell a papírja, Sir!

— Let's go!

Az öreg, szikár ír, alig rántotta fel a tölgyfaajtót és máris neki-ütközött a titkárnak.

— Várjanak egy kicsit, szólalt meg amaz. A konzul úrnak valami fontos mondanivalója lesz az önök számára. Ezzel a kopaszka íróasztalára odatette a Times aznapi számát.

— Most érkezett, Sir! Fontos hír van benne.

A konzul mohón olvasta a sötét ceruzával megjelölt viennai telegrammot, aztán megkönnyebbülve mondta:

— All right! Az imént mondtam önöknek, hogy mások a politika elvei, mint a gyakorlat. De ezúttal a sors megoldotta a dilemmát, az önök útlevel kérdését.

— Mi történt? — fordult vissza már-már a küszöbről a fűrgeeszű ujságíró.

— Semmi különös! A tehenészek és az idealisták mehetnek haza! — mondta a konzul. — Itt áll a Times-ban: A magyar hadsereg augusztus 13-án letette a fegyvert Paskievics eriváni herceg csapatai előtt.

> + <

A southamptoni kikötőben még ott állt a rozzant vitorlás, hogy hazavigye azokat, akik későn érkeznek. — Rendszerint későn.

Az új ápoló, akit valami magasabb protekció helyezett ide, benézett az ajtón.

Mit akar? — mordult rá az orvos.

Az ápoló hirtelen behúzza az ajtót. A doktor most már a betegéhez fordult.

Roszképű, alattomos fickó. Olyan alak, mint amilyenek a Poli-zeidirektionnál nyüzsgenek mostanában.

A beteg felkapta szép fejét. Szembenézett a doktorral, aki most elégedetten látta, hogy ez a szempár olyan tiszta és világos immár, mint a nyári ég, valahol ott túl a Lajtán, Nagycenk fölött lehet.

Herr Doktor! Mit akar ezzel mondani?

Tulajdonképpen semmit, gróf úr. Néhány dolog nem tetszik nekem újabban ebben a házban. — De most nem erről szeretnék beszélni. Szerintem ön meggyógyult gróf úr. Ez nem a mi érdemünk, hanem az Isten csodatétele. Nem lenne jobb, ha hazamenne Cenkre? Szép Magyarországra?

Valamikor önök állapították meg rólam, hogy örült vagyok. S most én ragaszkodom a diagnózishoz.

Az orvos lehalkította a hangját:

— Bocsásson meg gróf úr, ha ellentmondok. Ezt én jobban tudom. Nemcsak az orvosi praxisból, hanem egy könyvből is. Soha tisztább logikát! Soha maróbb szatírát! Ne haragudjon, ha mint orvos és ember egyaránt esküszöm: illet nem írnak örültek, csak nagy és tiszta elmék.

— Nem tudom mire gondol doktor!

— Mondom, egy brosjára, amelyen hónapok óta egész Bécs mulat, kárörvend és amely miatt sápadt dühvel szoronganak Öfelsége tanácsosai, a kancelláriák és rendőrspiclik. A címe — ugyebár — „Blick auf den anonymen Rückblick”... S az innen került ki. Erről az íróasztalról.

— Tehát ön is a rendőrség spiclije! — hördült fel a gróf.

A doktor nem sértődött meg. Inkább szelíden mosolygott.

Nem, de annyit tételezzen fel rólam, hogy van annyi eszem, mint ezeknek a rendőr-csizmatalpaknak. Elvégre a monarchiában lassan mindenki rájött, hogy illet nem írhatott más, mint egyetlen ember: gróf Széchenyi István. Még akkor is, ha Londonban nyomtatták ki.

A hosszúszerű selmeci pipából a gróf magasba fújta a cenki szűzdohány füstjét.

— Jó! Akkor hát meséljen, doktor, mi van odakint Bécsben? Persze nem azt, amit a cenzúrázott újságok írnak, hanem amit az emberek mondanak.

A bécsiek nevetnek, gróf úr! Bach úron nevetnek még mindig, a nemrég még oly mindenható belügyminiszteren, akit ön néhány mondatával tönkre silányított. A nálunk is hirhetté vált reakciós politikája talán kibírta volna a Lombardiában elszenvedett visszacsapásokat is, de ön a maró gúny és szatíra vitriolját locsolta rá ebből a tintatartóból, a neveltség pedig öl. Bachot ön végezte ki, gróf úr, a császár pedig mit tehetett? Mivel saját presztízseről is szó volt, nem tehetette egyszerűen süllyesztőbe, így valami követet csinált belőle. Talán gróf úr is tudja, szeptember óta Rómában van. De régi hívei itt Bécsben maradtak és amióta rájöttek, hogy régi gazdájukat tulajdonképpen gróf úr tolla végezte ki, bosszúságuk határtalan, — kezük pedig messze elérhet. — Már csak ezért is azt tanácsolom, hagyja el Döblinget.

— Miért? mordult fel az oroszlan.

— Azért, felelte a doktor, mert Nagycenk ma biztonságosabb hely, mint Döbling. Nagycenken nem néznek be ilyen gonosz pofák az ajtón és a délutáni sétán nem áll a park bokrai mögött két sötét alak. És ne felejtjük el gróf úr, hogy a rendszer még él. És egy halálra sértett patkány mindenre képes.

— Napoleon elől nem futottam meg. Gondolja, hogy néhány rendőrspiclitől, vagy bérgyilkostól félek?

— Ezt nem gondolom, felelte őszintén az orvos. Azt azonban igen, hogy gróf urat várja otthon a nemzete. S megmondom azt is, mi osztrákok és a császár leghűbb emberei is várják, amikor Bach bukása után, ön újra aktivizálódik. Bécsben ön ma népszerűbb ember, mint akár Magyarországon. Most, igen, most jön a pillanat, amikor el lehet ázni a régi csatabárdokat s meg lehet békélni. Nem csak a császárral! Nemzet a nemzettel is!

Tulajdonképpen gyönyörű, amit mond kedves doktor, de látzik, hogy nem magyar és nem ismeri az én népemet. A magyar örül a másik magyar megaláztatásának. S miután a derék döblingi doktorok engem lestempliztek, hogy bolond vagyok, ha én hazamennék Cenkre, vagy Pestre, ujjal mutogatna rám a legkisebb gyerek is: „Ni, ott megy a bolond Széchenyi!”

— Rettenetes, amit ön mond gróf úr! — borzadt meg a doktor.

Ezt mondanák a kossuthisták, mert hát hiába hízelgett azzal a „legnagyobb magyar” jelzővel, alapjában soha sem szívteltük egy-

mást. De, — seien Sie ruhig, — ugyanezt mondanák a konzervatívok, akik talán tölem féltének a pozícióikat, a vezető szerepüket, amelyeket elálmódtak maguknak: „Ez a Széchenyi most bolondult csak meg igazán. Haza jött Döblingből és azt hiszi, hogy itt még valami szerepe lehet”. — És ha igaz, hogy én írtam, — s itt a gróf valami homerosi gúnynal kacintott, — akkor egyszerre igazolva lenne a nagyhatalmú kancellária, ahol azt mondhatnák, a császár és király öfelségének: Ime, felség most láthatja milyen nagy liberálisok vagyunk. Se börtönbe nem vitettük ezt a rágalmazót, sem nem hagytuk az örültek házában. A futóbolondok fussanak...

A doktor szólni akart valamit, de a csontos, eres kéz türelmetlenül legyintett:

— Még nincs vége, doktor! Mert valahonnan Londonból, Torinóból, vagy Párisból egyszerre csak azt kiáltaná az emigráció: Na, ugye hogy megmondtuk! Széchenyi örült volt 1848-ban és örült ma is, mert csak egy félbolond mehet haza a mai Magyarországra. És ebben azt hiszem, igazuk is lenne.

Az orvos nem az az ember volt, aki véka alá rejtse véleményét.

— Én beszéltem odakint magyarokkal is. Merném állítani: sok magyarral. Egytől-egyig azt mondják, hogy mégis van valaki, aki hazavárja önt: a nép. — Talán — jó! — nem az arisztokraták, az emigrációktól felheccelt kossuthisták. Gróf urat azok várják, akik már megunták ezt a politikai hin und hert, a szabadságot és az elnyomást, a dicsőséget és a rákövetkező börtönt. Emberek várják. — Nem nagyhatalmú arisztokraták, nem is az új bankárok, hanem talán egyszerű parasztok, munkások. Mert az mindig úgy volt és lesz a világon gróf úr hogy mikor megbuktak az elnyomók, a demagógok, akkor jönni kell az Építőnek. Mikor a Vezuvon kihül a láva, újra jönnek a szőlőtelepítők. És az isaszegi erdő véres lőporfüstjét már elvitte a szél. A honvédek és a cserepárok sírján kinőtt a fű!

— De soha az aradi bitófák fölött! — csapott az íróasztalra górombán egy kemény ököl és a szempár ismét olyan véres tűzben lángolt, mint a honfibú és az örület sötét éjszakáin.

A szemüveges doktor most riadt meg először a beszélgetés során. Mindezt talán visszatükrözte nyílt arca, a tudós-homlokán magrángatózó ránc. A páciens azonban elmosolyodott:

— Doktor! Derék kis doktor! Ne tétessen kényszerzubbonyba, ha egy kissé elragadtattam magam. Ne érezze megbántva magát ezért az ökölcsapásért. De lehet-e a régi lélekkel, a királyom iránti hűséggel építeni ott az én nagy álmaimat, ahol a bitófák álltak? Arad és az Új-épület? — Talán csak szimbólumok. De odaát nem csak az aradia-

kat akasztatták fel, nem csak Batthyányt lőtték föbe, akinek én minisztere voltam, nemcsak a katonákat, akik a császár hadbírái szerint megszegték az esküt, hanem Gasparich Márkot, a papot és Marton Antóniát megbotozták. Hatszáz és ki tudja hány bitófa áll odaát. A rabok ott ülnek még a kufsteini börtönben... a volt jobbágyaim Mailandban, a császár seregében... A láva még nem hült ki, doktor. A láva itt ég sutorog az én szívemben is... Minden magyaréban...

— Ha Herr Kossuth ülne itt velem szemben, — mondta merészen a doktor, — nem csodálkoznék mindazon, amit gróf úr mondani kegyeskedett.

— Kossuthék, az emigráció nem sokat számít már az európai politikában, amióta Villa-francában megkötötték a békét és nyugaton újra elárulták a szabadságot. A magyar ügy azonban nem bukott meg. Ha kívülről nem lehet, hát innen kell képviselni az — örültek házából!

— Egyszóval, a rossz jelek ellenére, gróf úr nem akar elmenni innen. A kis szobában néma csend lett. Az óriás az öklére támasztotta az állát. — Teltek a percek, majd megszólalt:

— Hivassa össze reggelre az orvosi konziliumot. És ha úgy határozna, hogy innen egy egészséges ember bocsáttatik el, akkor én — haza megyek.

S a józan ész tiszta hangja, most átcsapott a lyrába:

Azt hiszi ön, derék kis doktor, hogy jó volt itt nekem? Óh hányszor, de hányszor akartam kitörni, mikor úgy éreztem, hogy István nádor akácainak illatát hozza felém a hazai szél? Hányszor akartam áthágni a téglafalat, mikor megjelent előttem a Tisza szőkesége és a nép, amely partjain él. Ebben az önkéntes emigrációban, a bolondok házában hányszor irigyeltem Kossuthot, aki legalább valamit tehetett. Ön lehet nagy pszichiáter, de nem ismerheti azokat az éjszakákat, amelyeken az álomból felriaszt a kétség, a honfibú, a felelősségérzet. És ön, a kitűnő osztrák, a becsületes humanista nem ismerheti, hogyan tud vérezni egy magyar szív, hogyan tud saját népében hinni és kételkedni egy meghibbant elme.

— Gróf úr! Az ön egészsége helyre állt!

— De vajjon helyreállt-e a népem is? — mordult fel az oroszlan hang. — Az én népem nem tud már szenvedni, mert túlsokat szenvedett. Nem tud európai lenni, mert elárulta Európa: a császár, a francia, az olasz és talán legkevésbé a — német. — De lássa doktor! Ön meggyőzött engem. Ha úgy határoz az orvosi konferencia, akkor holnap előállhat a fogat. Én haza megyek!

És a perc, a perspektiva nagyságát, most a kicsi doktor érezte. Most a maga megmérhetetlenségében látta az Építőt, a tragédiát s meghasonlást.

— Hova vezet az út? töprengett a száműzött; — a halálba, di-csőségbe? Vagy haza, haza szép Magyarországra?

A doktor felállt és mélyen meghajolt:

— Jó éjszakát gróf úr! És ha valamit szabad kérnem, egyet kérek Öntől. Adja a kezét. Igérje meg, hogy haza megy Cenkre, Budára, Pestre, a szőke Tisza mellé, ahol már épülnek az Ön gátjai. Adja a kezét...

Széchenyi felállt.

— Látja, kis becsületes doktorom — íme — itt van a kezem!

A két tenyér egybe-roppant és a doktor próbált kihátrálni az ajtón, de a beteg utána szólt.

— Doktorka! Én még írok itt valamit, addig azonban küldesse be a fekete kávé.

> + <

És most, a döblingi éjszakában egyszerre lepergett önmaga előtt saját élete. Önmagát látta, amint a lipcsei csata előtti éjszakán ott áll szemben a svéd királlyal, hogy seregeivel jöjjön eldönteni a harcot. Látta a reménytelen pusztát, amelyen kultúrát akart teremteni és persze látta a lóra ült Ázsiát, amint át akar vágta a Hídon. És látta a fákyahordozót, a nagy ellenfelet, aki ott megy a jobbágyok, a seregek előtt. És látta persze önmaga nagyszerű álmait, a szabályozott Tiszát, a vasutakat, a gőzhajókat, a Vaskaput, az építő és a halálbamenő Magyarországot. Kinek volt igazza? Neki? Kossuthnak? — Az építőknek, vagy a küzdőknek? Avagy talán a kis tudós doktornak, aki a jövődő délibábjait rajzolta elé?

Az ajtón besompolygott a rosszképű, spicli-külsejű ápoló. Kezében ott volt a tálcára helyezett feketekávé.

— Parancsoljon gróf úr! — mondta kenetteljesen. — Ezt a török kávé a kancellária küldi önnek. Cserébe a kitűnő rőpiratért...

Széchenyi az írósztalra tekintett, amelynek a fiókjában feküdt a két csőre töltött pisztoly.

> + <

A döblingi éjszakában csak egy lövés hallatszott.

Aztán csak „egy szó nyilallott a hazán keresztül”. — És hajnalban a tudós kis doktor hiába kereste, ki volt a tettes? — A gyilkos? Az öngyilkos? Az örült? — Vagy egy különös nép különös végzete, amely mindig akkor jelenik meg, amikor már feltámadásra akarnak szólani a büszke harsonák...

A naptár 1860 április 8-at mutatott.

A május esti vihar végigsöpörte a schönbrunni parkot. A villám beragyogott a kicsiny kínai-lakkterembe, ahol talán még a Sasfiók árnyéka ingadozott. Hiszen valamikor ő is itt élt.

Most azonban az aranycirádás karosszékben ott ült a hófehér császárné. Sötét gesztenyeszínű haja, égszínkék szeme úgy világított bele a velencei kristály csillár prizmaiba, mintha csillag tekintett volna a csillagokra. Az ajtó előtt szobormereven állt a párduccacagányos magyar testőr és a morva hoppmester menyétként surrant be az ajtón:

— Császári felség!...

— Tudom! — Bocsássák elém. — Aztán az udvarhölgynek intett, hogy többé nincs szüksége rá.

Kint nagyot dörrent az ég. Aztán az ajtón belépett a valószínűtlen ember, aki gyakorlatilag már nem is ő volt. Hiszen „in effigie” őt is agyonlőtték az Újépület udvarán. Nevét a bitófára szegezte a császár öfelsége profosza. Harmincöt év körüli férfi lehetett. Fekete ruhája keményen feszült daliás testén, szemében pedig valami különös fény lobogott.

A császárné megmozdult. Hófehér keze kinyúlt, hogy fogadja a hódolat kézcsókját. Aztán a mellette lévő kisebbik karosszékre mutatott.

— Foglaljon helyet, kérem!

A férfi, mintha megdöbbenett volna a szívélyes, barátságos hangtól. Az Újépület udvarán bizonyára nem így beszélt volna vele a hóhér és nem így beszélt Batthyányival sem.

— Hígyje el gróf úr, — kezdte a császárné, — úgy lopattam Önt ide, hozzám, mint szerelmes leányzó a gavallért. Azonban önnek meg kell értenie az én helyzetemet. Sok gyűlölet él a mi világunkban. Sok bizalmatlanság. Sok szem figyel enmagamra is.

— Tudom, császári felség! — hajtotta meg apollói fejét a fiatal magyar. De él a kegyelem is. És azt hiszem én ezt felségednek köszönöm.

A fehér asszony kitért a válasz elől. Inkább azt mondta:

— Sajnos, ezt még nem mindenki érte el. A kufsteini rabok... Tud róluk valamit? Milyen a sorsuk?

— A börtön mindenütt a világon börtön. Kőfal. Magános cella. A rab a rácson át kitekint a csillagos havasi éjszakába és ezt kérde magától: Miért vagyok itt? Mert harcoltam a szabadságért? És ekkor a rab megrázza a bilincset, elátkozza a poroszlót, a királyt, a császárt, a törvényt. S mikor már azt hiszi, hogy az örületben él, akkor a számára is jön a kegyelem: valami nagy, szent közösség érzete. Rab va-

gyok! De rab a nép is, amely ott él a Lajtán túl. Rács mögött, vagy rács nélkül, de mi magyarok mind rabok vagyunk, felséges császárné.

— Hígyje el én is rab vagyok, gróf úr! — borult el a császárné szeme. — Előítélet, etikett, öreg udvaroncok, köszvényes miniszterek rabja. Talán nem is jól mondom: inkább a gyűlölet foglya. A gyűlölködőké, akik felállítják a bitófákat, Kufsteinban küldik a rabokat. De hígyje el azt is: a császár nem hibás. Ha valaki, hát én ismerem Franzl! — szaladt ki a száján a keresztnév, — ő is csak fogoly. Azok rabja, akik gyűlölnék. Ostoba minisztereké és hiú asszonyoké.

— Zsófia! — gondolta a férfi, de a császárné folytatta.

— Én tehát azért kérettem önt ide, kedves Andrássy gróf, hogy csináljunk ketten egy különös összeesküvést.

— Felséged nem akarhat Kufsteinba kerülni! — mosolygott óvatosan a férfi. A császárné most már felszabadult szívvel kacagott.

— Nem! Nem olyan összeesküvésre gondoltam, amilyeneket forrófejű férfiak szoktak rendezni, vagy gyűlölködő carbonárik, akik az utcán hátba szúrják az ellenfelüket. Tudja, kedves Andrássy gróf, én is csak asszony vagyok és szeretek olykor egy kicsit a szívemmel is gondolkodni. A magyarok gyűlölik a császárt, ezek a Schwarzenbergék, meg a többiek, gyűlölik a magyarokat. Franzl nem gyűlöl. Ő jó ember. De nem engedik, hogy a népei közé menjen, vagy hogy kiszabaduljon az aktáik hekatombájából. Én pedig szomorú vagyok mindig, mert tudom, hogy a börtönöket csak a szeretet nyithatja meg. A szabadságot csak a szeretet hozhatja vissza és szabadság csak ott lehet, ahol nem gyűlölnék.

— És ahol igazság van...

— A gyűlölet, — folytatta a császárné — beszegezi a börtönajtókat, mélyebbre rágja a láncot a rabok karján. És én ezt nem mondhatom meg Franzlon kívül senkinek. Én nem mehetek el oda Magyarországra, hogy ezt így megmondjam a magyaroknak. Nekem szűkségem van valakire, akiben száz százalékig bízhatok és akiben megbízik a magyar. Érti már, hogy mire gondolok?

A férfi felszegte szép dacos fejét s a homlokán valami furcsa láz gyúlt ki, de a császárnő folytatta.

— Önnek most haza kell mennie Magyarországra és elmondani mindenkinek, amit én mondtam itt. Elmondani a férfiaknak és az anyáknak, az arisztokratáknak, a parasztoknak, nemeseknek és közrendűeknek. — Beszélnie kell Deákkal, a főrendekkel. S egyelőre csak a maga nevében megmagyarázni, hogy a császár igazat akar és hogy az én szívemben nem él más, csak a szeretet. Én ki akarok szabadulni a gyűlölet tűzköréből, ki akarom vinni belőle a császárt és a magyarokat. Kedves Andrássy... kérem Önt.

— Felséged talán nem sejtí, hogy többet kér tőlem az életemnél. A becsületedem... Felséged nem kételkedhetik az én lojalitásomban. De ha most én hazamennék ezzel a küldetéssel Magyarországra, vajjon mit szólnának a rabok, akik még a börtönben vannak? Bizonyára azt mondanák, no ez az Andrássy gróf kegyelmet kapott, hát nyomban az udvar ágense lett. Ezt mondanák otthon az enyémekek is. És bocsánat, — ezt mondanám talán én is saját magamnak. Felséged kegyelméből. én a személy feledhetek mindent, de nem feledhetem azokat, akik harcoltak a szabadságért és most rabok, akik küzdöttek az elbukott lofogók alatt és most bujdosók...

— Azonban — kezdte volna a császárnő, de ebben a pillanatban megszakadt az etikett bilincse s a férfi közbe vágott...

— Én nem feledhetem, amit egyetlen magyar sem feledhet... az aradi bitókat. Az Újépület.

A császárné felpattant a székről, ajkát egy szikrányi sikoltás hagyta el, mint akit szíven szúrtak. Most már ő sem volt császárné, csak asszony, aki férje igazát védi.

— Nem! Ne mondja ezt Andrássy gróf! Én tudom, hogy a kegyelmet aláírta a császár. A futárt azonban visszatartotta az intrika, a gyűlölet, — aztán suttogva mondta ki a szót —: az anyósom...

A férfi nézte a haragvó ifjúasszonyt, s tulajdonképpen most tűnt fel csak neki, hogy milyen csodaszép. A varázs csak egy pillanatig tartott, a férfi meghajolt.

— Bocsánatért esedezem felség!

— Nincs miért haragudnom. Csak ettől féltem... Csak ettől, hogy e helyen egyszer elhangzik ez a szó is... Arad — sóhajtott. Mindig féltem, hogy egy napon megtudom, amit sejtettem. A császár és a magyarok közé odaálltak a bitófák...

A férfi nem felelt, csak lehajtotta a fejét. Csend volt. Halálos csend. A császárnő pici selyem keszkenőjébe eltörölt egy fényes kis könnyet:

— Tulajdonképpen, — kezdte halkán, — nem szabadna erről beszélnem, — de én, hogyis mondjam, akkor voltam legboldogabb, mint 14 éves bakfis, mikor a Starnberger tónál megszöktünk papával a Mutti elől. Halászünnep volt a tavon, vagy úrnapi körmenet valamelyik faluban. Az apám felvette zöld tölgyfalombokkal ékes szürke bajor kabátját, fejébe nyomta a disznósörtés kalapot, én meg felvettem a dirndlt és valahol leültünk a búcsújárók közé. Szepperl, a kocsmáros, hozta a Massbiert és az apám mindig csak arra figyelmeztetett, hogy két slukk-nál ne igyak többet. Az apám körül öreg bajorok ültek, parasztok, régi katonák. És az én apámat soha sem kellett féltetni attól, hogy valaki ráemel valami öreg mordályt. Tudja, kedves Andrássy, ott túl a mi he-

gyeinken nem álltak akasztófák. Igaz, nem voltak szabadságharcok sem. És a császárnő arca most tűzbe gyúlt. — De itt, nekem mindig attól kell féltennem Franzlét, hogy egy napon jön valami carbonári, vagy egy véresszemű magyar. Pedig higgye el, énnekem csak egy álmom van. Nemcsak ezt a cinikus Heinét olvastam én, hanem Petőfit is. És egyszer szeretnék az én Franzlommal leülni a hortobágyi csárdában egy faasztal mellé. Talán inkognitóban, talán úgy, ahogy Starnbergben ültünk az apámmal az öreg, nagybajszú, nagyszakállú Schützek között. Jó talán a budai várban, talán díszmagyaros arisztokratáktól, zordon palotaőröktől védve, de valahol a Hortobágyon, vagy Kecskeméten — mindenkinél nagyobb védelemben. Hí magyar szívek szeretetében... Tud-e, akar-e nekem ebben segíteni?

A rebellis már-már letenni látszott a fegyvert az ifjú császárnő előtt. De utoljára még kitört belőle a régi láz, a bujdosás éjszakáinak reménytelensége.

— Felség, én csak attól félek, hogy én ilyen szépen, nem tudom ezt elmondani... otthon. Én hiszek felségednek, de vajjon fognak-e hinni majd nekem?

A császárnő szeme most felragyogott, kicsit gúnyosan, majd nem huncutkásan. Talán már nem is schönbrunni kínai lakk-teremben ült, hanem lelkében valahol a starnbergi halászok, öreg Biersackok társaságában.

— A férfi, — mondta — egy asszony kedvére mindent megteszen, — ugyebár, ha még éppen császárné is? — Van olyan idő, mikor harcolni kell, van mikor lázadni és jön az idő, mikor imádkozni. Jön olyan is, amikor diplomatának kell lenni. S most ez az ön hivatása.

— Nehéz sors, amit rám ver óhaja, Felséges császárné.

— A mi asszonyi sorsunk ennél is nehezebb! — borult el a márvány-fehér arc.

És most a császárné megint a mesélő bakfissá változott. — Tudja mikor jöttem erre rá? A starnbergi tó mellett már virágoztak a rózsák és ekkor madame Boncourt, a házi tanítónőnk azt kérdezte, hogy mit tudunk a rózsákról. Hát mondtuk amit tudtunk. Hogy a rózsá májusban kezd virágozni, hogy az illata csodás, de az ága szúr. — És Emmeramus páter, — kérdezte a Madame, — nem mondta el nektek, hogy a rózsá átváltozik kenyérré? S akkor elkezdte mesélni egy magyarországi királylány történetét, akinek itt a mi hazánkban kenyérré vált a rózsá és rózsává a kenyér, amit a szegényeinknek vitt.

— Sankt Elisabeth von Ungarn — sóhajtotta a férfi.

— Nekem már nincs olyan kis paraszti köténykém, mint neki volt, hanem hermelin palástom. De higgyék el az én magyarjaim, hogy szívem nekem is van. És a szív szeretet. Rózsává változtatja a kenyeret

és rózsává a rabbilincset is. Szent koronává a gyűlölet tűzkörét. Hiszen kedves Andrásy, engem is úgy hívnak, mint őt S most már magyarul mondta: Erzsébet!

Kint a schönbrunni parkban már elült a vihar. A nyírott spalírok fölött világított a hold, s a csillagok ránéztek a nemes testőrök kardjának acéljára. A férfi pedig úgy érezte, hogy az ő kebelében is most rózsává változik a lázadó rebellis szív. Szinte félálomban hallotta a császárné hangját:

— Vállalja-e hát Andrásy gróf?

Meghajtotta a fejét. S most ő sem mondta, hogy császárnő, hanem így:

— Parancsára! — felséges asszonyom. — Erzsébet királyné!

A Z A R A N Y Á S Ó

Mese a bujdosó katonáról

Persze már nem volt katona. Csak aranyásó. A Rocky Riverre rátűzött az átkozott ausztráliai nap. Szalagosra fosztotta meztelen hátbőrét, miközben a nagy folyó homokját mosta, rázogatta a hármás fiókú furcsa fatákolmányon keresztül. Egészen addig, amíg a parányi facsórön fennakadt egy szem, két szem, tíz szem.

Körötte irigy britek, barátságosabb írek rázogatták ugyanazt a szerszámot, öreg gyilkosok, betörők. Őfelsége a brit királynő hazájából deportált börtöntöltelékek vitatták, hogy a Rocky River mellett, vagy Kangaroooban lehet-e több aranyat találni? Balarathba van-e több arany vagy a messzi ismeretlen mezőkön, ahol rögökben fekszik a színarany? — A nyomorúságos éjszakai szálláson is ezek a viták folytatódtak, egész amíg olykor felvillantak a bicskák és machetták baljós fényei.

S mikor már a fapriccseken mindenki elmondta a maga vágyálmait a farmról, a juhnyájról, a családról és a családi házról, a girlről, a whiskiről, az ősz rablógyilkos odafordult a tegnapi honvédszázadoshoz:

— And you, stupid hungarian boy? Miért ászod itt az aranyat, miért mosod 14 órán keresztül ezt a piszkos homokot, amiben csak annyi tisztaság van, amennyit mi köpünk belé a bagólével?

— Én az aranyat azért mosom, hogy pénzem legyen, amivel felzabaráthatom a hazámat. Nekem sok pénz kell. Sok arany, mert sok löport akarok vásárolni a hollandoktól, sok fegyvert Manchesterben. S amikor már lesz belőle egy-két hajó rakományra való, akkor — öre-

gem — hazamegyek a barátaimmal és elkergetjük az osztrák császár fehércabátosait, a beamtereket, az adószedőket.

Az ősz rablógyilkos, aki épp Manchesterben vágta át egy tisztas kereskedő nyakát, egy szóval jellemezte magyar barátját: Marha! — majd folytatta:

— Az ember nem azért él, hogy hazája legyen, hanem jóléte. Vagyona! Aranya! Pénze! Ha én itt egymás tetejére tudok rakni tíz bőrzacskót tele aranyporral, a fenébe kívánom azt a ködös szigetet. Akkor felőlem a feje tetejére állhat akár a királynő őfelsége is. Csak te, te crazy hungarian boy akarsz haza menni abba a Hungaryba, amelyről azt sem tudom hol van?!

— Yes! Én haza fogok menni. Most pedig fogjátok be a pofátokat. Aludjunk! — A birkafiggyúból készített méceset elfujta valaki.

A hontalanság ágyán pedig hazavisznek az éjjeli álmok. És a katonája újra látta a Poprád völgyét, a kavargó vizet, a pisztrángok piros pettyének, fényes hasának villanását, a Tátrabérc fölötti csillagokat. Ūristen! Talán már elmulandott két évtized is, hogy nem látott havat itt Ausztráliában. Pedig milyen szép is volt a branyiszkói hó, mikor a rohamozó zászlóaljnak élén Guyon kardja felmutatott az oromra. S még csak nem is fehér hó volt. Piros hó! Befestette a bajtársak vére. Aztán megérte az órát, mikor égett az isaszegi erdő és azt is, amelyen Görgey honvédei nekitámasztották az ostrom létrát Budavár falának. Harmadnapra neki is mellére tüzte a kitüntetést valami nagyon nagy kutya.

A többi aztán belesüllyedt a ködbe, álomba. Valahol Vidinben még egy szénparázson sült kebabcse illatát hozta az álom, valahonnan Londonból a deportált fegyencek lánccsörgésének hangját, az Indiai Óceánról a zsiszikes lencse illatát, amelyet okádva ettek hat hónapon át. — Mire idáig ért az álom, reggeledni kezdett az aranyásók sátrai felett.

— Na gyerünk! Lets go! — mordult a rőt szakállú skót betörő és a londoni mesterlegény, aki csak azért került ide, mert a péktől elemelt egy pár pirosra sütött kenyeret.

— See... Nézd! Csa kegy kis szerencse kell és gazdagok leszünk. Ūt-hat zacskó aranypor és akkora ranchot vagy farmot vehetsz itt, akár az az egész nyomorúságos hazád... hogy is hívják csak... Hungary?

A nap tűzött, perzselt a Rocky River partján. Az arany szem pergett, csak pergett. S ha leesett kettő, az arany mosó mérlegelt: Ez elég lesz egy fél kardra. Ez a tíz, vagy húsz egy puskára. Egy pár unciáért talán még ágyút is fog adni a liverpooli ánglius, vagy az essen Krupp. Ezért majd elvisz Genováig a talján hajó, hiszen úgy hírlík, hogy arrafelé a szárd király lobogói alatt újra együtt vannak a régiek, akik

Branyiszkónál, Budánál, vagy a piski hídnál puskatussal akartak értelmet verni az osztrák koponyákba.

— . —

Aztán egy napon csoda történt a Rocky River partján. Valahonnan a pusztaságból paripa patkója verte fel a port, s az aranyásóktól egy jóvágású lovas kérdezte:

— Van-e köztetek magyar?

A rőt ír odabökött a folyópart felé. — Ott mossa az aranyat! De vigyázzon Sir! Ūrült!

— Már miért lenne űrült?

— Azért, — mondta az ír, mert dolgozik, mint az állat. Már sok-sok aranypora, sok fontja van a melbournei bankban. De nem akar se házat venni, se családot alapítani, se egy szép ranchot szerezni. Valami olyan országot akar felszabadítani, amely talán nincs is.

— All right! — mosolygott a lovas. Akkor már tudom, hogy megtaláltam a barátomat.

Rövid vágta után ott álltak szemben egymással a Rocky River partján. A jövevény kivetette magát a nyeregből, a fáradt paripa megvidáman nyihogott, hogy végre ihat a hömpölygő folyóból.

— What you will? — nézett a másik szakállára, a szakállas aranyásó. Az érkezett gyanus volt, nem úgy szállt le a lóról, ahogyan itt szokás. A lóról szállj! vezényszóra valamikor, — haj de régen volt, — a Sándor, meg a Bocskay huszárok ugráltak le így a nyeregből.

— Ernő! Leginyi Ernő! Hát nem ismeresz?

— Csink János? Te vagy, vagy csupán a kísérteted?

A két régi bajtárs megölelte egymást és szemükből úgy folyt a könny, mint mikor a Branyiszkó ormára felrepült a piros-fehér-zöld és Erdősi Imre mondta a szabadságért haltak imáját.

— Honnan jössz pajtás? — szakadt fel a kérdés.

— A Kangaroo Flats bányáiban nem porszemekben, hanem tömbökben áll az arany. Ūgy vágjuk ki a kvarcból, hogy még tán olvasztani sem kell.

— Akkor hát hazamegyünk! — mondta a porszemmosogató. — Összetesszük, ami a mienk. A porszemet, a kangarooi tömböt. Manchesterben megvesszük a fegyvert, Kruppnál az ágyút. Hiszen megmondta az a fene tudja hogyhívják olasz, hogy a háborúhoz csak három dolog szükségeltetik. Pénz! Pénz! Pénz! Nekem már ötvenezer fontom van a Bank of Melbourne Limitednél. És neked mi van?

— A kétszerese! mondta a vendég. — Aazonban mi aligha fogunk hazamenni innen.

— Szóval te is áruló lettél. Te is hitetlen magyarrá váltál? — lán-
golt fel a bujdosó katona szeme.

— Nem! Csak azt hiszem jobban értesültem bizonyos tényekről,
mint te itt a nagy folyó homokján. Nézd!

Kiterítette a homokra a Melbourneból hozott szétrongyolt Timest,
amelyben egy hihetetlen hír állt: Budán koronázás volt. Az osztrák
császár fején ott ragyog újra a magyar királyok koronája. A Times
boszorkányos anglíusa még azt is lerajzolta, amidőn a császár-
király felvágta a 63 vármegye földjéből összehordott dombra,
amelyben ott volt biztosan egy kis szepességi meg borsodi föld is az ő
szűkebb pátriájukból. A király kezében ott volt Szent István kardja,
amint épp suhint vele a négy égtáj felé, hogy megvédi az országot.

— Ezentúl most már — mi ellenünk is! — mondta komoran az
aranyásó katona.

— Ha a nemzet belenyugodott, akkor nekünk is meg kell nyugod-
nunk! — mondá Csink János. Hiszen immár talán haza is mehetünk.

A másik ráriadt: Soha! Érted, soha, de soha! — Én a Kossuth
zászlajára esküdtem, ahhoz hí maradok, míg csak rám nem terül ez
a homokos idegen föld, vagy amíg hátba nem dőf a disznóölő késsel az
az öreg manchesteri rablógyilkos.

Csink János morfondírozott kevéskét. — Igen! De idekint nem lesz
majd hazánk. A haza csak otthon van. A hazáért mindig megalkudha-
tunk a multtal. Ami volt, az elmúlt.

— És Kossuth? — lán-golt fel a hang.

— Igen! Tudom... Ő ott maradt Turinban.

— Hát akkor itt maradok én is. Majd itt keresem meg a hazát.
Hiszen ahol magyarok élnek ott mindenütt haza van. Minden magyar
egy darab Magyarország. Idegenben is.

— A veszekedő, egymást maró emigránsok között is?

— Nem! Valahol a jobbik lelkünkben.

— Megtaláljuk-e valaha? — kérdezte a bujdosó katona.

— ☉ —

Aztán multak az évek s egy este ott voltak a fényesen kivilágított
hangverseny-teremben. A régi aranyásók, a bujdosó katonák eljöt-
tek a világhírű magyar, Reményi Ede koncertjére. A legtöbbjük már
hozta magával az angol, vagy holland asszonyt, a gyereket és a meg-
szerzett tekintélyt is. — Kossuth és Klapka jó barátja ott állt a csil-
logó terem dobogóján, a csillárok száz és száz gyertyájának fényében.
S aztán nem is tudni hogyan történt, mikor vége lett a tomboló ünne-
pülésnek, a hegedű-vonó odaintett a bujdosó magyarok felé. Az angolok
persze nem értettek az egészről mit sem. S Dél Keresztje alatt a búvós

hegedűn megzendült a Himnusz, a Szózat. — Miért sírnak ezek a jó
öreg magyar miszterek? S miért hull a könny a művész szeméből?

Ők nem tudhatták, hogy a Haza, a tátrabérci csillag jött el ide
látogatóba a Dél Keresztjéhez. — És aztán az egykori aranyásók egyike
letett egy bórzsákocskát, a másik egy nagy aranyrögöt a művész elé.

— Vigye el, kedves honfitárs! Magunk kezével ástuk a Kangaroo
Flats-ben, a Rocky River partján.

A művész ősz feje megmozdult egy mosolygós „nem”-mel.

— Nem lehet! — mondta. — Hiszen felmáztunk mi Klapkával a
ghizei piramisokra is, hogy a homoksivatagnak, a számumnak, a pusztai
szélnek és a semmiségnek ugyanúgy eljártsszam a Himnuszt, meg a
Szózatot, a Rákóczi indulót. Akkor sem fizettek érte a fáraók, a mú-
miák. Akkor is tudtuk, hogy az emigráns, — kivált ha magyar — min-
dig a pusztába kiált. Látják, mikor Paganinit, meg Bachot játszottam,
ezek úgy tomboltak, mint az örültek s mikor a magunkét húztam, áll-
tak, mint a szédült fakutyák. De nekem az a pár magyar könny, ami
itt elhullt, többet ér Ausztrália minden aranyánál, minden gyémántjá-
nál. Mert ma este megtanultam valamit...

S a mondatot már az egykori aranyásó fejezte be:

— Igen művész úr! Mi ma tanultuk meg, hogy az igazi arany nem
Kangaroo-ban, nem is a Rocky River homokjában terem, hanem a mi
lelkünkben. A művészek lelkében... A magyar lélekben.

A másik aranyásó bólintott.

— Mert ilyenkor mindig megtaláljuk az elveszett hazát.

AZ APOSTOL

A tundrán álló kicsinyke faházban kigyúlt a miligyertya fénye.
A számúzótt kiválasztott a könyvespolcra egy pár könyvet. Most a
magyarok következnek sorra! — gondolta magában. S mint rendesen
szokta, kiterítette maga elé a könyveket, megtöltötte a vodkás poharat.
Alexander Petőfi! — nézte a könyv borítólapját. Nos, mindezt már
régén írta. Csaknem nagyon régén. Szabadság? Ha ma élne, talán bot-
tal, vagy mankóval járna és fehér szakállal lobogna a szibériai szélben.
— Az apostol! Szinte csodálatos, hogy a cári cenzúra engedélyezte. No,
de mindegy.

Felhajtotta a kitöltött vodkát s nekifeküdt az olvasásnak. Talán
már éjjel is lett, midőn úgy érezte, hogy a szibériai szél felszakítja az

ajtót, besüvíti a havat és az éjszaka magányában ott áll egy kísértet. Ember-árnyék, vagy eleven test?

— Mit kíván tőlem? kérdezte a kecskeszakállas. — Kicsoda Ön?

— Halott vagyok! — mondta a vándor. — Elestem Segesvár mellett, amikor a cár atyuska kozákja a tüdőmbe szúrt azzal a rozsdás pikával.

— Nos és mit akar? — kérdezte a kecskeszakállas.

— Egyelőre csak ennyit: engedje meg, hogy leüljek.

— Tessék.

* * *

Az agg helyet foglalt az íróasztal másik oldalán. Megitta a felkínált vodkát és Wladimir Uljanovics úgy látta, hallotta, érezte, hogy beszélni kezd.

— Tulajdonképpen azért jöttem Önhöz, mert fent, fent az égen fordulni látszóttak a szibériai csillagok és a muzsikok, a munkások és szerzetesek azt suttogták a fülemben: itt ebben a kis tundrai faházban születik az új világ, a népek, a világ szabadsága. Ön, Wladimir Uljanovics még csak huszonötéves. Alig egy évvel fiatalabb, mint midőn én elestem ott a harc mezején. És azért jöttem a sírból, az éjszakából, hogy megkérdezzem: miként képzeled ön a felszabadulást? Mi lesz az én népem szabadságával?

— Értem. Azonban feleljen rá kedves magyar barátom, hol a szabadság, mi a szabadság? Hogy képzelik, vagy legalább is árulja el, hogy annakidején hogyan képzeltek ezt, önök, — magyarok?

A vándor szeme olyan fényessé vált, mint a csillag a hortobágyi égen.

— Mi úgy képzeltek, hogy nem lesznek többé elnyomott népek, elnyomó cárok és császárok. Szabad lesz a sajtó, a beszéd, nem lesznek kizsákmányolt szegények és mérhetetlenül gazdagok.

— Látja, látja, — mosolygott szelíden a kecskeszakállas, — költőféle emberekkel nem szabad politikát csinálni. A magyarok, meg a magyar költők azt hiszik, hogy ez a szó: „szabadság” minden a világon. Én pedig azt hiszem, hogy az emberi társadalmat nem lehet megváltoztatni másként, csak a terrorral. A diktatúrával. Mikor ott tartunk, hogy a barrikádokra kell mennünk, akkor szabadságot kell ígérni a mezítlábasoknak, akik megrohamozzák a Téli Palotát. De amikor bejutottak a márványtermekbe, akkor jönni kell nekünk, akik a cárok leszünk a cárok helyett. Akik azt fogjuk mondani, hogy mi a proletárok, a világ megváltói vagyunk, de ugyanazt a kancsukát fogjuk forgatni, mint a cár öfelsége, ugyanazt a Narodna Obranat szervezzük meg, más egyenruhában, mint a cár rendőrminisztere. A tömeget, a prolit nem lehet másként kormányozni. Úrrá kell lenni fölötte.

— Wladimir Uljanovics, nem gondolja, hogy borzalmas mindaz, amit ön mondott?

— Költőknek, sápadtarcú poétáknak és rozszant öregeknek talán elképesztő. De ez az igazság. A társadalom kormányzásának egyetlen lehetősége. Terror! Akasztófa! Börtön, amelyet ha úgy hozza a szükség, abban a bordélyházban fogunk berendezni, amelyben ma a cár tisztjei szórakoznak. A költők és idealisták nem értik ezt. Nem az úri rendet kell eltüntetni. Az urakat kell megcserélni. És az új urak mi leszünk! Ez a forradalom! Tulajdonképpen nem történik semmi. Néhány száz-ezer rongyos meghal miérettünk, néhány százezret likvidálunk azokból, akik ma felül vannak.

A vendég felhajtott egy nagy pohárral az erős vodkából, amelyet a házigazda töltött ki.

— De mi lesz a néppel: Az én népemmel. A nagy urak cselédjével, aki rongyos ruhájában robotol ma a földeken? Mi lesz a muzsikkal? A Putilow-művek munkásaival, akik az ön lobogója alatt rohamoznak majd a Téli Palota ellen?

— Mondottam, kedves költő barátom, hogy semmi sem lesz veled. Az új urak aki vezetni fogja, aki parancsol neki, nem Galicin hercegnek fogják nevezni, hanem talán Uljanovicsnak, talán Dzsugasvilinek, talán Bronstein Leonak. Mindezek azonban nem azt fogják mondani, hogy államrend, hanem valami olyasmit, hogy „szocializmus”, vagy „népuralom”. De ők lesznek az új urak. Ők lesznek, akik parancsolni fognak a cárok és rendőrminiszterek helyett. Amit ön úgy nevez, hogy nép, arra én azt mondom: tömeg, a szent szürke barom! — mint Dosztojevskij írja. Ennek korbács kell és egy kis illúzió. Hát meg fogjuk neki adni az illúziót. Az uralom jelvénye nem a cári korona lesz, hanem — mondjuk — egy vörös csillag; a zászlón nem kereszt lesz, hanem talán sarló-kalapács. S aki ránéz, azt hiszi, hogy ő uralkodik. Ő a nép. De mi tudni fogjuk, hogy nekünk kell uralkodni felette.

— Szóval Önök azt gondolják, Wladimir Uljanovics, hogy mindez ellen, amit terveznek, nem fog össze minden becsületes forradalmár és épeszű szocialista?

— Nemcsak hogy gondolom, de bizonyosan tudom: nem akarnak és nem is tudnak összefogni. Mi, ha egyszer hatalomra jutunk, akkor ráírjuk erre az uralomra: ez a szabadság, ez a függetlenség, ez a haladás. És nyugaton majd lesznek intellektüelek, akik el is hiszik ezt. Miniket fognak dicsérni, a mi ideáinkat fogják terjeszteni. Az én rendszerem, hogy mindig az emberi butaságra számít.

— Jó, de az igazság igazság marad. A világból el fognak jönni az okosok és a buták s látják, hogy mindaz, amit Önök mondanak, nem igaz. A kecskeszakállas nevetett.

— Nem fognak eljönni, kedves barátom!

Felugrott az asztaltól, aztán egy darabig lázasan kutatott a könyvespolcon. Végül diadalmasan kiragadott egy könyvet.

— Ismeri ön ezt a nevet, Maurice Zsoké? — Szintén magyar.

Hja, — mosolyodott el a vendég — Jókai. Nem csak ismerem. Jó barátom is volt.

— Nos ő írta meg itt, lássa, pirosceruzával jelöltem meg. Várjon csak egy percig. Itt van...!

Franciául kezdte olvasni a szöveget:

„Eladó író toll mindenütt van a világon. Az európai sajtónak egyharmadrésze az orosz köztársaság magasztalásával foglalkozik. Azonkívül egész ligája a becsületes, doctrianire szocialistáknak ingyen, a maga kenyerén fárad propagandájukban. Nem a leigázást, a felszabadítást várják a Volga pusztáiról.”

A vendég szeme fellángolt:

— Önök azonban a leigázást készítik elő. Nem hiszik, hogy már előre belelátunk a veséikbe. Az emberi butaságra számítanak, de látja, az értelmes ember akkor is tudja mit készítenek a világ számára, ha Ön nem is mondaná. Mi lesz akkor, ha megvalósítják a lázalmot és mégis idejönnek egyszer a világ munkásvezetői, a művészek, a tudósok.

— Mondottam Önnek: nem fognak idejönni. Mert hallgassa meg csak, hogyan folytatja az Ön magyar barátja: „Oroszország belseje pedig el van zárva jobban, mint valaha, az elől, hogy idegen szemek beláthassanak. Ahol a forradalom viszi az ellenőrzést, ott utazni nem lehet: aki útlevelemmel az egyik falu határán áthatol, fennakad a másik faluban s vagy ott ragad, vagy visszatoloncolják a határra. Levelek nem bocsájtattnak ki: gyanus alakoknak még szökni is bajos. A hajdani orosz rendőrség is félelmetes volt, de a nép rendőrsége még fura-fangosabb.” — Hát ez a, monsieur Zsoké vagy fantaszta, vagy zseni. De pontosan ezt fogjuk csinálni mi is. A titokzatosság vonz. Az emberi kíváncsiság kutatni, keresni fog. S mikor nem találja meg a kielégülést, akkor hirdetni fogja, hogy itt minden a legszebb, a legjobb. Itt eszik legtöbbet a proletár, itt a legvirágzóbb a kultúra, itt van a legtöbb társadalmi igazságosság, a legtöbb szabadság.

— A kínai fal mögött! — mondta véres gúnnyal a vendég.

— És mégis innen fog terjedni a vakhit, hogy itt minden jobb, mint másutt. Mi majd segítünk terjeszteni, de méginkább segítenek azok, akikről monsieur Zsoké ír a Jövő század regényében. És eképpen mi fogunk terjeszkedni. Napról-napra, évről-évre, évtizedről-évtizedre, amíg csak meg nem hódítjuk az egész földgolyót. Amit a cárok nem tudtak megvalósítani, azt elérjük mi... oroszok...

A szellemvendég nézte, nézte a kecskeszakállast, aki úgy látta,

mintha az inná a párolgó kínai teát. A zsebéből holmi ujságokat, meg brosurákat látszott elővenni.

— Nos Wladimir Uljanovics, Ön bizonyára ismeri elődjét, — Karl Marxnak hívták.

Nagy szerencse, hogy a művelt magyarok is tudnak róla. Amit Marx írt az az én ideológiám is. Ő a legműveltebb szocialista. A mi eszméink atyja. Mi itt az ő világát fogjuk felépíteni a cárok palotái helyén.

Látja Wladimir Uljanovics mi éppen ettől félünk. Attól, hogy önök építik majd a Karl Marx új világát. De Marx azt kérdi, hogy ha önök hatalomra kerülnek, mi fog változni az orosz politikában, majd felel rá: „Semmi! Az orosz politika változatlan marad, csak a taktika és a manőver változhat kicsinység. De az orosz politika célja a világhuralom, úgy megmarad, mint az állócsillag.”

— Hja, legyintett Uljanovics — valahol Londonban ez a német emigráns nem ismerhette a mi orosz elgondolásainkat, a mi orosz proletáriátusunk eszméit, amelyek a mi hatalomátvételünk után vezetni fogják a világot, a népeket. Az ön hazáját, költő úr, azonban nem kell féltetni tőlünk. Mi ismerjük azt a nagy áldozatot, amelyet Magyarország hozott a mi céljainkért, 1848—49-ben.

— Nem tudom, Wladimir Uljanovics, de attól tartok, hogy Karl Marx még sokkal jobban ismeri. Hallgassa csak meg amit ír:

„Oroszország egy napon a határait Danzigig, Stettinig és Triesztig fogja kiterjeszteni. Egyik foglalás a másikat fogja követni és biztosak lehetünk felőle, hogy Törökország meghódítása csak előjátéka lesz Magyarországnak. Poroszország Galícia leigázásának és megvalósítása annak a pánszláv imperializmusnak, amelyről bizonyos szláv fanatikusok álmodnak”. És ön is álmodik Wladimir Uljanovics, arról álmodik, hogy az önök hatalmával szemben senki sem fog tudni ellenállni. Pedig megint csak Marx Károly, az ön nagy barátja írja: „Egyetlen mód van, az orosz hatalommal szemben: nem megfélemleni előtte.”

A kecskeszakállas vizsgálószemekkel nézegette most az idegent:

Kedves Alexander! Én úgy látom, nem értettük meg egymást. Ön magyar és azzal az örült szabadság gondolattal akarja megakadályozni a proletáriátus diadalát. Én orosz vagyok, mondjuk, félig orosz. Igen! Mi uralni fogjuk a világot. Akár mint cárok, akár mint proletárok. Most pedig búcsúszom öntől magyar barátom, vagy ha tetszik magyar ellenségem.

A kísértet-vendég felállt.

— Jó éjszakát Wladimir Uljanovics. Csak egyre kérem. Soha se felejtse el engem. Mert én még nagyon sokszor vissza fogok jönni. Vendégnek, vagy kísértetnek. Mindegy. Mindig ott leszek, midőn önök más népek nyakán akarnak tapodni. Mindig lesz egy kis piros-fehér-

zöld zászlócskám, egy kis lángom az önök sötétségében. S mikor azt hiszik, hogy végtelenen győztek, én mindig el fogom kiáltani: Világ-szabadság! S ha senkitől, akkor tőlem mindig félniök kell. És mielőtt elmegyek innen, mielőtt megátkozom az ön „szabadságát”, nyissa fel ezt a könyvet. Itt van az asztalon. Itt van az ön új világa...

* * *

A szibériai szél bevágta az ajtót, besodorta a havat. A száműzött pedig felriadt. Álmodott? Kísértetet látott? Járt itt valaki? Vagy csak egy szellemmel társalgott a tundra éjszakájában? Előtte mindenestre ott feküdt a könyv, amelyet leemelt a könyvespolcra. A fordításból, gondolta, mindenestre el kell olvasni, mit is vélt ez a különös vendég az ő holnapjáról. Mit írt a jövőről az Apostol?!

*Láttam szenvedő dült országokat
Hol kész halál volt a polgár-erény,
Hol éj közelge s már pirul az alkony
Hóhérok honfivéres fegyverén.*

*Láttam ledöntött rab-országokat,
Hol nem hallatszott a rabok jaja,
Mert jajgatásukat fölülhaladta
A zsarnok-hatalom gúny-kacaja.*

Dühösen bevágta a könyvet. Ostoba magyar! — morogta. Ostoba szabadság! — Aztán egy kissé megborzongott a szibériai széltől, hidegtől. — De arra gondolt, aki azt ígérte, hogy mindig visszajön!

CSAK EGY ÉJSZAKÁRA

(Gyóni Géza emlékezetének)

A krasznajorszki barakba besüvitett a szibériai szél. A durva fa-
priccek egyikén öreg népfelkelő haldoklott és a másikon ifjú zászlós
köpte lázában a friss vért.

— Rosszul vagy, Géza? — kérdezte Dobay zászlós és ránézett a
durva katonapokrócra, amely fölött egy pár lap papírt, meg egy ceruza-
csonkot tartott a kéz. Próbálj aludni, Géza, — szólt oda a másik kadét.

A költő azonban nem felelt. Ő már valahol otthon járt a multban
s a láz tüzeiben újra álmodta az életet. — Ott járt megint az iskolában,
a kubikos nebulók között. Megsímogatta a fejüket. Betűket rajzolt ne-

kik fehér krétával a fekete táblára. S mikor csengetés után kijutott az
iskola-udvarra, maga is úgy szívta a levegőt, mintha soha sem kapott
volna belőle. Nézte a fiait, akik métáztak, vagy fogócskát játszottak
az udvaron — s mert ismerte valamennyit, tudta rólunk, hogy nekik is
valami oxigén-féle hiányzik a csabai kunyhókból. Zárt ajtók, télen be-
zárt ablakok. Nádfödeles házak és kevés étel, kevéske meleg a búbos-
kemencében.

A tanító úr körül ott élt a nép. Az ő népe és az ő gyerekei. Sze-
génységgel, kemény kétkézi munkával küszködő nép. Politikai, társa-
dalmi feszültségekkel teli, de mégis önfeledt ország. És valahogy úgy
érezte, — mikor az esti postával megjött Budapestről „Az Est”, hogy
nem elég ezt a népet betűvetésre tanítani, számolni, imádkozni. Hiszen
ezt a népet talán rövidesen megint hadba akarja szólítani a császár-
király. Egy év, kettő, vagy tíz? — És akkor ezeknek a Fige Jánosok-
nak is el kell menni meghalni valamiért, ami évről-évre annyioznak
nyom vándorbotot a kezükbe, amiből az itt maradóknak alig jut ki
több a kérges tenyérnél és lebbencs-levesnél: a Hazáért.

A lázban aztán Máriát látta. A csodálatos ifjú kisasszonyt, akiből
persze egy pár pillantásnál, néhány szónál több nem jutott a fiatal
segédtanítónak. Előbb is ott ment el az iskolaudvar előtt s csak úgy a
szeme sarkából rámosolygott Áchim tanító úrra. — Aztán megint látta,
amikor legközelebb egy pár csizmácskát, meleg ruhát hozott a gyere-
keknek. Felvillant az emlék, amikor egyszer csak megfogta a lázas
kezét:

· Ne haragudjon, ha valamit mondok. Ma egy folyóiratban ol-
vastam a versét.

— Az én versemet? — ámult el a segédtanító úr.

· Igen. Az van aláírva: Gyóni Géza.

— Nem is tudtam, hogy megjelent.

· A vers gyönyörű, — mondta a ragyogószemű földbirtokos-kis-
asszony, — de életveszélyes. Hogy lehet ilyesmit leírni? — Hisz ez
lázadás. Pacifizmus! A katonai kötelesség megtagadása.

De hát melyik versről van szó?

Erről, mondta haragosan Mária kisasszony és a folyóiratból
nyomban olvasni kezdte:

*Vérben úszik nagy hegyek orma,
Paskolja vér, paskolja sár,
S engemet a halálszüretre
Cézár parancsa vár!*

— Talán nem egészen helyesek a rímek! — mondta a tanító.

— Mondom, hogy a vers remek! — toporzékolt Mária. — De a következő szakaszért tanító urat be fogják csukni. Hogy lehet ilyet leírni egy tartalékos zászlósnak:

*Dús fürtnek a halál-szüretre,
Cézár én nem megyek!*

S a krasznajorszki priccs lázalmában most látta a bíróságot. Hallotta a tanácselnök hangját: Ófelsége, a király nevében... három hét! — Aztán újra önmagát látta a kaszárnya udvaron, amint jöttek, áradtak a békécsabai tótok, a gyulai magyarok, a vencesellői, csongrádi kubikusok. A két Fige gyerek apja. — Itt már nehéz lett volna elszavalni a verset: „Cézár, én nem megyek!” — A bevonuló öreg népfelkelők azt énekeltek: „Megállj! Megállj kutya Szerbia! Nem lesz tiéd Hercegovina...”

És a láz aztán tovább vitte az emlékezést. Foszlányokban egy pillanatra megelevenedik, felvillan a galíciai harcok egy-egy képe. Az élet-halál küzdelem az orosz gőzhengerrel a „gránicon”... A körülzárt erőd-város, Przemysl... Ehség, levágott lovak, tűz és gránátrobbanások fénye a San vizében... Magyar bakák, békési és csongrádi kubikusok csukaszürkében, amint rohamoznak a gyűrű áttörésére, ugyanolyan csukaszürkébe öltözött öregúr, Tamásy generális után... Igen! A láz elhozza az emlékezéseket, a legrosszabb álmokat és a legszebb verseket...

Milyen végtelen távlatba is került a „Cézár én nem megyek” kifakadása, mily régen is volt, amikor a sáros úton és a véres lövészárkokban felismerte, hogy a „rab népek átka, rettentő pribékség” előzőn-léssel fenyegeti az országot és hogy minden pacifista ábrándozás a nemzet sírásója. Hogy mindenkinek áldozatot kell hozni...

Már elmosódott előtte, mikor is volt az a pillanat, amikor megérezte, hogy a „hazai rónák pihegését” aligha fogja újra hallani, amikor a Világ Magvetőjéhez szálltak gondolatai:

*Életemet, e drága pohárt, zengőt
Csordultig vérrel kezembe adom:
Öntözd vele a boldogabb jövődöt,
Jövő virága nyíljék gazdagon.
Jövő magyarját minden ág ne húzza;
Rémlátás réme ne háljon vele.
Csodára keljen áldott magyar búza:
Aki vetette, az arassa le.*

Majd amikor a hazuról jött hírekre, a széthúzás, hangoskodás hallatára kitört belőle a felháborodás:

*Csak egy éjszakára küldjétek el őket:
Gerendatöréskor szállka keresőket.*

*Csak egy éjszakára:
Mikor siketítőn bögni kezd a gránát,
s úgy nyög a véres föld, mintha gyomrát vágnák;
Robbanó golyónak mikor fénye támad,
s véres vize kicsap a vén Visztulának...*

— — — — —
*Hogy esküdne mind, mind:
S hitetlen göggjében akit sose ismert,
hogy hívná a Krisztust, hogy hívná az Istent:
Magyar vérem ellen soha, soha többet!
Csak egy éjszakára küldjétek el őket...*

De vajjon elküldte-e az otthon a „pártoskodókat, a vitézkedőket”, vagy a „gerenda töréskor szállka keresőket”?

Dobay kadét a lelket-remegtető éjszakában leszállt a magas priccsről. A költő hóna alá nyomta a hőmérőt, amelyet tegnap csent el az orvosoktól. Öt percig várt, aztán kirántotta az üveget az alélt költő hóna alól:

— 39 és fél fok! — morogta. Hívni kell a doktort.

A költő azonban tovább álmodott a szalmával megtömött priccsen. Pacifizmus? — Béke? Igen! Itt Krasznajorszkban béke van, mihelyst egy magyar lehúnyja a szemét. A temetőben mindig béke van. — Otthon, — óh jaj otthon, — azonban a Fészek Klubban, a New York kávéházban arról álmodnak a kollégák, a nem-törődöm úri emberek, a keményített mandzsettás világmegváltók, hogy csak el kell álmodni a magyar katona hátában a pacifizmus nagy álmát s akkor cár atyuska, az angol király és Clemenceau mind meghajol az álmok birodalma előtt.

A láz révületében, ismét megjelent szeme előtt a régi vers, a régi kérdés. Ő írta? Nem írta? — Erre már nem felelt senki. Mégis a saját szavait hallotta a krasznajorszki félálomban:

*Hol vagytok most kis „intellektuellek”,
Kiket bús század baljós vége ellett?
Szent nyugat előtt rajongva térdeplők,
Kik lehánytatok minden józan gyepőt;
Gúnyos mosolygók, ideálra, honra,
Kiknek a „New York” volt a Pantheonja...*

A tábororvos megjött. Nézte a hőmérőt. Lehajolt a beteg fölé. A költő még hallotta az orvosi javaslatot:

— Fütsetek be jobban. Attól félek, hogy nem éri meg a reggelt.

S most megint felmerült a régi kép: Mária. — Jött az iskola-udvar előtti úton. Nézett a kerítésen és akkor nem is sejthette volna, hogy a falu férfinépe, már aki nem maradt ott a több mint négy hónapos ostrom kétségbeesett kitörési harcaiban, most itt didereg vagy haldoklik a szibériai fogolytábor faágyain. Az utolsó rózsaszín tábori lapra már nem tudott válaszolni. A vers itt maradt, a gyűrött papír a többi között az ágyalatti motyóban:

*Szállnak, szállnak a sóhajok,
Egy hosszú éj míg odaérnek,
Egy hosszú éj és ezalatt
Egy hajszál ismét hófehér lett.*

Kinn a fronton, a katonák esküdtek szavaira, egy-egy sorára frontmögötti árulók tértek meg: „Magyar vérem ellen soha, soha többet!”

S most a krasznajorszki barak facipcsén haldoklott a költő. Talán az elődjét látta maga előtt, a kecskeszakállas szellemóriást, az Üstököst, akiről úgy szoltak a szibériai legendák, hogy maga is itt halt meg a Jeniszei partjai közelében, vagy a szibériai tundrákon. A nemzetnek hinnie kell a segesvári történetben és az utolsó esküvésben: „Ott essem el én a harc mezején”. — És Gyóni zászlós úrnak kihülő agyában ott motoszkált a láz hozta rémálom. Hátha Ő, a másik is nem akarta tudatni, hogy a nagyszerű halál helyett a hadifogság nyomora várt rá.

— ○ —

Abban a nagy krasznajorszki éjszakában, a piros-fehér-zöld sávós öreg katonapokróc alatt, amit nem vett el a muszka, most összehalmozott minden költői és emberi szenvedés. A lázálomban felvetült a vers, amelyet talán legjobban szeretett, legszívesebben idézett, ha Máriára gondolt:

*Nézed-e még a csillagunkat,
Az esték most is oly fehérek,
Imádkozol-e minden este,
S hiszed-e még, hogy egyszer visszatérek?*

Mindez már szomorúság volt, haldoklás, reménytelenség. Gyóni zászlós úr itt a halálos ágyon. És a csodálatos asszony, aki felvette az ápolónővérek fehér köpenyét, vajjon hallotta-e a szibériai sóhaj, vajjon eljut-e-e hozzá sok-sok százezer magyar hadifogoly nevében az üzenet, a kálváriás versek ajánlása:

*Mi asszonyunknak, magyar Máriáknak,
Kiknek a lelke sosem fáradott...*

A két kadét hallotta a vérrel telt köhögést, látta az örület lázában fetrengő zászlóst. Látta a költőt, aki életének utolsó papírdarabját szorongatta, a ceruzacsonkot, amely ebben a lázban is futott a papíron. Már nem telt többre, mint négy rövid sorra. De a sorok mögött az ott-hon állt. A Volhyniában rohamozó, Doberdón harcoló katonák. — A nép, amellyel a lelke most egyesült végleg a halál küszöbén. A csukaszürke ezredké, a parasztoké és munkásoké, a harcoló Magyarországé, amelyet mindig a katonák védenek és a költők fejeznek ki.

Vigyétek! Vigyétek haza a testem innen Szibériából! — hangzott az utolsó halálkiáltás. És Gyóni Géza zászlós úr kezéből kihullt a papír és a ceruzacsonk.

Somogyi odakiáltott a harmadik piccsen fekvő Dobaynak:

— Tibor! Odanézz!

A költő már szobormereven és halottan feküdt a krasznajorszki szalmazsákon. Kezéből kihullt a papír és a ceruza. Dobay zászlós lenyult a barak piszkos földjére, melyen az utolsó darabka papír feküdt. A halott ágyáról lesodorta valami fuvallat.

— Somogyi! hívd a halottvivőket. De azért várj. Csak egy pillanatig. Mit írt ezen a papíron?

Aztán olvasni kezdte: Sírvers. S az utolsó két sor úgy hangzott, mintha nem is egy ember, de az egész nemzet hitvallása volna:

*Véres csaták verték fel hírét,
De csak a béke katonája volt!*

KARÁCSONY EURÓPÁBAN

A Rózsadomb felett világítottak a fényes karácsonyi csillagok. Erzsébet azon fáradozott, hogy meggyujtsa a kis karácsonyfát, amelyet a kertből vágott ki. Pici, színes gyertya még akadt rá a tavalyiból. Az erdélyi és a kárpátaljai fenyőt azonban már elhordta a nagy vihar.

Még fel sem lángolt az első gyertya, már viharzott az előszobacsengő. A puli csaholva rohant az ajtóig. Kint a hideg téli estében egy lódenkabátos férfi állt, s mikor Erzsébet kinyitotta a kék, légvédelmi papírral elsötétített ajtót, lihegve súgta:

— Bocsásson be! A nyomomban vannak.

Az asszony beeresztette az idegent s csak azután, mikor megismerte, sikoltott fel:

— Oszkár! Mit keres itt nálam?

— Menedéket! hangzott a válasz. Remélem, nem szolgáltat ki amazoknak.

— Semmiesetre sem. Csak nem tudom, nem lesz-e kellemetlen a vendégem. Német százados. Nem az SS-től, a Wehrmachttól.

— Meglátjuk! — mondta a karvalyarcú jövevény és lehúzta a vizes lódenkabátot. Ide jutottunk, Erzsébet! — mondta szemrehányóan. A fiatalasszony kitérte az ebédlő ajtaját:

— Jöjjön nyugodtan. A házamban mindenki biztonságáért én vagyok felelős.

A karácsonyfa mögötti diványról középkorú férfi emelkedett fel. Táboriszürke német katonaruha fődte magas, nyulánk alakját. — Kurt Schuster! — nyujtotta a kezét.

Erzsébet mosolygott. — Különös találkozás, ugyebár? De az urak ne csodálkozzanak. A karácsonyi meglepetéseknek még nincs végük. A mellékszobában még ketten várják a karácsonyfagyujtást. — Győző, kérlek...

Az ajtó kinyílt. Előbb egy furcsa civilruhába öltözött szögletes férfi lépett ki rajta. Aztán egy őszfejű honvédszázados, Erzsébet férje. — Az ifjú asszony kissé elmosolyodott, aztán szemében megcsillant a könny, mikor felnézett a karácsonyfára, a lobogó gyertyákra, a régi csillagszórókra.

— Ha megengedik, — mondta angolul — bemutatom az urakat. Mert valahogy úgy tűnik fel, hogy egy kis Európa találkozik a karácsonyfám alatt. Ez itt Mac Ginley, angol repülőfőhadnagy. Lelőtték. Megszökött. Augusztus óta bujtatom. Maga Kurt, kedves jóbarát, most fogjon kezét az ellenségével. Itt, énnám nincsenek ellenségek. Ő pedig, mutatott a karvalyarcú új vendégre, régi ellenfél, talán már ellenség.

Aztán hirtelen felvillant a szeme.

— Ő pedig az uram. Magyar királyi honvéd százados. Éppen két-napi szabadságon.

— Egy pillanatig csend volt a kis szalonban, majd ismét Erzsébet folytatta:

— Különös ugye, ez az európai karácsony? Talán úgy is mondhatnám, ez az utolsó karácsony Európában?

Valahonnan a távolból ágyúdörgés hangját hozta a koraesti szél. Az égen nem az angyalok éneke hallatszott, hanem a repülőgépek motorzúgása. Csak a Budapest I. dalolta a kórust: Mennyből az angyal, lejtött hozzátok! Pásztorok! Pásztorok!

Kurt kezdte halkán, csendesen az európai melanchóliát:

— Ja! Most Münchenben is felhangzik a dal. A Theatiner-kerchében éneklük az én kórusom tagjai. Az egykori karmester ma katonaruhat visel, meglehet, sokan azt hiszik róla, hogy el is esett már valahol a Visztula-kanyarban. De azért az ének zeng tovább: Stille Nacht, heilige Nacht. Zeng akkor is, ha Mr. Mac Ginley századának repülőgépei véletlenül eltalálták volna a Theatiner-kerchét.

Az angol idegesen megmozdult a székén. Kemény, szíjjas arcát valami furcsa grimasz torzította el:

— És önök, a nácik, talán nem bombázták a Cityt, a Westminstert, avval az átkozott V-2-vel? Nem bombázták-e szét Coventryt?

— Coventry hadicélpont volt. Repülőgépgyár. De a müncheni Pinakotéka: Európa, — válaszolta a német. A Führer különben is...

— Hát látja, szakította félbe az angol. — Éppen erről van szó. Goethe, Beethoven, Schiller, ez Európa volt, de az önök Führerje...

— ... A koncentrációs táborok! — vetette közbe Berend Oszkár. — En nem is értem, hogy a magyarok hogyan, miért harcoltak ezen az oldalon.

— Es Sztalin? — kérdezte a magyar százados. — Ez az önök szövetsége, Shakespeare és Byron Angliájáé. Főhadnagy úr, én jártam a keleti fronton. En láttam a bezárt templomokat, a lerongyolt, elállatiasult népet, a diktatúra véres ördögét. Mi ezért harcoltunk...

— Az életünkért! — egészítette ki Erzsébet. — Igen, mi magyarok különös nép vagyunk. Soha sem tudtunk jó politikát csinálni, de volt valami csodálatos hatodik érzékünk. Mi mindig éreztük, hogy honnan közelít a nemzethalál. Sok mindent láttunk romantikusan, rapszódikusan. Fejünkkel vertük a mennyezet-gerendát, ha húzta a cigány, de a halálfélelemnek ezt az érzését a török világ óta hordja tudata alatt a nemzet. A magyar életben, politikában ez volt az egyetlen realitás. Es hallja csak, már Budapest alatt üvölt a szibériai farkas.

Külvülről az aknatúz zaja dörömbölt az égen és az ablakokon.

— No, Mr. ex-enemy, tekintett egy fanyar grimasszal a németre és a magyarra az angol. Mi angolok nem ülünk fel a dzsörmén propagandának. Mi realisták vagyunk. Mi úgy tudjuk, hogy ott keleten, a mi nagy szövetségesünknel megváltozott minden. Amit önök úgy neveznek, hogy bolsevizmus, az ma tulajdonképpen a demokrácia, a humanista rendszer egy új formája. Hja, hogy egyelőre kényszeríteni kell az ostoba emberre? Az mindegy. Oliver Cromwell is diktátor volt és végül ránk kényszerítette a demokráciát.

A karácsonyfán lobogtak a gyertyák. Erzsébet felszolgált a forró rumos teát és a kuglófot.

— Az urak csak egyet felejtettek ki ebből a vitából, — vette át a szót a német zenetanár. — Ezt a szót úgy hívják: társadalmi igazságosság. Egy új rend tervét rajzolták elénk, ami megszabadít sok belső és külső bilincstől. Mi ezért verekedtünk. Megtartani a jót és elvetni a rosszat. Megvédeni a nemzetet...

— Önök nem védekeztek. Önök hódítottak, — szólt közbe szárazon az angol.

— Kevesebbet, mint önök Indiában, Afrikában, Amerikában, vagy bárhol — felelte egy kis mosollyal a német.

Az angol nyelt egyet.

— No, látják az urak, — mondta Erzsébet, — Európában ma már talán csak egy kicsinyke pont van, ahol még ki lehet önteni a szívünket, meg lehet mondani az igazat. Ez a kicsinyke pont Magyarország. Vagy talán csak ez a kis lakás. Ez a picinyke karácsonyfa... Itt még összetalálkozhat egy angol, német, magyar tiszt és Ön is, Oszkár, aki még nem mondta el, hogy került ide hozzánk. Honnan jött?

— Moszkvából! — kongott tompán a válasz.

A karácsonyfagyertyás szobában, most dermedt csend lett, de a jövevény folytatta:

— Moszkvából jöttem és miután a városban felismertek, az ellenségeimhez jöttem. Én megtanultam azt, hogy néha az ellenségeiben jobban bízhat az ember, mint barátaiban. És a művésznő, — bókkolt Erzsébet felé, — nekem leghívebb ellenségem volt, a politikai felfogásom miatt. Ő ellenség volt a színháznál, de európai ellenség. Mikor aztán itt kezdett égni a talaj és kezdett megszűnni Európa, átmentem... azokhoz. És ott megtanultam valamit. Ami itt következni fog, az a megsemmisítés! Nem az embereket, nem politikai, vagy irodalmi ellenfeleket fogunk megsemmisíteni, Erzsébet asszonyom! Magát Európát. Vagy legalább is mindazt, amit Európának hívtam és hívtatok egykor.

— Mit ért ez alatt? — kérdezte az angol.

— Nézzen szét főhadnagy úr! — mondta a karvalyarcú vendég. — A háború még csak a fasizmus ellen folyik, de mi minden ellen folytatjuk, amiből ez a fasizmus és ez az úgynevezett Európa kinőhetnek. Önök es az amerikaiak azt hiszik, hogy Hitler ellen harcolnak, de már a templomokra és a könyvtárakra szórják a bombát. Érted ezt Győző? A cél nem Hitler, hanem Michelangelo, nem a Palazzo Venezia, hanem a Vatikán! Nem ez a rongyos tizenöt év, hanem az elmúlt kétezer esztendő. Nem a müncheni Barna Ház, hanem a pesti Bazilika. Nem a társadalmi rend, hanem — az emberiség.

Berend Oszkár, aki amolyan kávéházi intellektüel volt, angolul mondta mindezt, hiszen valamikor Shakespearet fordította. Az angol

azonban megborzongott kissé. Még soha sem érzett ennyi parazsas gyűlöletet, ennyi szibériai hideget, mint amennyit ez az ember a kabátján hozott a lakásba.

— Mister Berend, én úgy tudom, hogy a mi szovjet-szövetségeseink mindezt nem így mondják.

— Az urak engem itt letartóztathatnak, Erzsébet kiutasíthat a lakásából, noha tudom, hogy nem fogja megtenni. Azonban egyszer már meg kell mondanom az igazat. Moszkvában nem ezt mondják. De ezt gondolják. Valamennyien. Itt nem arról van szó, hogy mi a nacionalizmus, demokrácia, fasizmus. A tétel sokkal egyszerűbb. Ahhoz, hogy felépíthessük az új világot, le kell rombolni a régit. Maradéktalanul! Nemcsak a politikai formákat, hanem a régi embert is. Az ember egysejtjeit is. El kell törölni a multat, de úgy, hogy arra ne emlékezzék senki. Meg kell ölni a tudóst, a papot, a zenetanítókat, — Herr Schuster — az öregembert, aki még emlékezik a tegnapi. Meg kell becsstelenteni a nőket, akik a tisztaságban hisznek, az apácákat, akik a szeretet szolgálólányai. Aztán... aztán a hullahegyeken túl majd jön az új világ, az új fiatalság, a racionális, érzelemnélküli ember, a tökéletes hűség, amely nem ismer érzelmeket, családot, hazát és egyéb romantikus dolgokat.

Valahonnan messziről újból felviharzott az ágyúdörgés. A karvalyarcú azonban folytatta:

— És én nemcsak azért jöttem ide, hogy erre a néhány órára menedéket kérjek tőletek. Azért jöttem, hogy megmondjam, legalább Erzsébetnek: meneküljön innen. Túl tisztességes, túl emberséges asszonyellenfelem volt. Nem szeretném, ha nekem kellene riportot írnom a kivégzéséről.

De hát mit csináltam én? — kérdezte Erzsébet.

— Túl intelligens volt. Kinőtt egy fejjel a többiek közül. És az a horogkereszt a német katonaruhán, az a három csillag a magyar honvédtiszt úron, vagy annak az angol kitüntetésnek egy pici szalagja, a mi nagy szövetségesünk civilruhájának hajtókája alatt, a legkisebbik bűn. A legnagyobb bűn: — különbnek lenni! És itt mindnyájak között Erzsébet a legnagyobb bűnös, mert ő volt a legkülönb.

Most már tudja, Sir, miért harcolunk? — kérdezte az őszhajú tartalékos százados. — Az első világháborúban, az Isonzó fronton úgy mondtuk ezt, hogy haza. Most úgy mondjuk — élet! Önök, angolok ma még szintén azt mondják: haza. Rule Britannia! És egyszer önök is azt fogják mondani — élet. Egyszer önöknek is azt fogják mondani, hogy nem Shakespeare, hanem a tömeg. Nem Oxford, hanem az utca embere!

— Ové a jövő! — mondta rá Berend Oszkár. — Az ő fiaiból nevelünk majd új embert, újállampolgárt, aki robotolni fog a gyárban, de nem ismer előítéleteket. Nem egyéniség lesz, hanem tömeg. Nem minőség, hanem iskolázott szolga, akit mi fogunk vezetni. Mi, a haladó emberek. Az új osztály...

Győző megpróbálta kissé tompítani a hivatlan vendég gyűlölet-kitöréseit.

— Nézd Oszkár, elég barátságos ellenfelek voltunk 1941 előtt. Ha Erzsébetnek mégis el kellene mennie innen, egyet ígérj meg. Próbáld megőrizni ezt a könyvespolcot.

Berend Oszkár öszülő haja lobogni látszott, mint a karácsonyfán a fehér angyalhaj. De ez mégis olyan volt, mint a sátán integetése:

— Biblia? Shakespeare? Gothe? Dosztojevskij? Ne haragudj, a könyvtáradat nem őrzöm meg. A multat el kell tüntetni, hogy megszülethessen a nagyszerű jövő. Az új könyveket majd mi fogjuk írni az emberiségnek. A könyvtárakat fel kell gyújtani...

Az ajtón újra csengettek. Az előszobában egy sápadt, kék-ovarálás ember állott Erzsébet előtt.

Ne haragudjon... dadogta... nemzetes asszony. De megszületett... megszületett...

Erzsébet azt hitte, hogy a derék házmestere megbolondult. — Igen. Ma este 1944 éve a betlehemi jászolban, megszületett a mi Urunk, Jézus Krisztus — mondta zavartan.

— Az is. De Rozika, a feleségem... Igaz csak kislányt szült. De már visít, oszt olyan már mint egy picike rózsabimbó.

Az ifjú asszony már is kapta a kabátját. Csak éppen megmondta a nagy ujságot a férfiaknak, aztán szaladt: — Na gyerünk, János!

A cinikus sátánfi gúnyosan nézett végig a társaságon.

— Ha még író lennék, akkor talán úgy jellemezhetném a helyzetet, hogy eseményteljes karácsony.

A rádió még dalolta a „Mennyből az angyalt” és valahonnan egyre közelebb jött az ágyúdörgés.

— Eseményteljes annál is inkább — mosolygott Berend Oszkár, — mert most már 6 óra 10 perc van és a dicsőséges szovjetcsapatok körülrzárták Budapestet. Most tehát jön a halál...

Hauptmann Schuster, a magyar századosra nézett, aztán az angolra.

— Igen! bölintott a magyar — azonnal megyünk, Kurt. — Csak még e két úrnak szeretnék valamit mondani. Önök ketten nem értették meg, hogy mi miért harcoltunk. Ezt csak mi értjük. A diktátorok el-

mulnak, a társadalmi rendszerek változnak, az ellenségekből talán barátok lesznek 10—20 év múlva. Azonban van valami, ami örök. Mi talán meghalunk ma éjjel, de látja Lieutenant, itt örökre állani fognak bölcsők, szülni a Vargyas Rozikák. És minden bölcső, minden magyar sir mögött ott lesznek a német, francia, angol bölcsők és sírok, mint ahogy ott voltak Mohács után is. És addig nem vezett el semmi, amíg lesznek bátor emberek, akik megvédik a temetőket és az újszülötteket. A Bazilikát, a Theatinerkirchét, a Notre Dame-ot és a Westminstert.

A magyar sóhajtott egyet. Nincs kedve velünk jönni főhadnagy úr? — kérdezte az angol. — Úgy lehet, hogy ma éjszaka önökért is meghal egy magyar és egy német tiszt. Hiszen, ugyebár karácsony van Európában... A katonák meghalnak, de az újak születnek.

Mac Ginley kissé fáradtan ült a pamlagon. Budapest nagyon szép, rendez város. — Nem! Tulajdonképpen nekem semmi közöm nincs az urak vitáihoz. És a magyarok kedves emberek. És Munich is all right. Voltam ott 1930-ban, megittam egy pohár sört. 1943-ban ledobtam egy pár bombát. De mi kissé messze vagyunk mindentől. Sziget vagyunk. És különben is, nekünk az oroszok szövetségeseink... Ha Európa meg is semmisül, — mint Mister Berend mondja, mi megmaradunk. A birodalom...

Erzsébet lépett be.

— Jaj, olyan gyönyörű magyar kislány... S éppen karácsony este született. — Aztán hirtelen a két férfira pillantott. — Ti el akartok menni?

Igen! Menni kell! A szovjet páncélos ék ott áll a Hívősvölgyben. A szovjet körülrzárt Budapestet. — Az a kislány, ott Vargyaséknál, már egy szigeten született. Ezt a szigetet többé nem Budapestnek hívják, hanem Európának. Na gyerünk, Kurt!

Kívül a rohamágyúsok vonultak s már nem az angyalok énekeltek, hanem a katonák:

„Pajtás ma már csak öt perc az élet, öt perc és nincsen tovább!”

Győző megcsókolta a feleségét.

— Csak az az élet tart öt percig, amelyért a férfiak nem tudnak meghalni. S én tudom, hogy a harc elveszett. De az élet, a mi életünk, Lieutenant, — higgye el nekem — mégis az örök élet. Egy magára hagyott nemzeté.

S kint már újra az égi ének hangzott:

*Mennyből az angyal, lejött hozzátok, pásztorok, pásztorok!
Hogy Betlehembe, sietve menve, lássátok, lássátok...*

A magyar jászolt fegyveres pásztorok őrizték azon a karácsonyon.

Eppen október 31-e volt, mikor a vonat befutott a keleti pályaudvarra. Rákóczi úton őszirózsa virított minden frontlógós sapkáján s akik soha nem jártak a Doberdó lövészárkaiban, mint a hősök lövöldöztek az üres levegőbe. A Baross tér falairól nagy vörös plakátok virítottak. Rajtuk a kalapácsos ember, aki rettentő izmaival majd szét fogja zúzni az urakat, meg a kapitalistákat. A nagy körúton és a mellékutcákban sötét arcú figurák vagdalták zsebkéssel a tisztek galérljáról az aranycsillagot. Itt-ott egy lövés dördült az alkonyatban.

Egy kissé másnak látszott ez a Budapest, mint akkor, amidőn 1914-ben az ezred kivonult a Mária Terézia laktanyából. A harminckettesek élén a tamburmajor magasba dobta, majd megint elkapta a karmesteri botot, a József körút két oldalán feketéllő tömeg pedig azt énekelte: Megállj, megállj kutya Szerbia! Nem lesz tiéd Hercegovina! — Cseri András közbakából azóta szakaszvezető úr lett, mellén ott ragyogott a nagyezüst, szívében azonban most feldobogott a régi emlék. Hiszen az álom beteljesedett! Valahogy így képzelte ő is mindezt, 1913-ban, mikor Csepelen kibontották a vörös zászlókat, az utcán felásták a köveket, hogy a munkást ne tudja megtámadni Tisza Pista rendőrsége. „Éhség, nyomor velünk! De majd mi felkelünk! S ha elnyomói nyakára lép, szabad lesz majd a nép!” — zúgott az ének a vörös lobogók mögött.

— Most már megölték Tisza Pistát! — nyugtázta a hírt Cseri András, mikor másnap Tökölön ölébe ültette a fiát, a hét éves Jancsit. Az asszony feltálalta a paprikás krumplit, amelyhez csak egy kis lóhús kolbászt tudott szerezni. De hát mindez fejedelmi ebéd volt ahhoz képest, amiről a fronton azt énekelte a legénység: Károly király szeret, mégis puliszkával eteti. — Így hát már nincs király, nincs Tisza Pista, nincs puliszka. Nem harcoltunk hiába! Te meg Jancsikám, — simogatta meg a surmó fejét, — már nem urak kutyája leszel, hanem szabad ember; nem a kapitalisták bérszolgája, hanem a magad ura.

— Alig gyűtt haza, már megint kezdi ezt a régi dumát! — mordult fel a fiatal asszony.

— Persze, hogy újra kezdem Sárrikám! — mondta békülékenyen. — A vörös ököl lesújtott elnyomóinkra. Láttad, ott a csepeli falakon azt a plakátot? Két nagyizmú proletár a vörös kalapáccsal, amint széttörik a bilincseinket? Hát bizony holnap első dolgom lesz, hogy bemegyek a szakszervezetbe és megköszönöm, amit értünk tettek. Mert nekik volt igazuk, mikor azt tanították, hogy egy napon győz a világproletárok testvérisége. Szentpéterváron, a cárok palotáján már

ott a mi zászlónk, a vörös lobogó. Ott van Berlinben, Kielben és ott lesz holnap Rómában, de még Londonban is. Azt mondták: egy napon győz az urak fölött a proletár-ököl, a munkásság nemzetközisége. Hát most, — ha nem is érted egészen, — mi győztünk Jancsi fiam. Te érted győztünk.

Valahonnan Csepel felől puskalövés hangját hozta a szél. A bozspohár fölött pedig kissé rekedtesen szállt Cseri András torkából a régi induló:

— Ha elnyomói nyakára lép, szabad lesz majd a nép.

* * *

... Aztán egyszer megint csak októbert mutatott a naptár. Megint csak puskák, harckocsiágyúk dörgését hozta a szél. És megint csak Csepel, meg Budapest felől hozta. A tököli Kis-Duna parton Cseri András figyelmesen nézte a horgász dugót: mozgatja-e a törpe-harcsa? Most már megengedhette magának ezt az úri passziót. A munkások állama megadta neki a békét, nyugdíjat. Hétszáz forint egy hónapra elég annak, akinek saját háza van. A Jancsi gyerekből János lett. Előmunkás a Rákosi Mátyás Műveknél. Háromezer forintot is megkeres, prémiumot kap. Talán hamarosan Kossuth díjas sztachanovista lesz belőle. Helyes felesége van. Az unoka meg hamarosan bekerül a műszaki egyetemre. Elvégre nem osztályidegen, hanem jó proletár vér.

— De mi a fenét akarnak ezek ott Pesten? — feledkezett el a horgászatról, amiről soha nem szabad elfeledkezni. — Mit lövöldöznek? Ki ló? Mire ló? Miféle ellenforradalom van itt már megint?

Kirántotta a vízből a horgot. Összecsavarta az egész hóbelevancot, aztán megindult hazafelé. De a templom-téren valami különös kép fogadta. Fiatalok szaladtak egy marha-nagy teherautó felé. Nyakukban davaj-gitár, karjukon sebtében varrott piros-fehér-zöld karszalag.

— Az apátok szentségit! — mordult rá a komája fiára, — hova mentek azzal a géppisztollyal?

— Kinyirjuk őket, Andris bácsi! — mondta a Pista gyerek.

— Kiket? Miket?

Hát ezeket a büdös komcsikat! — röhögött szemébe a szemtelen kölyök.

Cseri András megtapogatta a zsebében a piros párt-igazolványát, amely egyenértékű szentség volt a horgászjeggyel, majd megcsóválta a fejét. Nem értette az egész szaladgálást, mert akik felugráltak a teherautóra, Andris bácsi jó ismerősei voltak. Csupa rendes proletár gyerekek. Az öreg szakik épp úgy melóztak Csepelen, mint ezek a kölykök. Legtöbbször épp úgy bent voltak a pártban, mint a fiaik. De hát akkor mi van itt? Megvesztek, mint az állat? Mit akarnak? Hova rohannak?

Othton ugyancsak szokatlan kép fogadta. A konyhai asztalnál ott ült a fia, Cseri János művezető elvtárs, előtte pedig egy ménkü nagy géppisztoly hevert, pontosan a kolbászos rántottával telt tányér, meg az ő odakészített tányérja között, mintha csak elválasztó vonal akart volna lenni a múlt és a jelen, vagy a két október között.

— Mi van itt János fiam? — kérdezte az öreg. — A rádió csöve bedöglött, így este nem is hallgattam semmit. Csak picézés közben halom, hogy lúnek. Úgy mint egykor a Doberdón.

— Csak bekapom ezt a kis früstököt, amit idesanyám készített, aztán rohanok én is.

Jó! De miért futsz? Mi történt?

Forradalom van. Éjszaka a rádió előtt a munkásságra löttek. Hát most kinyírjuk őket! A kommunistákat! — villant fel János művezető elvtárs fekete szeme.

Most már az öreg megtorpant. — Osztán engem is? — kérdezte lángoló szemmel.

János elkomolyodott: — No ott még nem tartunk, idesapám! Van itt elég, aki halált érdemel. Cseri Andrásból azonban kilázadt az öreg melós szaki.

Megbolondultatok Jancsi! Ellenforradalmárok lettetek, azt a hétszentségét! Hát ezért éltem, ezért harcoltam én, ezért mentem 1913-ban a barrikádokra? Titeket úrrá tett a proletár hatalom. Olyan úrrá, amilyen uraságról mi soha nem álmodhattunk volna. Hálátlan kutyák vagytok, az anyátok istenit!

Sára néni bejött a hangos szóváltásra. Még soha sem hallotta ezen a hangon beszélni a férjét meg a fiát.

— Jaj Istenem, már megint az a kutya politika! — sóhajtott és tenyerébe hajtotta a fejét. — Apa fiú ellen. Testvér, testvér ellen!

Cseri János művezető szembenézett előbb az apjával, aztán az anyjával:

— Ugye maguk ismerték Szentmiklósról Kishadi Sándort?

— A barátod volt! — mondta az öreg. — Azonfelül jó kommunista. Börtönt ült Horthyék alatt. Mi történt vele?

Felakasztották a Gyűjtőben! — mordult fel János. Felakasztották azzal a hét szakival együtt, akiknek csak annyi volt a bűnük, hogy egy kissé szidták a Rákosi Matyit, a tervet, a munkaversenyt. És tegnap este a rádió előtt ezek a pribékek beelőttek a tömegbe. Nem Horthy-fasisztákra löttek. A csepeli gyerekekre, a lányokra, fiatalokra. Munkásokra löttek, magyarokra, proletárookra — idesapám! Bevezényelték Pestre az orosz tankokat. Hát most nincs tovább! Most elpusztítjuk őket, ha beledöglünk is!

De ha elpusztítjátok, akkor a helyükre és a ti helyetekre megint fasiszták jönnek. Az urak! A Rákosi Mátyás Művekből ismét csepeli Weiss Manfred Művek lesznek, a proletár-hatalomból úri hatalom. Kapitalisták, imperialisták országa, ahol ismét nyögnie kell a magyar munkásnak! A munkásságnak ti lesztek az árulói, fiam!

János lehajtott egy kupicányit a titokban főzött szilva pálinkából. Idesapám tudja, kezdte csendesen, hogy elvégeztem sok tanulmányt. Érték valamit a világ sorsához. Hát most, mondja meg, ezt várták maguk? Ebben reménykedtek, mikor hazajött a frontról és az ölébe ültém?

Te még emlékezel rá? — nyitotta tágra szemét az öreg.

Emlékezem. Csak épp azt nem tudom, hogy így képzeltek-e a felszabadulást akkor is? A Tiszák, a Horthyak helyett új urak: Rákosiak, Gerők? Nincs a világnak olyan kapitalistája, aki úgy nyúzná a munkást, a népet, mint az ő pribékjeik. Vagy talán apám nem tudja, hogyan gyűlölik Csepelen is azokat a szemétből felkapaszkodott párt-hajcsárokat?

Oreg Cseri András lehajtotta a fejét:

— Látod fiam, mondta csendesen én is tudom, hogy mi volt a bűnünk, a hibánk: lázasan, elbolondítva hittünk egy új világban, amelyben mindenki egyenlő...

És most itt van! — sötétedett el a fiú arca. Korbácsával odavág a mi arcunkba. Akasztófára húzza a barátaimat. Utánamles a munkahelyen. Odaüt a számra, ha szólani merek.

De gondoltál-e rá, hogy ki fog a helyetekbe jönni, ha győztök? Megint az urak? Ismét a fasiszták? — kérdezte az apa.

Nem tudom! Csak abba vagyok biztos, hogy nem a muszkák!

Ők váltottak ki rabláncainkból! — mondta a beszajkóztatott igét az öreg szaki.

— Meglehet! — vont a vállát Cseri János. De az én fiának már oroszul kell tanulni az iskolában. Én tudom, hogy a muszka proletár-testvérek mit visznek el a gyárból, Csepelről, a bányákból, a mezőkről, kiket visznek Szibériába, a börtönbe, az orosz lányi bányába. Kinek a bűne...?

No, klé? — sötétedett tűzbe az apa szeme. Az uraké! A fasisztáké!... Ők okoztak mindent.

A konyhában csend lett. Halálos, néma csend. Csak a géppisztoly csöve fénylett élesen, acélosan, mikor a fiú rámondta:

Mindnyájunk bűne! Igen, idesapám! A maguké is! Előbb proletárok voltak, csak azután magyarok. Az urak is csak nagyurak voltak előbb, de csak a végén magyarok. Ha úgy kívánta az úri érdek.

Maguk meg akkor, ha úgy követelte a proletár érdek, a szakszervezet, meg ha a párt megengedte. Hát most majd másként lesz. Előbb magyarok leszünk. — Hallja idesapám? A Kilián laktanyánál dörög már a muszka ágyú...

Felállt, felkapta a géppisztolyt. Ebben a pillanatban felpattant az ajtó. Fialasszony állt a küszöbön. Mellette meg egy 15 éves gyerek.

János szólalt meg először:

— Mit akartok itt? Mit akarsz itt Klári?

— Utánad jöttem! — mondta a fiatal asszony. Én már nem tudom otthon tartani Andriskát. Rázártam az ajtót. Kiszökött. Úgy fogtam el az utcán, mikor épp el akarát menni a nagyokkal.

— Hova akartál menni, te mihaszna? — kérdezte komoran apja.

— Hát édesapám, a többiek már ott vannak a Kiliánnál. A Corvin közben. Csak én maradjak itthon? — Aztán kis szemrehányással a hangjában; — Meg az édesapám?

Cseri János nyakába akasztotta a géppisztolyt.

— Én már megyek fiam!

— De magával visz engem is, — ugye édesapám? A többiek már ott vannak a fronton, a Kiliánnál. Az öreg szakik felszedték a síneket, az aszfaltot, a srácok: a Sanyi, a Pista, meg a Gyurka elloptak annyi benzint, hogy akár száz Molotov-koktéltre is telik belőle.

A fiatalasszony felsikoltott: — János! Magával akarja vinni ezt a gyereket is. Az én gyermekemet?

Az ágyúdörgés erősödött. Valahol bömbölt a rádió...

— Az én gyermekem is! — mondta elsötétülő arccal Cseri János.

— De az én unokám! — fényesedett fel az öreg Cseri András szeme. — Én pedig nem engedem az unokám egyedül. Én is veletek megyek! Mert úgy tudd meg, te hálátlan kölyök, — mondta a fiának, — hogy elsősorban én is csak magyar vagyok. Ide nézz! — bökött a mellére, ahol az öreg típus-ruhán ott ragyogott megint a régi nagy-ezüst. — Valami lövészerszámot majd csak adnak a szakik...

— Ne féljen nagyapa! Egész teherautónyit hoztunk a Lámpagyárból! — ragyogott fel az Andriska szeme. — Akkor hát gyerünk! — mondta János.

Az öreg Andris a régi októberre gondolt, de csak az unoka hangját hallotta, amint szenvedélyesen magyarázta:

— Aztán úgy tudja meg édesapám, hogy Budapesten már nincs egy vörös zászló sem. A srácok még a piros-fehér-zöldből is kivágták a sarló-kalapácsot. A gyárról leverték a vörös csillagot.

* * *

Budapest és a „vörös” Csepel fölött más csillag világított már, mint azon a régi októberen. A magyar szabadság fehér csillaga. És megindult utána három nemzedék. Az egész megtért Magyarország. A muszka ágyúkat valakik egyidőre elhallgattatták. S a nagy csenden át Cseri András öreg szakiz dudorászta a régi indulót:

— Ha elnyomói nyakára lép, szabad lesz majd a nép!

OKTÓBERI DAL — A VOLGÁRÓL

Az Üllői úti fákon már sárgult a levél. Egy-kettő még ott lengedezett az ágakon. A többit elvitte a szél. A százados megállt a lehullt levelek között, melyeket még nem takarítottak el az utcaseprők, felnézett az ablakra s aztán valami szorongó érzés fogta el a szívét. — Felmenjen, vagy ne? Néhány órával ezelőtt érkezett Kecskemétről s mindig ha Budapesten járt, valami fájdalmas érzés szorította össze a szívét. Miért nézik meg az emberek? Miért tekintenek ezek a magyarok olyan furcsán lángoló szemmel az egyenruhájára? És miért nézi Erzsike is olyan idegenül, ha néha még találkozni tud vele? Tulajdonképpen érthetetlen volt az egész. Hiszen szerette ezt a kis magyar lányt és valahol a szíve legmélyén érezte, hogy Erzsike is szereti őt. De nemcsak érezte, hanem tudta is, hogy valami rettentő jégfal áll közöttük. Valamikor, négy öt év előtt, fent a Jeniszei partján látott ilyen jéghegyeket. Befedték a földet a napsugár előtt.

A százados úgy érezte, hogy megtett mindent, amit lehetett. Mióta megismerte Erzsit, nem ivott többet, megtanult magyarul s ha nagyot nem is tudta másként kimondani, mint „nagi” a kis magyar lány mosolyában érezte az elismerést. Talán a szeretetet is. Megnyomta a kapucsenget. S pár perc múlva ott állt előtte Erzsike.

— Üristen! Pjotr! Mit keresel itt? — Gyere be hamar! Nem akarom, hogy épp most lássanak meg a lakók... És még hozzá ebben az egyenruhában.

Bent, a kis bútorozott szobában a rozszant dívány sarkán Anna néni horgolt s mikor meglátta a jövevényt, összecsapta a kezét:

— Pjotr! Hát csakugyan igaz? Csakugyan? Búcsúzni jött?

— Búcsúzni? Miért? — kérdezte a százados.

Erzsike szeme olyan lett most, mintha a csillagos ég ragyogott volna benne:

— Azért Pjotr, mert a szovjet csapatok kiürítik Magyarországot. Ti haza mentek. Mi meg majd éljük a magunk életét.

— Honnan hallottad ezt? — kérdezte a százados.

A lány belenyúlt a táskájába és kihúzott egy litografált papírt. S a szeme, az arca tűzbe gyúlt, mikor odanyujtotta.

— Idenézz Pjotr! Tizenhét pont! Az egyetemi hallgatók, a munkások, a parasztok azt követelik: — menjetek haza.

Pjotr égszínkép szeme mintha elborult volna egy pillanatra.

— Mondd Erzsike: te boldog volnál, ha engem nem látnál soha többé?

— Nem tudom. Talán fájna a szívem, hogy téged nem látlak. Becsületes, jó fiú voltál, Pjotr. Tudom, hogy nem tettél semmi rosszat se nekem, se a magyaroknak. És talán szeretlek is egy kicsikét. De hidd el nekem, soha, de soha olyan boldog nem lehetnék az életben, mint mikor az utolsó magyar virágszálat, az utolsó őszirózsát átadom búcsúként neked, vagy a tábornozkodnak, mikor azt parancsolja: Vigyázz! Irány Oroszország! In-dulj!

De hát mit vétettem én ti ellenetek? — kérdezte a százados.

— Te semmit! — mondta Anna néni. — Ti vétettetek. Valamennyen.

Nem értem! — sóhajtott Pjotr.

— Te Pjotr, nem is értheted ezt! simogatta meg a százados kezét egy kis vigasztalással a lány. — A rosszak között mindig van jó és a jók között mindig akad rossz. De látod, mikor te felöltötted ezt az egyenruhát, akkor akarva, akaratlan az ördöggel vállaltál közösséget.

— Az ördög? kacagott hangosan Pjotr. — Ez valami reakciós számár. Láttam én is az istentelenek múzeumában, a papok kódexeiben, a bezárt templomok ikonjain.

Anna néni közben megfőzte a teát, hozzá öntötte a konyhaszekrény alján tavalyról megmaradt rumot. Aztán Erzsike kezdett beszélni:

— Látod, Pjotr, te veled még nyíltan beszélhetek. Tudom: te tőled nem kell félnem, hogy hivatod a MVD-t, vagy éppen ezeket a magyar pribékeket. De rajtad is ott van az ördög egyenruhája. Ha beeresztelek ebbe a nyomorult lakásba, akkor attól kell félnem, hogy a sátánt bocsátottam be. Ha megcsókolnálak, akkor azt mondaná az anyám, a szomszéd, hogy a sátánt csókoltam szájon. És ha a feleséged, vagy akár a szeretőd lennék, akkor örökké a te egyenruhádat látnám magam előtt. Hiszen ebben az egyenruhában gyalázták meg a hugomat, ebben az uniformisban akasztottátok fel a bátyámat és ez az egyenruha örökre azt jelenti nekem, hogy te is olyan gyalázatos vagy, mint a többiek.

A kinyitott rádión valami furcsa hang szipogott most.

— Gyerünk a rádió elé! — fogta kézen Pjotrt Erzsike. — Gyere velem, ruszki százados. Ki tudja mi történik ott.

Az Üllői úti fák rászórták utolsó leveleiket, amint mentek, mentek a Sándor utca felé és a város olyan volt, mintha valami nagyszerű karnevál tombolt volna, a régi házak között, a Szentkirályi utcán és a Mikszáth téren.

— Mi van itt ma? — kérdezte Pjotr és Erzsike helyett egy teherautóról valóságos szavalókórus kiáltott Pjotr felé:

— Ruszki! Menj haza! Minden ruszki menjen haza!

A teherautón overálos fiatalok álltak. Az autó farában egy fekete szemű kis munkáslány tartotta a különös lobogót. Piros-fehér-zöld volt, de a közepéből már hiányzott a sarló-kalapács és a vörös csillag. A zászló közepén már csak egy nagy lyuk volt. Talán bicskával vágták ki belőle az emblémát. És a kis feketeszemű, az autóról leszólt Erzsinek:

— Nem szégyenli magát? Minden ruszki menjen haza. A magáé is!

A lány behúzta a férfit a kapu alá: A szeme könnyes volt.

Ne haragudj rám Pjotr, de látod: kár volt velem jönnöd. És hiba volt, hogy engedtelek velem jönni.

Az orosz százados kék szeme elborult:

— De hát mi van itt, kislány? — kérdezte. — Mi rosszat tettem én ezeknek az elvtársaknak? Te tudod, hogy én semmit.

— Tudom, — bólintott Erzsike. — De te ezeknek és mindnyájunknak nem Pjotr Szergejevics százados, a jó fiú vagy, hanem a Vörös Hadsereg. Oroszország. Te vagy a megszállás, az idegen elnyomó, te vagy a szurony, aki megtámasztod a mi gazembereinket, te vagy a kéz, aki ellopod a csecsemő szájából a tejet és a néptől a szabadságot.

Mit tehetnék érted, értetek? — kérdezte Pjotr. És magamért, hogy kiszabaduljak ebből a néma gyűlöletből, abból a tűzből, amely itt körül vesz, mint valami égő korona, mint egy izzó gyűrű, amelyben csak elégni lehet?

A lány gyengéden megfogta Pjotr kezét:

Menj haza, Pjotr! Menjete el innen. Valamennyien.

A kapualj előtt újabb és újabb teherautók száguldottak, diákok meneteltek sorban az utcán, nem az Internacionálé, hanem a szabadság mámoros indulóját énekelték az egybefogódzott egyetemi hallgatóknak, a tisztnövendékek, a fiatal munkások:

— Szabadságot Magyarországnak! Mindenki menjen a rádió elé.

— Gyerünk! — mondotta a lány.

A Sándor utcában már nyüzsgött a tömeg. Ezrek, tízezrek álltak ott. Egy lobogóhajú csepeli ifjúmunkás a teherautó motorházáról ordította az erkélyen álló sápadt komisszárok felé:

— Kutyák vagytok valamennyien! Könnygránátot dobtok közénk!

— Halál az ÁVH-ra! — kiáltozott rekedtes hangján egy véreszemű öreg munkás. — Ebben a pillanatban páncélosok lánctalpa csörgött az aszfalton. Kis magyar tankok törtek utat a szétnyíló tömegen át. Egy lapossapkás magyar őrnagy szállt ki az első páncélosból. A kapu előtt, a nagy erkély alatt állt:

— Mi történik itt? — kérdezte komoran.

Erzsike kiszakította kezét Pjotréból. Mint egy nyulánk macska felugrott a magyar páncélos oldalára. A haja lobogott az októberi szellőben:

— Őrnagy bajtárs! Itt nem akarják megengedni, hogy beolvassák a nép kívánságait. Ezekre a fiúkra, lányokra könnygáz bombát dobtak az emeletről. Ott... ott nézze, a folyosón, készen állnak a géppisztolyos gyilkosok, hogy a népre lőjjenek.

A szűk utcában, mint a kezdődő orkán szele söpört végig tízezrek kiáltása: — Vesszen Gerő! Magyar szabadságot!

A többi aztán már pillanatok alatt játszódott le. Valahol kinyílt az ablak. Valahonnan az erkélyre lépett néhány rosszképu géppisztolyos legény. Pjotr felugrott a tankra.

— Erzsi! Gyere le! Gyere azonnal!

— Nem megyek! Vesszenek, pusztuljanak! Törjétek be a kapukat!

— Tűz! — vezényelt valahonnan fentről egy parancsoló hang. Elsőnek a magyar tiszt terült el a földön. Aztán Pjotr rémülten látta, hogy mint egy kis fehér galamb, bukik le a páncélos tetejéről Erzsike s a homlokából csorog a vér.

Előrántotta revolverét. Tüzelt. Négyyszer, ötször, hatszor a gyilkosok felé. Még látta, hogy kettő odahanyatlik az erkély korlátjára, aztán ő is könnyű ütést érzett a vállán. De még hallotta a szabadság számumjának zúgását, a sebesültek jajgatását, a haldoklók hörgését! Egy ország jajgatott, ordított ott a csillagok felé:

— Fegyvert! Fegyvert adjatok nekünk!

> + <

A sátoraljújhelyi laktanyában, egy rozzant piszkos asztalnál ott ült vele szemben az MVD őrnagy. Előtte egy nagy üveg törkölypálinka és két vizes pohár. Nézte a százados papírjait.

— Disznóság! — morogta oroszul. — A többieket, akikkel tele van ez a disznóól, tiszték, közkatonák, — megértem. Csűrhe voltak, nem részesültek kellő ideológiai nevelésben, de te Pjotr Szergejevics elv-

társ? Téged nem értelek. Kitűnő káder, elsőrangú szolgálati minősítés. Mi az ördög vitt rá, hogy te is átállj azokhoz a magyar fasisztákhoz?

— Nem fasiszták voltak. Munkások! Proletárok! — kiáltotta úgy, hogy sebesült vállán csaknem felszakadt a piszkos, átvérzett kötés.

Az MVD-s töltött, mindkettőjüknek.

— Igyál! Pjotr Szergejevics. De figyelmeztetlek, hogy ez a pohár pálinka még nem jelenti azt, hogy elkerülöd a katorgát, vagy az akasztófát. Én csak tudni akarom: miért csináltad. A kis magyar lányért? És arra is figyelmeztetlek: nekem nem lehet hazudni. Az MVD mindent tud.

Pjotr egy hajtásra kiürítette a poharat.

— Nézd, őrnagy elvtárs, te tudod legjobban, hogy nekem már mindegy. Ha azt mondanám, hogy a kis magyar lányért csináltam, talán enyhítő körülmény lenne. Tizenöt év helyett csak tizenkettőt kapnék. Nicsevo! De én megmondom neked az igazat, amire nem a pártiskola, hanem az a kis szőke magyar barisnya vezetett rá engem. Te azelőtt azt mondtad nekem, hogy a magyarok ellenforradalmárok voltak, vagy fasiszták. Pedig én tudom, hogy nem voltak azok. Ugyanolyan munkások, mint akik dolgoznak a szverdlovski gyárakban, a doni bányákban, a leningrádi üzemekben és akiknek mi mindig azt mondjuk, hogy van egy proletár-internacionalizmus, hogy mi a munkások barátai vagyunk. De akkor miért tartunk csapatokat a dolgozók országaiban? Miért lövünk rájuk? Miért kellett akkor meghalnia annak a szőke kislánynak?

Az őrnagy újra töltött s most majdnem parancsolólag mondta:

— Igyál, százados elvtárs! És beszélj. — Nagyon érdekes, amit mondasz.

— Tudom, hogy most a magam helyzetét súlyosbítom! — folytatta Pjotr. — Jó orosz vagyok. Legalább is azt hiszem. De azt is hiszem, hogy valahol nem jó úton vagyunk, őrnagy elvtárs. Mikor azzal a kislánnyal beszéltem, megmondta nekem, hogy tudna szeretni engem. De ez, ez az egyenruha, ez a vörös csillag, itt a sapkamon... a tüzes gyűrűt jelenti, a gyűlöletet, a megvetés lángoló ördög-kerekét.

— Neked az a kötelességed, hogy engedelmességed és ne töprengj. Te az engedelmisséget szegted meg. A hűséget a proletárhatalomhoz, — csapott az asztalra az MVD-s őrnagy.

— Nem tudom. Én csak azt látom, hogy nem csak én élek ebben a tüzes körben. Oroszországot, — érted-e — nem a Szovjetuniót, hanem a mi Oroszországunkat is egy óriási lánggyűrű veszi körül...

— Az imperialisták atombombája...

A népek gyűléte! Nem érzed? Sok rosszat követtünk el mások ellen. És a mi határainkon ég ez a tűz. Mindennap jobban. Mindennap magasabbra csap a láng. A népek szeméből, az emberek lelkéből. Néha úgy érzem magam, mint mikor a Jeniszei torkolatánál néztem az északi fényt. Köröskörül a határokon nemcsak Poznan ég, nemcsak Budapest. Vladivosztoktól Indiáig és a török határig egy rettenetes tűz lobog, fel egészen az égig, fel odáig, ahova csak az északi fény ér el. És hidd el, egy napon megégünk a népek gyűléteiben. Bent ég a proletár hatalom. De Oroszország is.

Te ezt komolyan hiszed, Pjotr százados?

— Miután láttam a pesti utcán a halottakat, Erzsikét, a gyerekeket, akiket a proletárság tankjai tiportak széjjel, hiszem jobban mint valaha. Mikor annak a kis haldokló magyar lánynak a szemébe néztem utoljára, megnyílt előttem az ég és én láttam az Igazságot.

Az MVD-s újra töltött. Hol a poharakra nézett, hol Pjotr-ra, hol pedig arra a vaskos szolgálati revolverre, amely az íróasztalon kettőjük között feküdt. Egy kicsit már részegen, nehezen forgó nyelvvel kérdezte:

— Hát mi az igazság, Pjotr? Mi hiányzik neked a dicsőséges Szovjetunióból. Van rangod. Van jó fizetésed. Meg van mindened. Talán még több is, ami egy katonának kell. Felelj! Mi hiányzik? Mit nem adott meg a dicsőséges proletárhatalom?

— Mindent megadott őrnagy elvtárs, csak két dolgot nem: a szabadságot és az igazságot.

— Barom vagy! — üvöltötte az őrnagy. — A mi hazánkban nem lehet szabadság, mert akkor feloszlunk, mint az éjjeli pára.

— És ha nem lehet, akkor egyszer megégünk a tűzben...

Hát akkor mi lehet, mit akarsz Pjotr. Hogy akarsz menekülni? Hogy akarsz visszajutni az édesanyádhoz, aki ott vár a Volga mentén?

Az őrnagy már részeg volt, nem látta, amint a százados keze előre nyúlik és lassan csúszik a revolver felé.

— A Volgát említette őrnagy elvtárs, az édesanyámat. Higyje el nekem, sokat vívódtam magamban, hogy lehet kijutni a tüzes gyűrűből. Úgy ahogy ezek a magyarok meghaltak? S akkor rájöttem, hogy maradt még egy út. Felfelé. Fel a magasba, ahol már nem perzselnek a gyűléteik lángjai s ahonnan nagyon felülről, nagyon magasról nézzük majd, amint a könnyű tavaszi szél, vagy a szeppei vihar végig söpör a Volgán.

Keze már észrevétlenül elérte a revolvert. Halkan, nagyon halkan, hogy a berugott MVD-s már talán nem is hallotta, dúdolni kezdte a régi dalt:

... Jó anyám, ne várj hiába,
Megszakad a lánc talán,
Szabad lesz szegény fiad majd,
Szabad lesz orosz hazám!

Az MVD-s már csak a revolver dörrenésre riadt fel.

— Pjotr Szergejevics százados! — üvöltötte. — Mit tettél?!

Pjotr már nem felelt. Lecsukódó szemei azonban még látták Erzsikét, a magyarokat, a pesti utcák halottait, akik már ott mentek előtte a nagy-nagy fényes égi országúton, amely fölött lángolt a szabadság véres csillaga.

M I N D H A L Á L I G

Mikes utolsó levele Rodostóból

Edes Néném! Októberi szél fujdogál a Marmorán s én érzem, hogy közeledik halálom órája. Ezt a levelet nem sorolom oda a többi mellé. Elküldöm Párizsba, vagy Isztambulba. Ha még erőmből futja, leírom megegyeszer s ha még kied él, olvassa el, mondja el a szomszédnak, súgja meg a szélnek és a csillagoknak. Kandallótüze mellett mesélje el egy székely surmónak.

Fél évszázad. Kerek ötvenesztendő bizony ez kedves néném, mióta ott valahol messzi Vereckén az én Nagyságos Uram oldalán búcsút inténk mindennek, ami volt s ami fényesség vala: a zászlóknak, a küzdőknek, a libertásnak, amelynek szolgálatában soha sem fáradott meg szíveink dobogása. S mostanság, ötven esztendő után, midőn elindulok a halál útján a Nagyságos Fejedelem nyomában, bizonyossággal elmondhatom kiednek, hogy hiábavalóságnak látszik, amit itt idekint cselekvünk és élünk. Roptuk a táncot Polónia sipsiricáival és mindig azokért véreztek szíveink, akiket a császári halál táncoltat a hóhér kötélén. Alltunk a drezdai burkus palota ezer csillárjának lobogásában és megköszöntük, ha jó szót mond rólunk egy herceg, vagy idegen király öfelsége. Csak egyet ne higyen el rólunk edes néném, hogy Versailles fényében is, nem azokért haldokolt a lelkünk, akik otthon maradtak a jobbágy kunyhók világtalanságában, a szolgaság sötétjében, nagyurak robotján, a csataterék jeltelen sírjában.

De mit tehetünk érettük? A bujdosó gyökeréből kiszakajtott dudva és amelyet ide-oda hordoznak a szelek, a politika pediglen pocsék mes-

terség, nem katonának, tán nem is embernek való. Pedig hát próbáltuk mi pocsecsággal is feltámogatni a károlyi síkon térdre hullt libertást. Az én jó Uram franciák vidámságából kísérelt néhány vékányi aranyat összeszedni a rézből vert libertás számára. Bercsényi uram meg úgy sejté, hogy mi is használhatna jobban a magyar névnek, mint ha franciákból csinál olyan huszárezredet, amilyenek a mieink valának. De hát a francia nem magyar és a magyar se igen válik franciává, ha csak bele nem esett a süly. Hétemeletes számár voltam magam is, aki azt hívém, hogy csak piszkálgatni kell ezeknek a jó marquisoknak, meg puder-parókás dámáknak lelkiismeretét. Am hiába szólék én véliük a császár betyárságáról, a Heister úr magyarnyúvasztó zsoldosairól, a koporsótlan halottokról és a bitófákról. Hiába említém a vitézeket, aikk meghalának kissé a francia kerál érdekeiért is. Frankul szólтам nekik s mégis idegen volt a beszédem. Mert hát úgy van ez itt a fényesség városaiban, hogy jók vagyunk nekik, amíg kell a vérünk, meg a kardunk. Még tán az aranyaikból is a dolmányunk zsebébe gyömszölnék addig pár zacskó louis d'ort, mikor osztán már annyit se lehet kipréselni a hontalanból, mint a bordeauxi szőlő törkölyéből, akkor jön a lassai-passez. Fel is út, le is út. Keress magadnak más hazát.

Bizony kedves néném, mi is a bugyogónkon éreztük hátul a Napkirály szattyán topánkájának gyenge érintését. S így jutánk el Rodostóba, ebbe az irdatlan faházba.

Hiszen az ozmanlikok szultánja is legalább olyan nagy fejedelem, mint a franciák Louisa. Csak hát ő még szűkebb marokkal mér a libertásnak, mert nem tudhatja róla, hogy azt eszik-e vagy isszák? Viszonytag befogadott édesmindnyájunkat, mert ha a mi Jézus Urunkat nem is ismerik a Boszporusz mellett, legalább ismerik az adott szót, a parolát s itt e testamentumban megírhatom: arról nem feledkezének meg a mai napig sem, mikor itt Rodostóban kialszik az utolsó mécses, amelyet korábban magunk olvastánk ki a birka faggyújából, vagy lelünknek idvésségéből.

Édes, kedves néném! Higyje el az utolsó szavamként azt is, hogy sokat verdesett ittenség minket a hazavágyás tüzes pernyéje, mint ahogy a Vezuv látvája ráhull az itáliai vincellér szőlőtökéjére. Nagy urunk, mikor üvöltözött a mármorai szél, csak ült, üldögélt a szúrágta székében, mely nem trónszék vala már, hanem kaloda és koldus-koporsó. Bétakargattuk a magunknyúzta bárány bőréből készítette meleg köpenyeggel. De mit használt ez már, ha ő csak a nagysárosi csillagokat látta és fázott a lelke attól, amit a honhazából hoztak bolgár hírvívők, levantinus zsidók, szultáni udvaroncok. A póról újra pór lett, a szabad katonából mesmeg csak az idegenek jobbágya. Aztán jöttek Bécs-

ből is a selmák belesuttogván nagyurunk fülébe, hogy a császár jó, a császár kegyelmes fejedelem s immáron magyarok királya is. Akkor húsvét előtt, nagyon kínozta már a kórság a Nagyságos Fejedelmet. De látott-e már Afrika homokján két lábra állani haldokló oroszánt? Magam nem láttam, csak úgy képzelem el, ahogy a Fejedelem felszökött a vén karosszékéből s odaüvöltötte a parókás udvaronc puderos arcába:

— Soha! A börtön nem hazánk nekünk.

Isteniünk bizonyosságával mondom, sok mindent megértünk itt ebben a behmót török faházban. A megvetést, a hazátlanságot, az elfelejtettséget. S a végén, csillagtalan éjszakákon már csak egymagamtól kérdezhetem: mi maradt nekünk?

Mikoron az első levelet megírtam, annak előtte egy öreg kódexben Josephus Flaviust olvasám, aki Jeruzsálem lerombolása után feljegyezte a zsidókról, hogy ezek csak egyet kértek a római imperátortól: A haza elveszett, a kard eltört, de a császár öfelsége hagyja meg nekik legalább az írást. És azt is, hogy írhasanak.

— Kinek? Kelemen fiam? — kérdezte a Fejedelem. — A francia királynak, a burkusoknak, vagy a magyaroknak? Bölcs fejedelem vala a mi jószágos urunk. Hiszen látnivaló, hogy a magyarai nemzetben ezidőszerint elhagyatkozék a lélek és az idvésség.

— De lesz idő, mikor visszatér! — mondta Rákóczi.

Aztán midőn eltemettetett Lórántffy Zsuzsanna nagyasszonyunk mellé, mikor már nem hajolt a vállamon át a pergament fölé, akkor csak enmagamtól kérdezhettem: kinek írsz Kelemen?

Jaj, de sokat vivődék magammal, ides néném. Itt az idegen pusztaságban elfogytunk már, akik bujdosók valánk. Ha hazavinnék is az én 207 leveletem, ha ki is nyomtatnák a házsongárdi sajtó-míves által: ugyan ki hallgatna rá? Ki olvasná el? Hiszen nincs magyar vezér már. Nincs kinek szólni, kiáltani. A régi urak és közvitézek már nem a libertásért ontják ki a magyarai vért, hanem az ifjú szép császár-királynőért vonják ki a pozsonyi fringiót és reá kiáltják a vitam et sanguinem. Nem Heister urammal vívnek, hanem a mai Heisterke oldalán a burkus királlyal valahol Sléziában. És ki olvasná idekint, ahol olyan fehérré vált a fejünk, mint az ide-ide ködlő Olympuson a hó, ahol lassan-lassan a temető hantja alá térnek minden bujdosó hazátlanok?

Hányszor csaptam le e rongy török kalamáris ónfödélét, hányszor téptem össze a papírt, dobtam a tűzbe a lúdtollat. Hányszor üvöltöttem túl a mármorai szelet: soha! Soha többé!

S esküszöm, édes, kedves néném, ilyenkor csikorogni kezdett a lépcső, a sok szüette gerenda. Kísértet járt itt Rodostóban. Az öreg fejedelem ismert lépteit hallám, amint botjára támaszkodva jött, jött felfelé. A hangját hallám és azt mondá nekem:

Mindhalálíg, Kelemen fiam! Mert sok mindent megértünk, sok rongy Ocskayt láttunk, sok huncut úrral, királlyal ölelkeztünk, so: vért hiába veszünk, — de a hitványok miatt a bujdosó soha nem gyűlölheti meg a népét. És a bujdosó soha sem tagadhatja meg, hog: igaz ügy vala, melyért bujdosik.

— De miért uram és kinek én uram?

— A komót-fiának, a sublótnak, s talán a holnapnak, fiam, hallottam akkor a szelíd, jóságos hangot a túlvilágról. — Hátha egyszer kiássák, mint Pompéjít, vagy Semiramis függőkertjeit, avagy a királyok székesfehérvári temetőjét. S ha kikerül a sublótból, akkor — hidd el nekem Kelemen fiam — még mindig lesznek magyarok, akik olvasván elmondják: nem esküvéstszegők valának, hanem népünk hív-segesei, nem bűnösök, csak áldozatok, jobbágy véreink igaz katonái.

— Igenis, Nagyságos Uram! — és felálltam a rozzant asztaltól s aztán újra a hangot hallottam: Irjad tehát Kelemen fiam.

Rodostóban már fúj az októberi szél. S én tudom, hogy meghalni nem nehéz, de legalább is mindenki számára előíratott. Ma már felállni se tudok az egyetlen ülőhelyből. De meghalni csak az tud fájdalommal, vagy kínok nélkül, aki megtette kötelességét a népe iránt.

Édes Néném! Sötét éjjél vagyon Rodostóban. S most nem a Nagy Fejedelem lépése kopog felfelé a lépcsőn, hanem az öreg kaszásé. De mielőtt lesujt az utolsó kurucra, hadd írjam le még kiednek s azoknak, akik utánunk következnek, harcban, bujdosásban: „Az Isten rendeléseiben nincs haszontalanság: mert Ő mindent a maga dicsőségére rendel”. Hűséges Kelemen öccse végső levelét is.

Istennek minden rendelésében megnyugodtam és megnyugszom ott a túlvilágon is, ahonnan már fényes csillag, a mi Nagyságos Urunk lelke integet felém: Jőjj Kelemen fiam! Hiszen itt minden szebb rendben van, mint odalent tapasztalánk a földi világban. Az Őristennek csak egy rendelésében nem vélnék belenyugodni: ha feltámadásig idegen földben nyugodnék a testem.

Édes Néném! Aki maga a magyar nemzet, Kassára, vagy Zágonba vitessen haza. Mert a bujdosónak csak egy reménye van: „élve, vagy halva, de hazamegyek”.

